

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ 1985 | 2

ORSZÁGOS
KÖNYVTÁRÜGYI TANÁCS -
KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI
ÉS MÓDSZERTANI KÖZPONT

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

Az Országos Könyvtárügyi
Tanács és a Könyvtártudományi
és Módszertani Központ
folyóirata

31. ÉVFOLYAM
1985. 2. SZÁM

A szerkesztő bizottság elnöke:
Papp István

Szerkesztő bizottság:
Balázs Sándor, Bújdosó Ernő
Földi Tamás, Gál Andorné,
Havasi Zoltán, Horváth Tibor,
Katsányi Sándor, Kiss Jenő,
Kováts Zoltán, Orosz Bertalanné,
Ruzsás Lajosné, Tóth Gyula

Felelős szerkesztő:
Gerő Zsoltné

Szerkesztő:
Kovács Katalin

Szerkesztőség:
Budavári Palota F épület
Budapest 1827
Telefon: 160–100/517 m.

Megjelenik kéthavonként.
Példányszáma: 1000
Egyes szám ára: 30. – Ft
Évi előfizetési díj: 180. – Ft

Terjeszti a Magyar Posta
Előfizethető
a postahivatalokban
és a Posta Központi Hírlap Irodánál
(Budapest 1900
Telefon: 180–855)
Csekkzámlaszám: 215–96.162

Külföldre előfizethető
a Kultúra
Könyv- és Hírlapkereskedelmi Vállalatnál
(Budapest P.O.B. 149
1376)
Műzsák Közművelődési Kiadó Budapest
Felelős kiadó: Nemes Iván igazgató
Megjelent: 10,01 A/5 ív terjedelemben
10496/85
Készült a Műzsák Közművelődési Kiadó
Nyomdájában

HU ISSN 0023–3773
Index: 26 408

TARTALOM

Abstracts	117
Inhaltsangaben	119
Резюме	122
RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE	125

* * *	
KONDOR Imréné	
Az új szabványok és a központi katalógus	127
BÜKY Béláné	
Külföldi nyelvtudományi folyóiratok a magyar könyvtárakban	149
RÓNAI Tamás	
A megyei könyvtárak tárgyi katalógusairól	160
KOVÁCS Mária	
Az olvasóvá nevelés és az általános iskolai tantervek	169
KAMARÁS István	
Az olvasáskutatás társadalmi visszhangja Magyarországon	177

K i t e k i n t é s

SEBESTYÉN György	
A IV. ECSSID konferencia Athénben	188
COTY, P. A.: Az audiovizuális dokumentumok az adatbázisokban. (Töm.: SKA-LICZKI Judit)	192
UZSOKI Andrea	
Norvég, finn, svéd gyermekkönyvtárak. Szemle	195
Hírek az IFLA életéről. (PAPP István)	200

S z e m l e

BÜKYNÉ HORVÁTH Mária: A periodikumok használatának alakulása az Akadémiai Könyvtárban. (Ism.: SOMKUTI Gabriella)	202
Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1981. (Ism.: MEZEY László Miklós)	205
COLLINS, J.: National acquisition policies and systems. <i>Az országos méretű állománygyarapítás elmélete és gyakorlata.</i> (Ism.: MOHOR Jenő).	209

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve XIX. 1979–1980. (Ism.: VARGA Béla)	213
MATARAZZO, J. M.: Closing the corporate library: case studies on the decision making process. <i>A vállalati szakkönyvtárak megszüntetése: esettanulmányok a döntési folyamatokról.</i> (Ism.: HEGEDŰS Péter)	216
Librarianship. 1999. <i>Könyvtárak 1999-ben.</i> (Ism.: ZOLTÁN Imre)	219
Könyvtárosok a fiatal olvasókról és a nem olvasó fiatalokról. (Ism.: SARLÓS Vera)	222

E számunk szerzői, munkatársai: BÜKY Béláné (MTAKK), HEGEDŰS Péter (MKKEKK), KAMARÁS István (OSZK–KMK), KONDOR Imréné (OSZK), KOVÁCS Mária (Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola, Szombathely) MEZEY László Miklós (FSZEK), MOHOR Jenő (OSZK), PAPP István (OKT), RÓNAI Tamás (OSZK–KMK), SARLÓS Vera (FSZEK), SEBESTYÉN György (MTAKK), SKALICZKI Judit (OSZK–KMK), SOMKUTI Gabriella (OSZK), UZSOKI Andrea (Eötvös József Gimnázium, Budapest), VARGA Béla (Eötvös Károly Megyei Könyvtár, Veszprém), ZOLTÁN Imre (ny. mérnök).

ABSTRACTS

KONDOR Imréné: New standards and the Union Catalogue: introducing the new standards for book processing into Hungarian libraries. – The National Széchényi Library Union Book Catalogue Dept. (KKK) is going to start a new catalogue including the descriptions of books published after 1985. This programme needs information about what major libraries plan relating to the application of the new standards. It has been found that many libraries with considerable foreign holdings and acquisitions do not plan to apply these new standards in the near future, which endangers the operating (and the authenticity) of this central service, as did incorrect descriptions, which are illustrated by examples, observed. **EPILOGUE:** The author provides comments on the article „Cooperation or systems organization?” by T. Futula, T. Horváth and I. Papp (Könyvtári Figyelő, vol. 29, no. 5, 1983, pp. 455–470), criticizing their view and statements. (pp. 127–148.)

BÜKY Béláné: The provision of Hungarian linguistics with foreign periodicals. – Under the auspices of the National Council for Librarianship (OKT) there was a survey in autumn 1983 concerning the provision of linguistics with western periodicals. It was found that the nationwide presence of linguistic periodicals was at the average level. Budapest was better provided than the provinces, with duplicates concentrating also here. The situation could only be improved by a more effective cooperation. A reliable and up-to-date file, a central institution with competency enough money and equipment, as well as the cooperative efforts of librarians and the research workers involved are needed. (pp. 149–159.)

RÓNAI Tamás: Subject catalogues at county libraries. – The state of subject catalogues at 16 county libraries has been surveyed, covering general user's catalogues as well as the retrieving facilities for local history and sound materials. It has been found that subject retrieving systems vary both in their ways to be compiled and in their outputs. There are catalogues based on the UDC and applying no structure within main groups (of cards), there are ones following strictly the hierarchy of UDC, and ones with a mixed structure. Subject catalogues are generally applied for local history. Sound materials can be retrieved either by UDC or FZO, a special system (flexible musical classification). There is a variety in the usage of references and in following the modifications of UDC in the old card catalogues. The indexing depth and the „tidiness” of the catalogues are poor. The subject catalogue reconstruction programme has started, or been completed too, in four of the counties. (pp. 160–168.)

KOVÁCS Mária: **Education for reading and elementary school curricula.** – The new central curriculum was published in 1977. The author examines how much this new curriculum, as opposed to the previous one, encourages the education for reading in the framework of individual subjects and in the curriculum as a whole, and what role is designated in it for libraries. The new official curriculum considers the use of books an important task, but limits it to lessons, first of all to Hungarian lessons. Collective library visits and complex literary lessons are given a bigger role. School libraries should provide, in collaboration with children's departments of local public libraries, for educating children for reading, while assisting the realization of curricular requirements. (pp. 169–176.)

KAMARÁS István: **Social reaction to reading research in Hungary** – There exist a few minor reading research workshops in Hungary, the most important one being in the National Széchényi Library Centre for Library Science and Methodology. Research results are rarely published by some central publisher, the majority of studies are not distributed in a wide enough circle. Some questions of reading research are often covered by mass media, but the conveyance and availability of the findings are poor. Publications in this area are insufficiently treated by professional criticism, and neither education nor professional management relies on the results of reading research as required. These results are unevenly included in library education. The situation in further education is some better. In spite of the poor social reaction, research work should go on. (pp. 177–187.)

A b r o a d

SEBESTYÉN György: **The Fourth ECSSID Conference in Athens.** – A report of the conference held on 21–23 October 1984. Papers mostly dealt with the theoretical and practical problems of social science information. (pp. 188–191.)

COTY, A. A.: **The status of audiovisual materials in networking** (*Special Libraries*, vol. 74, no. 4, 1983, pp. 246–253). Abstract by SKALICZKI Judit. (pp. 192–194.)

UZSOKI Andrea: **Children's libraries in Norway, Finland and Sweden.** – Review based on articles between 1976 and 1981 in *Scandinavian Public Library Quarterly*. (pp. 195–199.)

(IFLA news): based on *IFLA Journal*, no. 4, 1984. (PAPP István.) (pp. 200–201.)

R e v i e w s

BÜKYNÉ HORVÁTH Mária: **A periodikumok használatának alakulása az Akadémiai Könyvtárban (1966, 1973, 1980).** (*Changes in the use of periodicals in the Library of the Hungarian Academy of Sciences: 1966, 1973, 1980.*) Budapest: MTA, 1983. 242 p. (Rev.: SOMKUTI Gabriella.) (pp. 202–204.)

Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1981. (*Year book of the National Széchényi Library 1981*). Ed. Németh Mária.) Budapest: OSZK, 1983. 548 p. (Rev.: MEZEY László Miklós.) (pp. 205 – 208.)

COLLINS, J.: *National acquisition policies and systems* Wetherby, IFLA International Office for UAP, Cop. 1982, VI, 221 p.) (Rev.: MOHOR Jenő.) (pp. 209–212.)

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve XIX. 1979–1980. (*Year book of the Metropolitan Ervin Szabó Library 1979–1980*.) Ed. Dobos Pirooska. Budapest: FSZEK, 1983. 235, XII p. (A Fővárosi Könyvtár Évkönyve, 31.) (Rev.: VARGA Béla.) (pp. 213–215.)

MATARAZZO, J.M.: *Closing the corporate library: case studies on the decision making process*. (New York, Spec. Library Ass. 1981. 154 p.) (Rev.: HEGEDŰS Péter) [pp. 216–218.]

Librarianship 1999. Papers read at one-day conference of the London and Home Counties Branch of the Library Ass. London, The Library Ass. 1977. 47 p. (Rev.: ZOLTÁN Imre) [pp. 219–221.]

Könyvtárosok a fiatal olvasókról és a nem olvasó fiatalokról. (*Librarians on young readers and young non-readers*.) (Ed. Károlyi Ágnes. Bp. OSZK–KMK, 1983. 147 p. Rev.: SÁRLOS Vera) [pp. 222 – 224.]

INHALTSANGABEN

KONDOR Imréné: *Die neuen Standards und der Zentralkatalog* (Die Einführung neuer die Erschliessung der Bücher betreffenden Standards in den ungarischen Bibliotheken) Der Zentralkatalog für Bücher in der Nationalbibliothek Széchényi ruft einen neuen Katalog ins Leben um für die Beschreibung jener Bücher die nach 1985 veröffentlicht wurden einen Nachweis zu eröffnen. Hiezu muss sie die Pläne der berichtenden Bibliotheken kennen bzgl der Einführung neuer Standards. Ergebnis der Untersuchung war, dass viele Bibliotheken die über bedeutende ausländische Bestände und Zugänge verfügen in der nahen Zukunft nicht planen die neuen Standards anzuwenden. Dies gefährdet das Funktionieren (die Authentizität) zentraler Dienstleistungen, genauso wie wir dies auch bisher bei den schlechten Bestrebungen erfahren haben. Das Letztere wird mit Beispielen illustriert. NACHKLING. – Vorliegender Artikel ist verknüpft mit der Reflexion der Verfasserin über die Schrift FUTALA – HORVÁTH – PAPP: Zusammenarbeit oder Systemorganisation (Könyvtári Figyelő. No. 5., 1983. Jg.) mit deren Ansicht und Feststellungen sie nicht einverstanden ist. (S 127–148.)

BÜKY Béláné: *Versorgung ungarischer Sprachwissenschaft mit ausländischen Fachzeitschriften* – Im Auftrage des Nationalrates für Bibliothekswesen wurde im Herbst 1983 – unter anderem – untersucht, wie die Sprachwissenschaft mit westlichen Devisen beanspruchenden Fachzeitschriften versorgt ist. Es konnte festgestellt werden dass die nationale fachliterarische Versorgung mit sprachwissenschaftlichen Zeitschriften von durchschnittlichem Niveau ist. Die Hauptstadt ist besser versorgt als die Landschaft und die Auflagenhöhe wird in Budapest konzentriert. Die Lage kann verbessert werden falls die Zusammenarbeit wirkungsvoller wird. Ein verlässlicher und à jour Nachweis, eine

kompetente über Mittel und technische Ausstattung verfügende Zentralinstitution, gemeinsame Arbeit der bibliothekarischen Fachleute und Fachforscher werden benötigt. (S 149–159)

RÓNAI Tamás: **Über die Sachkataloge in den Komitatsbibliotheken.** – Der Verfasser ergründete die Lage der Sachkataloge in 16 Komitatsbibliotheken. Seine Untersuchung richtete sich auf allgemeine Leserkataloge, auf das Erschliessungssystem von ortskundigen und Tondokumenten. Im Laufe der Analysierung hat sich herausgestellt, dass der Such-Rechercheapparat sowohl in seiner Anfertigungsmethode wie auch in seinen Ergebnissen verschieden ist. Es gibt Gruppen der UDK entsprechend und in enger Sachordnungsmethode verfasst, aber beide Methoden werden auch vermischt angewendet. Der Sachwortkatalog dient im allgemeinen der Erschliessung von ortskundigen Beständen. Die Tondokumente können entweder aufgrund der UDK oder FMK (Flexibile Musikklassifikation) recherchiert werden. Die Benutzung der Verweisungen und auch das Übertragen der UDK Änderungen zeigen ein ziemlich buntes Bild. Die in Tiefe gehende Erschliessung und die Betreuung der Kataloge lassen noch viel zu wünschen übrig. Die Rekonstruktion der Sachkataloge wurde in 4 Komitaten eingeleitet bzw. beendet. (S 160–168.)

KOVÁCS Mária: **Die Erziehung zum Leser und die Lehrpläne für die Grundschulen.** – Im Jahre 1977 wurde die Anordnung des neuen Lehrplanes für die Grundschulen veröffentlicht. Die Verfasserin – den neuen Lehrplan mit dem alten vom Jahre 1962 in Parallel stellend – untersuchte inwiefern der neue Lehrplan die Lesererziehung in den einzelnen Gegenständen und in die Ganzheit des Lehrplanes sichert, desweiteren welche Rolle den Bibliotheken zugewiesen wird. Der neue Lehrplan betrachtet dies als wichtige Aufgabe, doch beschränkt in erster Reihe die Buchbenutzung und die Lesererziehung auf die Unterrichtsstunden. Die Rolle der Lehrer für ungarische Sprache ist auch weiterhin zu schwer. Die gemeinsamen Bibliotheksbesuche und die komplexen literarischen Beschäftigungen erhielten eine grössere Rolle. Die Schulbibliotheken gemeinsam mit den Kinderabteilungen der örtlichen öffentlichen Bibliotheken sorgen, dass die Schüler der Grundschulen zu Lesern erzogen werden und dass sie in der Realisierung der Anforderungen auf dem Gebiete des Lehrgegenstandes Hilfe leisten. (S 169–176.)

KAMARÁS István: **Der gesellschaftliche Anklang der Leseforschungen in Ungarn.** – In Ungarn sind einige kleinere Werkstätte für Leseforschung, von welchen die Zentralstelle für Bibliothekswissenschaft und Methodik die bedeutendste Arbeit ausführt. Die Forschungsergebnisse werden selten bei dem zentralen Buchverlag veröffentlicht, die Mehrheit der Studien wird nicht in genügend breitem Kreis verbreitet. Die Masskommunikationsmittel beschäftigen sich oft mit einzelnen Fragen der Leseforschung, doch die Totalität betrachtend, ist die Vermittlung und Zugänglichkeit in Hinsicht der Ergebnisse auf dem Gebiete der Leseforschung lückenhaft. Die publizierte Literatur hat keine zufriedenstellende berufliche, kritische Bewertung und weder der Unterricht noch die Fachleitung stützt sich entsprechend auf die Resultate der Leseforschung. Die Ergebnisse der Leseforschung erhielten auch in der Bibliotheksbildung keine Anerkennung. Die Lage in der Fortbildung ist besser. Trotz alledem müssen die Forschungen fortgesetzt werden. (S 177–187.)

Ausblick

SEBESTYÉN György: Die 4. ECSSID Konferenz in Athen – Bericht über die Konferenz der European Co-operation in Social Science Information and Documentation (Europäische Sozialwissenschaftliche und Dokumentarische Zusammenarbeit), organisiert von 21. bis 23. X. 1984. Die Vorträge analysierten die theoretischen und praktischen Probleme der gesellschaftswissenschaftlichen Information. (S 188–191)

COTY A. A.: The status of audiovisual materials in networking (Audiovisuelle Dokumente in den Datenbanken). Der Artikel veröffentlicht in *Special Libraries* Jg. 74.1983. No. 4. 246–253. S. wurde von Judit SKALICZKI zusammengefasst. (S 192–194)

UZSOKI Andrea: Norwegische finnische schwedische Kinderbibliotheken – Rundschau aufgrund der Artikel veröffentlicht in *Scandinavian Public Library Quarterly* zwischen 1976 und 1981. (S 195–199)

Nachrichten aus dem Leben der IFLA – Die Information bezieht sich auf *IFLA Journal* No. 4. 1984. (PAPP István) (S 200–201.)

Rezensionen

BÜKYNÉ HORVÁTH Mária: A periodikumok használatának alakulása az Akadémiai Könyvtárban. Die Entwicklung der Benützung von Periodika in der Akademischen Bibliothek (1966. 1973, 1980) Budapest MTA 1983. 242 S. (Rez. SOMKUTI Gabriella) (S 202–204.)

Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve. 1981. Jahrbuch der Nationalbibliothek Széchényi. 1981. (Red. Németh Mária) Budapest, OSZK, 1983. 548 S. (Rez.: MEZEY László Miklós) (S 205–208.)

COLLINS, J.: National acquisition policies and systems (Theorie und Praxis des Bestandsaufbaus, das ganze Land betreffend). (Wetherby, IFLA International Office for UAP. Cop. 1982. VI, 221 S.) (Rez.: MOHOR Jenő) (S 209–212)

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve. XIX 1979–1980. Jahrbuch der Szabó Ervin Hauptstadtsche Bibliothek. XIX. 1979–1980. (Red Dobos Piroska) Budapest FSZEK 1983 235. XII p. (A Fővárosi Könyvtár Évkönyve 31.) (Rez.: VARGA Béla) (S 213–215)

MATARAZZO, J. M. Closing the corporate library: case studies on the decision making process. (Die Zuschliessung der Betriebsfach bibliothek. Fallstudium über die Entscheidungsvorgänge). (New York Special Library Ass. 1981 154 S) (Rez.: HEGEDŰS Péter) (S 216–218)

Librarianship 1999. (Bibliothekswesen 1999). Papers read at one-day conference of the London and Home Counties Branch of the Library Ass. (Vorträge gelesen an der eintägigen Konferenz in London). (London The Library Ass. 1977. 47 S.) (Rez.: ZOLTÁN Imre) (S 219–221)

Bibliothekare über junge Leser und nicht lesende Jugendliche (Red. Károlyi Ágnes Budapest, OSZK–MKM 1983. 147 S) (Rez.: SARLÓS Vera) (S 222–224)

РЕЗЮМЕ

КОНДОР Имренз: Новые стандарты и сводный каталог. (Внедрение новых стандартов, касающихся обработки книг в венгерских библиотеках). — Сводный каталог книг Государственной библиотеки им. Сечени составляет новый каталог для регистрации описаний книг, выходящих после 1985 г. Для этого необходимо знать планы библиотек-заявителей в связи с внедрением новых стандартов. Результатом исследования является тот факт, что много библиотек, располагающих значительным зарубежным фондом и новыми поступлениями, не предполагает перейти на применение новых стандартов в ближайшее время. Это ставит под угрозу работу (достоверность) центральных услуг точно так, как неправильные описания, встречающихся и до сих пор. Это последнее автор иллюстрирует примерами. **ПОСЛЕСЛОВИЕ.** — С статью связывается рефлексия автора к статьи ФУТАЛА — ХОРВАТА — ПАППА: Сотрудничество или организация системы (Könyvtári Figyelő том 29. 1983. № 5 стр. 455–470), касающиеся и центральных услуг, с подходом и установлениями которой она не согласна. (стр. 127–148)

БЮКИ Беланз: Обеспеченность венгерского языкознания зарубежными специальными журналами. — По поручению Венгерского совета по делам библиотек осенью 1983 года между прочим состоялось исследование обеспеченности языкознания западными, валютными специальными журналами. Можно было установить, что литературная обеспеченность языковедческими журналами в стране находится на среднем уровне. Обеспеченность в столице лучше, чем в провинции, и тираж тоже здесь сосредоточивается. Улучшение положения возможно путем более эффективной кооперации. Требуется достоверная регистрация, с новейшими данными. компетентное центральное учреждение, располагающее материальной и технической оснащенностью, совместная работа библиотечных специалистов и специальных исследователей. (стр. 149–159)

РАНАЙ Тамаш: О предметных каталогах областных библиотек. — Автор рассмотрел положение предметных каталогов 16 областных библиотек. Его исследование направилось на общий читательский каталог, на систему, раскрывающую звукозаписи и региональные документы. В ходе анализа выяснилось, что поисковой аппарат различен как в методе его составления, так и в его результатах. Имеются каталоги, составленные на основе образования групп УДК и на основе тесной систематизации, но два метода применяются и совместно. Предметный каталог вообще

служит раскрытию регионального фонда. Поиск звукозаписей осуществляется на основе УДК или Гибкой классификации музыки. Пользование ссылками и проведение изменений в УДК показывают тоже пеструю картину. Глубина раскрытия и уход за каталогами оставляют желать много лучшего. В четырех областях начась или закончилась реконструкция предметных каталогов. (стр. 160–168.)

КОВАЧ Мария: Воспитание детей читателями и учебные планы общеобразовательных школ. — В 1977 году вышла в свет новая инструкция учебного плана в общеобразовательных школах. Автор рассмотрел то, что новый учебный план — по сравнению со старым учебным планом 1962 года — как обеспечивает воспитание детей читателями в отдельных предметах и в учебном плане в целом, и какую роль получают в нем библиотеки. В новом учебном плане считается важным пользования книгой и воспитание детей читателями, но ограничивается в первую очередь на уроки. Роль учителей венгерской литературы является преувеличенной и в дальнейшем. Совместные посещения библиотек и комплексные литературные занятия получили большую роль. Школьные библиотеки совместно с детскими отделами местной массовой библиотеки должны заботиться о воспитании школьников читателями и помощи выполнения требований предметов. (стр. 169–176.)

КАМАРАШ Иштван: Общественный отклик исследования чтения в Венгрии. — В Венгрии существует несколько небольших кузниц исследования чтения, одна из них работает в Центре библиотековедения и методической работы. Результаты исследований редко публикуются у центрального книгоиздательства, большинство научных работ не распространяется в довольно широком круге. В средствах массовой коммуникации часто занимаются отдельными вопросами исследования чтения, но смотря в совокупности передача и доступность результатов исследования чтения недостаточны. Профессиональная и критическая оценка опубликованной литературы неудовлетворительна, и как обучение, так и специальное управление не опирается должным образом на результаты исследования чтения. Результаты исследования чтения не одинаково получили место в подготовке библиотекарей. Положение лучше в повышении квалификации библиотекарей. Несмотря на все это исследования надо продолжать. (стр. 177–187.)

Библиотечное дело за рубежом

ШЕБЕШТЬЕН Дьердь: 4-ая конференция ECSSID в Афинах. — Отчет о совещании Европейской кооперации по информации и документации в области общественных наук (European Co-operation in Social Science Information and Documentation), проведенном с 21 до 23 октября 1984 г. В докладах анализировались теоретические и практические проблемы информации по общественным наукам. (стр. 188–191.)

СОТУ, А. А.: Аудиовизуальные документы в базах данных. — Статью автора "The status of audiovisual materials in networking" (*Special Libraries*, vol. 74. 1983. no. 4. pp. 246–253.) суммировала Юдит ШКАЛИЦКИ. (стр. 192–194.)

УЖОКИ Андреа: Детские библиотеки в Норвегии, Финляндии и Швеции. – Обзор на основе статей журнала *Scandinavian Public Library Quarterly*, опубликованных с 1976 до 1981 гг. (стр. 195–199.)

Известия о жизни ИФЛА – Информация о 4-ом номере журнала *IFLA Journal*. (ПАПП Иштван) (стр. 200–201.)

Обзор

BÜKYNÉ HORVÁTH Mária: A periodikumok használatának alakulása az Akadémiai Könyvtárban. Пользование периодическими изданиями в библиотеке Венгеской академии наук. (1966, 173, 1980. (Вр. МТА, 1983, 242 р. (Рец.: ШОМКУТИ Габриелла) (стр. 202–204.)

Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve. 1981. (Ежегодник Государственной библиотеки им. Сечени 1981.) (Szerk. Németh Mária) Вр. OSZK. 1983. 548. р. (Рец.: МЕЗЕИ Ласло Миклош) (стр. 205–208.)

COLLINS, J. : National acquisition policies and systems. (Теория и практика государственного комплектования фондов.) (Wetherby, IFLA International Office for UAP, Cop. 1982. VI, 221 p.) Рец. МОХОП Ене) (стр. 209–212.)

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve. XIX. 1979–1980.) (Ежегодник столичной библиотеки им. Сабо Эрвина. I. XIX. 1979–1980) (Szerk. Dobos Pirooska) Вр. FSZEK. 1983. 235, XII р. (A Fővárosi Könyvtár évkönyve 31.) Рец.: ВАРГА Вела) (стр. 213–215.)

MATARAZZO, J. M.: Closing the corporate library: case studies on the decision making process. (Упразднение специальной библиотеки на предприятии. Сборник судебных решений.) (New York, Special Library Ass. 1981. 154. р.) (Рец.: ХЕГЕДЮШ Петер) (стр. 216–218.)

Librarianship 1999. (Библиотеки в 1999.) Papers read to one-day conference of London and Home Counties Branch of the Library Ass. London. The Library Ass. 1977. 47. р. (Рец.: ЗОЛЬТАН Имре) (стр. 219–221.)

Könyvtárosok a fiatal olvasókról és a nem olvasó fiatalokról. (Библиотекари и молодых читателей и о молодых не читателях. (Szerk. Károlyi Ágnes) Вр. OSZK–КМК, 1983. 147 р. (Рец.: ШАРЛЮШ Вера) (стр. 222–224.)

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

ACT	Association for Communications and Technology (USA)
AGRICOLA	Agricultural online access (USA) Korábban: CAIN
ALA	American Library Association – Amerikai Könyvtáros Egyesület
AVLINE	Audio Visual Online (USA)
BL	British Library – Brit Nemzeti Könyvtár
CNRS	Centre National de la Recherche Scientifique, Párizs
CUFC	Consortium of University Film Centers – Egyetemi Filmközpontok Társulása (USA)
ECSSID	European Cooperation in Social Science Information and Documentation
ELTE	Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest
FNIC	Food and Nutrition Collection (National Agricultural Library, USA)
FZO	Flexibilis Zenei Osztályozás
FSZEK	Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár
HLISA	Hungarian Library and Information Science Abstracts (OSZK–KMK)
INFOTERM	International Information Centre for Terminology, Bécs
INION	Institut Naučnoj Informacii po Obšestvennym Naukam, Moszkva
ISBN	International Standard Book Number – Nemzetközi szabványos azonosító könyvszám
JATEKK	József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtára, Szeged
JPTEKK	Janus Pannonius Tudományegyetem Központi Könyvtára, Pécs
KLTEKK	Kossuth Lajos Tudományegyetem Központi Könyvtára, Debrecen
KKK	Könyvek Központi Katalógusa (OSZK)
KWIC	Key word in context – kulcsszavak szöveggörnyezetben
LISA	Library and Information Science Abstracts (LA, Aslib)
MEDLINE	MEDLARS online (USA)
MISZON	Meždunarodnaâ Informacionnaâ Sistema po Obšestvennym Naukam, Moszkva
MNB	Magyar nemzeti bibliográfia (OSZK)
MNB IKR	Magyar nemzeti bibliográfia. Időszaki kiadványok repertórium (OSZK)
NCLIS	National Commission on Libraries and Information Science – Könyvtár- és Információtudományi Országos Bizottság (USA)
NFBC	National Film Board of Canada – Kanadai Országos Filmigazgatóság
NICEM	National Information Center for Educational Media (USA)

RLIN	Research Libraries Information Network – Tudományos Könyvtárak Információs Hálózata
OCLC	Online Computer Library Center (USA)
OMKDK	Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ (Jelenleg: OMIKK)
TIM	Társadalomtudományi Információs Munkabizottság
UAP	Universal Availability of Publications – Kiadványok egyetemes hozzáférhetősége
UTLAS	University of Toronto Library Automation System – a Torontói Egyetem Gépesített Könyvtári Rendszere
WLN	Washington Library Network – Washingtoni Könyvtári Hálózat

AZ ÚJ SZABVÁNYOK ÉS A KÖZPONTI KATALÓGUS

A könyvek feldolgozását érintő új szabványok bevezetése a magyar könyvtárakban

KONDOR IMRÉNÉ

A központi katalógus gépesítésének, pontosabban: az országos megosztott feldolgozásnak nemcsak gépi, és anyagi, hanem szakmai előfeltételei is vannak. Azokban az országokban, ahol részben vagy egészben megvalósult a megosztott katalogizálás és nyomában a gépi úton lekérdezhető lelőhelytájékoztató és a gépesített dokumentumszolgáltatás, az első lépés az egységes feldolgozási szabványok kidolgozása és azok országos alkalmazása volt. Nálunk a több évre elhúzódott, fejezetekben megjelenő, a könyvek feldolgozására vonatkozó szabvány utolsó fejezete („Bibliográfiai tételek szerkesztése”) még csak most van nyomdában. Könyvtáraink a szabványok bevezetésének gondjával küszködnek, nagykönyvtárainkban folyik az előkészület, készülnek a feldolgozás, a katalógusszerkesztés házi szabályai.

Az OSZK Könyvek Központi Katalógusa (a továbbiakban: KKK) a bibliográfiai feltárást érintő összes szabvány megjelenése és a könyvtárakban való elterjedése után új katalógust indít. Az új katalógust az 1985-től *megjelenő* könyvek leírásainak nyilvántartására tervezzük. Új katalógusunk szerkesztési szabályainak kidolgozásához nélkülözhetetlen a könyvtárak új szabványok bevezetésével kapcsolatos terveinek ismerete. A szükséges információk megszerzése érdekében 1983 végén kérdőívet juttattunk el 62 könyvtárhoz. 43 olyan könyvtárhoz, amelyek 1983-ban 400-nál több cédulát küldtek a KKK-hoz és a 19 megyei könyvtárhoz. A kérdőívekre adott válaszok feldolgozásának mind táblázatos, mind szöveges értékelését indokoltnak tartjuk szélesebb körben ismertetni. Úgy tapasztaljuk, hogy könyvtáraink erőteljesen érdeklődnek egymás munkája és az új szabvány bevezetésével kapcsolatos döntéseik iránt. Könyvtári rendszer ma már csak nemzetközi szintű egységes szakmai praxis alapján képzelhető el. Minden rendszer működéséhez, így a KKK működtetéséhez is a résztvevők egységes gyakorlata szükséges. Reményeink szerint a könyvtárak terveinek ismertetésével nemcsak segítséget nyújtunk döntéseik meghozatalához és véglegesítéséhez, hanem azonos irányba is terelgetjük ezeket a döntéseket. A kérdőívekre adott válaszok szöveges értékelésével lehetőségünk nyílik az egységes és az optimális megoldások érdekében saját elképzeléseink kifejtésére.

1. táblázat

Mégkérdőztetett könyvtárak	Nem választott	A szabványokat bevezette, bevezetési				Az összes szabv. megjelent. után	Nem vezetett be	Katalógusok		Besorolási adatok megjelenítése				Konzultáció				
		1980-1983	1984	1985	1986			Új kat. tárgytól évtől	Új kat. bevezéséig évtől	Régi kat.	Aláhúzás	Talpálás	Fajelölés		igé-nyel, részt-ven-ne	nem igé-nyel	témát java-sol	nem vála-szolt
													Előtek	első főfő-tétel				
B 1						X	X	X	*		X		X	X			X	*
B 2																		
B 3																		
B 4							X	X			X					X	X	
OB 5			X															
B 6																		
B 7																		
B 8			X					X								X	X	
B 9																		
B 10																		
B 11																		
B 12																		
B 13																		
B 14																		
OB 46																		
OB 278																		
B 305																		
B 307																		
B 314																		
B 327																		
OB 335																		
B 419																		
OB 458																		
OB 503																		
B 633																		
B 662																		
B 741																		
B 785																		
B 965																		
OB 1700																		
/ Bcs 1																		

[illegible]

A könyvtárak neve helyett kódjelüket tüntettük fel.

Jelmagyarázat:

- o A 2. táblázatban is értékelt könyvtárak (15 könyvtár)
x A 2. táblázatban feltüntetett, de nem értékelt könyvtárak (4 könyvtár)
x A kérdőívet megválaszolókról, de 1984 első félév végéig nem jelentették a KKK-hoz
Az összes besorolási adatot csak alulhúzással különbözteti meg. (4 könyvtár)
x A mellékleteket csak alulhúzással különbözteti meg (14 könyvtár)
x A mellékleteket talpalással különbözteti meg (8 könyvtár)
x A mellékleteket alulhúzással és/vagy talpalással különbözteti meg (16 könyvtár)

Könyvtári Figyelő 31(1985)2

[illegible]

Jelmagyarázat:

o Az 1. táblázatban is értékelt könyvtárak (15 könyvtár)

x Az I. táblázatban értékelte könyvtárak (4 könyvtár)

Az 1. táblázat értékelése

A kérdőívre adott válaszok összesítését tartalmazó táblázatból megállapítható, hogy a kiküldött 62 kérdőívből 46 válasz értékelhető. Öt könyvtár nem válaszolt, 6 könyvtár nem tervezi az új szabványok bevezetését, az az 5 könyvtár pedig, amely az összes szabvány megjelenése után szándékozik a kérdéssel foglalkozni, a feltett kérdésekben még nem döntött.

A 46 értékelhető könyvtár közül a szabványfejezetek megjelenésével egyidejűleg folyamatosan vezette be a szabványokat 1980–1983 között 26 könyvtár, 1984-ben 2 könyvtár, 1985-ben 15 könyvtár, 1986-ban 3 könyvtár tér át az új szabványokra.

Új katalógust indított vagy szándékozik indítani 23 könyvtár, közülük 9 a könyvek megjelenési évét, 13 a beszerzés évét veszi figyelembe. A régi katalógusban tartja vagy fogja nyilvántartani az új szabványok alapján készült tételeket 23 könyvtár.

Címfejjel látja el a sokszorosításra kerülő leírásokat 39 könyvtár, 26 könyvtár az első, 13 könyvtár az összes főtételek adatát kivetíti a leírás elé. A főtételeket is a leíráson belül aláhúzással fogja jelölni négy könyvtár (B 8, B 741, B 785, Ke 1)*, a besorolási adatok megkülönböztetéséről két könyvtár (B 9 és B 397) még nem döntött, egy könyvtár (Z 1) a kérdésre nem válaszolt. A főtételeket megkülönböztető 39 könyvtár közül 16 könyvtár talpalással, illetve aláhúzással, 8 könyvtár minden esetben talpalással, egy könyvtár kifejezéssel, 14 könyvtár pedig minden esetben csak aláhúzással fogja jelölni a főtételeken kívüli többi besorolási adatot.

Az utolsó kérdéscsoportra – részt venne-e konzultáción, milyen témák megbeszélését javasolja – 41 könyvtár válaszolt. A 46 értékelhető válasz közül a kérdéscsoportra nem válaszolt 9 könyvtár. Figyelemre méltó, hogy az új szabványokat bevezetni nem szándékozó 6 könyvtár közül megbeszélésen egy könyvtár (D 1) venne részt, az összes szabvány megjelenése után bevezetni szándékozó 5 könyvtár közül egy könyvtár (B 6) nem tart igényt konzultációra, kettő pedig (B 419, P 10) részt venne a megbeszéléseken. A felvetett témák többsége a közeli jövőben megjelenő 3423/2–84. sz., a bibliográfiai tételek szerkesztésére vonatkozó kérdéseket érintették: a főtételek megválasztása szótárak, bibliográfiák stb. esetében; a kongresszusi kiadványok besorolási adatainak megválasztása. Általánosabb megfogalmazásban: katalógusszerkesztés és a bibliográfiai tételek szerkesztési szabályai. Néhány témajavaslat a 3401–81 sz. szabványra, a betűrendbe sorolás szabályaira a mechanikus rendezésre és a csoportképzésre vonatkozott. Voltak, akik tapasztalatcserét javasoltak, mások a KMK-tól várnak segédleteket és az „új szabványok bevezetésének minimális programját”.

* Feloldásukat a cikk végén adjuk meg.

A 2. táblázat értékelése

1983 óta a könyvtárak bejelentéseit regisztráló nyilvántartásunkban megjelöljük az új szabványokat alkalmazó könyvtárakat és bejelentéseikből folyamatosan példátartat állítunk össze. 1983-ban 179 könyvtár jelentett a KKK-hoz. Ezek közül 86 alkalmazta az új szabványokat vagy azoknak egy-egy fejezetét. Ezen a táblázaton 45 könyvtár bejelentését értékeltük csak, mert a gondos gyűjtő munka ellenére 11 könyvtár anyaga nem szerepel példatárunkban, az orvosi hálózathoz tartozó 30 könyvtár bejelentését az Orvosi Könyvtáros 1984. 1. számában már részletesen elemeztük,* és úgy gondoljuk, hogy az országos helyzetképet negatív irányba torzítaná.

A két táblázat közötti összefüggést keresve azt állapíthatjuk meg, hogy a 28 könyvtár közül, amelyek a kérdőíven azt jelentették, hogy 1980–84 között vezették be az új szabványokat, a 2. táblázaton csak 15 (0-val megjelölt kódok) könyvtár szerepel. Ennek magyarázata a következő: a példatárból hiányzó 11 könyvtár közül ebbe a kategóriába esik (az ugyancsak 0-val jelölt) 4 könyvtár; a kérdőívet kitöltő könyvtárak közül 8 nem jelenti könyvgyarapodását a KKK-hoz; az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum (B7), mivel az új szabványokat az 1984-től megjelenő kiadványok feldolgozására vezeti be, az első félévben nem jelentett új szabványok alapján feldolgozott könyvet. (A továbbiakban tapintatosan eltekintünk attól, hogy a kérdőív válaszait és a valóságból merített adatokat szembesítsük.)

A táblázatban felsorolt 45 könyvtár közül 37 a leírásban nagyjából az előírásoknak megfelelően alkalmazza az adatcsoportokat és adatelemeket értelmező jeleket, és a kötelező sorrendben közli az adatokat. Öt könyvtár nem a szabvány előírásai szerint alkalmazza az interpunkciót. Az ISBN-t ugyancsak 5 könyvtár nem tünteti fel. Besorolási adatot (sem fő-, sem melléktételt) nem emel ki 14 könyvtár, 28 könyvtár fejeléssel különbözteti meg a főtételt/eket, de ezek közül is csak 3 emeli ki (talpallással) a melléktételeket. Egységesített (eredeti) címet 2 könyvtár tüntet fel. Az MSZ KGST 1362–78 sz., az új transliterációt előíró szabványt 23 könyvtár vezette be, 17 könyvtár a szabvány előírásai szerint, 6 könyvtár nem a belföldi információcserében kötelező táblázatot használja. Szembetűnő, hogy 2 könyvtár (B 2, Ksz 2) a szabványfejezetek közül eddig csak az átírási szabványt vezette be.

A táblázat utolsó adatszoportja azt mutatja be, hogy 1983-ban az új szabványokkal dolgozó 86 könyvtár 35 523 cédulát küldött. Míg az 1983-ban jelentő összes könyvtár 48%-a már részben vagy az eddig megjelent szabványok előírásainak megfelelően dolgozta fel állománygyarapodását, addig az év folyamán érkezett összmenyiségnek (205 562 cédula) ez mindössze 17,33%-a.

Az 1984 első félévi adatokból arra lehet következtetni, hogy az új szabványokat alkalmazó könyvtárak száma növekszik ugyan, de az új szabvány alapján készült bejelentések még mindig nem fogják elérni a teljes mennyiség 20%-át.

* KONDOR Imréné: A könyvek központi katalógusának (KKK) működése, problémái és szolgáltatásai. = Orvosi Könyvtáros. 24. évf. 1984. 1. sz. 85–122. p.

Állománygyarapításuk volumene, választékuk és szolgáltatóképességük alapján az országos szakirodalmi ellátásra, a könyvtárközi kölcsönzésre igazán alkalmas könyvtáraink a teljes szabvány megjelenése előtt nem vállalkoztak – mert sem szakmai szempontból, sem a használók érdekében nem vállalkozhattak – a szabványfejezetek folyamatos, illetve részleges bevezetésére. Ezt a megállapítást az 1983-ban jelentő összes könyvtárhoz és az összbejelentéshez viszonyított százalékban kifejezett három aránypár támasztja alá; 48%/17,33% (az új előírások szerint jelentők és a jelentett mennyiség); 52%/82,67% (a régi módon jelentők és a jelentett mennyiség); 12%/85,23% (az összes jelentő könyvtár 12%-tól származott a bejelentések 85,53%-a). A 12%-ot kitevő 22 egyetemi és szakkönyvtár közül mindössze 3 könyvtár tartozik az új módon jelentők közé. (Annak, hogy a különböző színvonalú bejelentésektől már eddig is sanyargatott központi katalógus az újabban folyamatosan és folytonosan változó adattartalmú és formájú bejelentések, különösen pedig az új transliteráció alkalmazása következtében nem vált munkaképtelenné, az a magyarázata, hogy ezek az „újmodi” bejelentések, amelyeknek nagy részét ugyan kénytelenek vagyunk eddigi gyakorlatunkhoz adaptálni, a megszerkesztett mennyiségnek mindössze 17%-át érintették.)

A sok könyvtár – a bejelentések minősége alapján – elhamarkodottnak ítéltető döntése hívta fel figyelmünket azokra a kérdésekre, amelyeket az új szabvány bevezetése előtt a központi katalógusban csakúgy, mint a könyvtárakban előzetesen tisztázni kell. A kérdőívben felvetett és a táblázatokban vizsgált szempontok a döntésre váró kérdések körébe tartoznak.

Új katalógus – vagy a régi folytatása?

Az 1. táblázat tanúsága szerint a kérdőívekre válaszoló könyvtárak közül az új szabvány bevezetésével egyidejűleg 23 könyvtár új katalógust indít, 23 könyvtár pedig a régi katalógust folytatja. Ha a döntéseket könyvtártípusok szerint és az állomány nagysága szerint vizsgáljuk, azt állapíthatjuk meg, hogy országos nagykönyvtáraink többsége – feltűnő kivétel a B 2 – új katalógust indít. A fele-fele arány ellenére több érv szól az új szabványok alkalmazásával egyidejűleg indított új katalógus mellett.

Érvek ellenérvek

A régi katalógus folytatása mellett szóló látszólagos legerősebb érv, hogy a betűrendes katalógus hármask funkcióját (egy keresett mű megtalálása; egy szerzőnek a könyvtárban meglevő összes művének; egy mű fellelhető összes kiadásának összehozása) legkényelmesebben az egyetlen fájl biztosítja. A kényelem azért látszólagos, mert az új transliteráció és a besorolási adatok (személynév, testületi név stb.) módosított egységesítési szabályai egy fájlban belül két rendszert eredményez, megbízható utalórendszer alkalmazása mellett is a beavatatlan használó számára nem két rendszernek, hanem zűrzavarnak fog tűnni. Még a közép- és kis állománnyal rendelkező könyvtárakban is, ahol átosztással, illetve átfeljeléssel a teljes katalógus folyamatos rekonstrukcióját tervezik, az átszerkesztés gyötrelmes időszaka alatt számolniuk kell azzal, hogy az olvasói katalógus is csak szakértő segítségével használható.

(A tételeknek csak a leírási részét, illetve az interpunkciót érintő változások lehetővé teszik a két típusú tétel vegyítését. De mivel a régi és az új szabvány kereszteződését elfogadhatatlannak tartjuk, e lehetőséggel nem is foglalkozunk.)

A beszerzés évétől vagy a könyvek megjelenésének évétől indított új katalógus

Az új katalógus indításának is két lehetősége van. Az új szabványok bevezetésének időpontjától vagy egy meghatározott időponttól megjelenő könyvekre. (Például az 1984-től megjelent kiadványokra vonatkozóan vezetik be az új szabványt és indítanak új katalógust.)

A központi katalógusban rossz tapasztalatokat szereztünk a nem a dokumentumok megjelenésétől indított új katalógussal. A KKK-ban 1945-től új katalógust indítottak az 1945-től bejelentett könyvek nyilvántartására. Esetünkben választási lehetőség sem állt fenn, mert 1945 előtt a katalógust a bejelentésekből a helyszínen készített egységesített címleírásokból, 1945 után pedig a könyvtáraktól érkezett cédulákból szerkesztjük. Nem is szólva az 1945 előtti katalógus megkérdőjelezhető hitelességéről, tekintve a vízválasztó II. világháborút. Az 1945 előtt megjelent dokumentumokra vonatkozó kéréseket e kényszerhelyzet következményeként munkánkat megduplázandó, mindig, minden esetben két katalógusban kell ellenőriznünk. A tárgyévtől indított új katalógus ellen felhozott érvek: ha csökkenő mennyiségben is, de hosszú időn keresztül a feldolgozás két módon – a régi és az új szabványok alapján – folyik tovább; a keresett műveknél a megjelenés éve nem mindig ismert. Ellenvetés: a két rendszerben való feldolgozás egyetlen könyvtárban, sem szakmailag, sem szervezetileg nem ütközhet leküzdhetetlen akadályokba. Egy keresett könyv megjelenési éve az azonosításhoz szükséges *minimális* adatok körébe tartozik, a hivatkozásokban is kötelező adat. Tapasztalataink azt mutatják, hogy a legpontatlanabb könyvtárközi kérésről is ritkán hiányzik a megjelenési év. A tárgyévtől indított új katalógus esetében kevesebb kérést kell a megjelenési év ismeretének hiánya miatt mindkét katalógusban ellenőrizni. (Például a mi esetünkben minden 1945 előtt megjelent könyvre vonatkozó kérést mindkét katalógusban ellenőriznünk kell.)

A tétel leírási része

A 3424/1–78. sz. szabványfejezet előírásaitól való legkisebb eltérés vagy önkényes alkalmazás megkérdőjelezi a szabvány bevezetésének értelmét. Önmagát és információcsere partnerét csapja be az, aki az új szabvány ürügyén a közölt adatokat, illetve a jeleket a leírásban véletlenül vagy tudatosan felcseréli, a kötelező adatokat nem közli.

A szabvány értékét és főleg értelmét az adja, hogy: nemzetközi szinten határozza meg egy dokumentumról közzendő kötelező és nem kötelező adatok körét; az adatok közzelésének sorrendjét és az adatok értelmezését jelölő jeleket. A szabvány lényegéhez tartozik továbbá, hogy a tétel leírási részében (a megjegyzés adatcsoportját kivéve) az adatokat csak abban a formában szabad közölni, ahogyan az a dokumentumon szerepelt. E megkötések teszik lehetővé, hogy bármilyen nyelvről készült leírás minden egyes adata

bárki számára értelmezhető adattá válják; hogy az azonosításhoz szükséges kötelező adatokat minden leírás tartalmazza; és végül, de nem utolsósorban, egy leírt dokumentum önmagával azonosítható legyen. Ha e szabályok közül bármelyiket elhagyjuk, a szabályokat önkényesen alkalmazzuk, a szabvány bevezetésének látszata öncéllá válik. E megfontolások alapján nem teszünk különbséget „kis hiba” és „nagy hiba” között, példatárunk alapján tapasztalt, a szabványoktól való eltérésekre egyenértékűen hívjuk fel a figyelmet.

Az alábbiakban közölt néhány példa illusztrálja, hogy: az adatokat értelmező jeleket önkényesen használják; az adatok kötelező sorrendjét felcserélik; a zárójeleket ((), [], / /) egyéni értelmezés, vagy az írógépek adta lehetőségeknek megfelelően használják. A besorolási adatokat akkor sem emelik ki, ha az szerző, vagy ha a szerzőt főtételeként közlik akkor elhagyják a leírásban.

(A hibás címleírások mellett közöljük a bejelentés alapján, illetve segédkönyvekből kiegészítve készült helyes megoldásokat.)

Beküldött leírás:

DIENER, Harry

Fleckentfernung – aber richtig! / Harry Diener.: Praktische Anleitung zum Entfernen von Flecken aus Textilien, Holz, Leder, Metall, Polstermöbeln, Teppichen u.a. im Haushalt. – Leipzig: VEB. 1983. – 103 p. : 21 cm. ISBN 545 282 8

: 30. – Ft

Helyes leírás:

DIENER, Harry

Fleckentfernung – aber richtig! : Praktische Anleitung zum Entfernen von Flecken aus Textilien, Holz, Leder, Metall, Polstermöbeln, Teppichen u.a. im Haushalt / Harry Diener. – Leipzig : Fachbuchverlag, 1983. – 103 p.: 21 cm : 30. – Ft

Beküldött leírás:

The ecology of Bruchids attacking legumes /pulses/ = Proceedings of the International Symposium held at Tours /France/, April 16–19, 1980/Ed. by V. Labeyrie. – The Hague etc.: W. Junk Publishers, 1981. – XIV, 233 p. – /Series entomologica/ editors E. Schimitschek, K. A. Spencer/. Bibliogr. egyes fejezetek között. ISBN 91 6193 883 X

Helyes leírás:

The ecology of Bruchids attacking legumes (pulses) : Proceedings of the International Symposium held at Tours (France), April 16–19, 1980 / ed. . . V. Labeyrie ; [ed. International Organization for Biological Control, FAO]. – The Hague [etc.] : Junk, 1981. – XIV, 233 p. – (Series entomologica / ed. E. Schimitschek, K. A. Spencer)
Bibliogr. a fejezetek végén
ISBN 90–6193–883–X

Beküldött leírás:

KIRK. OTHMER

Encyclopedia of chemical technology / Kirk Othmer. – 3. ed. vol. 22. Sulfonation and sulfation to thorium and thorium compounds. – New York [stb.] : Wiley, 1983. – 1002. p. : 26 cm. – ISBN 0–471–02075–3

Helyes leírás (egylépcsős)

KIRK. Raymond Eller

Encyclopedia of chemical technology / Kirk Othmer. Vol. 22. : Sulfonation and sulfation to thorium and thorium compounds. – 3. ed. – New York/NY [etc.] : Wiley, 1983. – XXVI, 1002 p. : 26 cm
Bibliogr. passim.
ISBN 0–471–02075–3

(többlelépcsős)

KIRK. Raymond Eller

Encyclopedia of chemical technology / Kirk Othmer. – 3. ed. – New York/NY [etc.] : Wiley
Vol. 22., Sulfonation and sulfation to thorium and thorium compounds. – 1983. – XXVI, 1002 p. ; 26 cm
Bibliogr. passim.
ISBN 0–471–02075–3

Beküldött leírás:

KLAUS, Joachim – LINDSTADT, Hans– Joachim – PFLÜGNER, Walter
/Schriftenreihe des Bundesministers für Ernährung, Landwirtschaft und Forsten. Reihe A. Angewandte Wissenschaft, H. 258/

Bewertung wasserwirtschaftlicher Infrastruktur / Joachim Klaus, Hans-Joachim Lindstadt, Walter Pflügner. – Münster– Hiltrup : Landwirtschaftsverl., 1981. – VIII, 172, XVI o. – (Schriftenreihe des Bundesministers für ... : H. 258.). – ISBN 3-7843-0258-0

Helyes leírás:

KLAUS, Joachim

Bewertung wasserwirtschaftlicher Infrastruktur / Joachim Klaus, Hans-Joachim Lindstadt, Walter Pflügner. – Münster : Landwirtschaftsverlag, 1981. – VIII, 172, XVI p. – (Schriftenreihe des Bundesministers für Ernährung, Landwirtschaft und Forsten. Reihe A. Angewandte Wissenschaft ; 258.) ISBN 3-7843-0258-0

Beküldött leírás:

PETERS, Paulhans – CLAUSSEN-HENN, Ursula

Stadthäuser : Das städtische Ein- und Zweifamilienhaus / Paulhans Peters, Ursula Claussen-Henn. – München : Callwey, 1979. – 131 p. : ill. (Entwurf und Planung : 34) ISBN 3 7667 0473 7

Helyes leírás:

PETERS, Paulhans

Stadthäuser : Das städtische Ein- und Zweifamilienhaus / Paulhans Peters, Ursula Claussen-Henn. – München : Callwey, 1979. – 131 p. : ill. – (Entwurf und Planung : 34.) ISBN 3-7667-0473-7

Beküldött leírás:

Keys to enhancing system development productivity / W. F. Zachmann. – New York : American Management Association, 1981. – 52 p.

Helyes leírás:

ZACHMANN, William F.

Keys to enhancing system development productivity / W. F. Zachmann. – New York/NY : American Management Association, 1981. – 52 p. – (AMA management briefing) ISBN 0-8144-2257-8

Beküldött leírás:

Neue Läden /Karl und Eva Mand. – Stuttgart : Hatje, 1981. – 147 l p. 26 cm.

Helyes leírás:

MANG, Karl

Neue Läden / Karl und Eva Mang. – Stuttgart

: Hatje, 1981. – 147 p. : 26 cm

Angol nyelvű szöveg is.

ISBN 3-7757-0131-1

Beküldött leírás:

KIERNAN, J. A.

Histological and histochemical
methods/ – – – Oxford, etc:

Pergamon, 1981. – XII. 344 p.

25 cm.

ISBN 0-08-024935-3

Helyes leírás:

KIERNAN, J. A.

Histological and histochemical methods :

Theory & practice / J. A. Kiernan. –

Oxford [etc.] : Pergamon, 1981. – XII.

344 p. ; 25 cm. – (Pergamon international
library)

Bibliogr. p. 309–324.

ISBN 0-08-024935-3

(Az adaptálásokat készítette: BÁTKI Anna)

A szabvány alkalmazkodik a többkötetes könyvek változó jellegéhez (kötetcímmel vagy kötet cím nélküli többkötetes művek), továbbá figyelembe veszi, hogy az egyes állományok birtokában lehet a teljes mű, vagy annak csak része/i/, ezért lehetőséget ad mind a többlépcsős, mind az egylépcsős leírásra és mindkét lehetőségen belül az összefoglaló szintű, illetve monografikus szintű leírásra. E lehetőségekkel azonban a könyvtárak nem megfelelően élnek, a vonatkozó szabályokat nem az előírásoknak megfelelően alkalmazzák.

A 2. táblázatban 5 könyvtárnál jelöltük az ISBN hiányát. A bejelentéseken azonban az ISBN-t feltüntető leírások sem hibátlanok. Ha egy könyvnek több ISBN-je van – akár azért, mert több kiadó közös kiadása, akár azért, mert a főcímhez, illetve a kötetcímekhez külön ISBN-ek járulnak – azokat az azonosító számok hovatartozását jelölve a leírásban tükröztetni kell.

A besorolási adatok

A megjelenés alatt álló 3423/1–2. sz. szabványok előírják, hogy a különböző tartalmú és szerzőségű könyveket (egy- és többszerzős művek, bibliográfiák, szótárak, könyv formában megjelenő konferencia anyagok stb.) milyen típusú adatok alapján kötelező, illetve lehetséges visszakereshetővé (szerzők, címek, konferenciák neve, testületek neve stb.) tenni. A 3440/2–5. sz. szabványok e besorolási adatok egységesítésének szabályait határozzák meg.

Mindkét táblázaton a besorolási adatok megjelenítésére vonatkozó kérdésekre adott válaszok változatos képet mutatnak és egyben (feltételezhetően a szerkesztési szabványfejezet hiányában) a válaszolók bizonytalanságát tükrözik.

Főtételek

Sem a manuálisan, sem pedig a gépi úton előállított nyilvántartások nem nélkülözhetik azokat a megkülönböztetett adatokat, amelyek a rendszereket működőképessé, az adatokat kereshetővé, visszakereshetővé teszik. Ezért elrettentő az 1. táblázatban az a négy könyvtár, illetve a 2. táblázatban az a 14 könyvtár, amely még a főtételeket sem szándékozza megkülönböztetni, illetve nem is különbözteti meg. Ezeknek a könyvtáraknak a döntései feltételezhetően abból a félreértésből (félremagyarázásból) származnak, hogy a 3424/1–79. sz. szabvány alkalmazása helyettesíti a hagyományos címleírás összes folyamatát.

Az első főtételt (például egy háromszerzős könyv első szerzője) a leírás előtt akkor is közölni kell, ha a leírásban szereplő névforma megegyezik az egységesített névformával.

Melléktételek

Az első főtételen kívüli többi besorolási adat szabályos jelölési lehetőségei:

- ha a besorolási adat megegyezik a leírásban szereplő formával, aláhúzással jelölhető;
- ha nem egyezik meg a leírásban szereplő formával, akkor az egységesített formát a leírás után (talpalás) vagy a leírás, illetve a főtétel előtt (fejelés) kell közölni.

Azok a könyvtárak, amelyek a melléktételeket minden esetben csak aláhúzással jelölik (az 1. táblázatban 14 könyvtár, a 2. táblázatban a melléktételeket megkülönböztető 3 könyvtár kivételével az összes többi, vagyis 25 könyvtár) lemondtak arról, hogy a besorolási adatokat a 3440/2–5. sz. szabványok előírásainak megfelelően egységesítsék, állományukat egységes rendszerben és minden szükséges adat alapján visszakereshetővé tegyék.

Értelmét veszti a feldolgozó munka, ha a 3424/1–79. sz. leírási szabványt mégoly pontosan alkalmazzák is, de elmulasztják a besorolási adatok egységes formájának a meghatározását, ami lehetővé teszi a katalógusszerkesztést, illetve a betűrendes nyilvántartások funkcióinak betöltését.

Az új transliteráció

A szabványcsoportnak a cirill betűk transliterációjára vonatkozó fejezete okozza a legnagyobb gondot. Nincs szándékomban a kollektív munka eredményeként jóváhagyott szabványfejezetek bírálata, de az 1362–78. sz. szabvány súlyos hiányosságai ez alkalommal mégsem hallgathatók el. Minden szabvány az egységes működés eszköze. Azáltal, hogy e szabvány két táblázatot is tartalmaz és néhány inkriminált betű háromféle átírását is lehetővé teszi, megkérdőjelezi a szabványosítás értelmét és kockára teszi a transliterált tételeknek az információcserében való hasznosítását. A szabvány meghatározza ugyan a három variáció felhasználási területeit, de számításon kívül hagyja azt a leggyakrabban előforduló lehetőséget, hogy egy produktum többfelé irányuló információcsere céljára

is készülhet. A szabvány azt sugalmazza, hogy ahány célra a feldolgozás készül, annyiféle változatban kell az átírást elkészíteni. A gyakorlatban pedig erre kényszeríti mindazokat a könyvtárakat, amelyek bel- és külföldi információcserében vesznek részt. Az eddig egységesen alkalmazott – ritka tünemény ez a magyar könyvtárügyben! – átírási szabvány módosítására azért került sor, mert a régi szabvány a magyar nyelv unikális ortográfiájához és artikulációjához igazodva, egyetlen más nyelvterület átírási gyakorlatához sem igazodott. Az új szabványnak a belföldre kötelezővé tett 1. táblázata kiküszöböli ugyan az eddig kettős betűkkel (ž, č, š, ů, â stb.) jelölt speciálisan magyar megoldásokat, ami által a szabvány közelít a nemzetközi gyakorlathoz, de a nemzetközi gyakorlatban továbbra is élő különböző megoldások (h = ch = kh, ĭ = lj = jl, š = šč = shh stb.) a jövőben is változatos képet fognak mutatni.

A cirill betűknek *nemzetközileg egységes átírása* nemcsak a feldolgozásnál lenne kívánatos, hanem legalább olyan nagy a jelentősége a tájékoztatásban is. Hogy a különböző rendszerekben transliterált dokumentumot, illetve hivatkozást saját rendszerünkben értelmezni tudjuk, ahhoz írásban vagy gondolatban az eredeti cirill betűre kell visszafordítani a szöveget. Sok rendszer egyidejű használata mellett ez a követelmény megvalósíthatatlan. Egy-egy ékezet hiánya könnyen eredményezheti, hogy egy keresett és meglevő mű mégsem lesz azonosítható. A különböző átírási rendszerekben közölt hivatkozások ellen nem tehetünk semmit, egyetlen lehetőségünk, hogy saját, országon belüli átírási rendszerünket olyan egységessé tegyük, mint amilyen az a régi szabvány alkalmazásának idejében volt. Ezért a könyvtárak nehézségeinek megértése ellenére a központi katalógus működőképessége és a köz szolgálhatósága érdekében ragaszkodnunk kell e kétes értékű szabvány alkalmazásához és a szabvány 1.1 és 1.4 pontjainak előírásai alapján csak az 1. táblázat mellékjelekkel ellátott átírásával készült leírásokat fogadhatjuk el.

Utalók, utalórendszer

A különböző színvonalú és funkciójú könyvtárak igényeihez igazodva a szabványfejezetek lehetőséget adnak: a teljes vagy rövidített leírásra, a személynevek teljes vagy rövidített névalakban való nyilvántartására, és kevés kivételtől eltekintve, nem teszik kötelezővé az egységes cím közlését. Ezek az egyszerűsítési lehetőségek határozzák meg a központi katalógus lehetőségeit. A jelentők közül sokan alkalmazzák az egyszerűbb megoldásokat, ezért a központi katalógusban csak a kötelező besorolási adatok alapján tehetjük visszakereshetővé és azonosíthatóvá a nyilvántartott műveket, továbbá le kell mondanunk az egy szerző összes művének és egy mű összes kiadásának fellelhetőségéről. Ezért specifikuma a betűrendes katalógusok típusán belül a központi katalógusnak, hogy kizárólag lelőhelykatalógus. E funkcióból következik, hogy az új és a régi katalógus közötti kapcsolatot a központi katalógusban csak korlátozott mértékben kell megteremteni. Úgy tervezzük, hogy azokat a többkötetes műveket kapcsoljuk össze utalóval, amelyek a megjelenési évek különbözősége miatt mindkét katalógusban szerepelni fognak. A régi és az új katalógusban alkalmazott átírási rendszerről elegendőnek tartjuk a használt eligazító táblázatokon tájékoztatni. A személy- és testületi nevek változott egységesített névformáiról álta-

lában sem tartjuk indokoltnak az egyik katalógusból a másikba való eligazítást, mert hiszen a mellőzött névformáról mindkét katalógusban amúgy is kötelező az utalókészítés.

A két rendszer elsajátításától új katalógus indításával sem tudjuk megkímélni a használót. Könnyebben tudomásul vehető azonban az egy katalógus egy rendszer, mint az egy katalóguson belüli, utalóktól hemzsgő két rendszer.

Összegzés

A könyvek feldolgozását érintő új szabványok ürügyén sorra vettük a korszerű, lelőhelyet is tartalmazó információcsere és a folytonosan emlegetett és kívánatos országos könyvtárgépesítés néhány elengedhetetlenül fontos szakmai előfeltételét. Nem érintettük a betűrendbe sorolásra és a betűrendes nyilvántartások szerkesztésére vonatkozó szabványokat, mert a használók érdekében ugyan kívánatos lenne, hogy az új szabványok bevezetésével egyidejűleg mind a betűrendes katalógusok, mind a bibliográfiák szerkesztése egységes legyen, de e kérdéskör nem tartozik szorosan a külső forrásból származó információk felhasználásához, illetve továbbhasznosításához.

Nincsenek adataink arról, hogy a KKK-ban megállapított lelőhelyek milyen arányban és mértékben szolgáltatják a kért dokumentumokat. Feltételezéseink szerint a jelentőknek az a 12%-a – a 22 országos és egyetemi könyvtár – bonyolítja a könyvtárközi kölcsönzés zömét, amelyektől a jelentett mennyiség 85,53%-a származik. Másik hipotézisünk, hogy azok a könyvtárak képesek a szolgáltatásra, amelyek állományukat értelmezhetően, továbbfelhasználás céljára, az egyezményes megállapodásoknak megfelelően tárják fel. Eddigi tapasztalataink szerint nem mind a 22 könyvtár felel meg e kritériumnak. A már ismertetett érthető okok miatt többségük még nem vezette be az új szabványokat. Terveik az 1. táblázatból ismerhetők meg. Sajnálatos, hogy az új szabványok bevezetésével nem foglalkozik négy egyetemi könyvtár és az MTA Központi Könyvtára. Hasonlóan felkészületlennek tűnnek azok a könyvtárak, amelyek az összes szabvány megjelenése után tervezik az új szabványok bevezetését. Az előkészületek hiányát jelzi, hogy a többi kérdésre nem válaszoltak. Ebbe a kategóriába tartozik két országos és két egyetemi könyvtár. Bármilyen legyen is a könyvtáraknak a szabványok bevezetésétől való elzárkózásának az oka, a késve indulás és a lemaradás országos szempontból veszélyes. Különösen vonatkozik ez a pécsi és szegedi egyetemi könyvtárakra, a MTA Könyvtárára és a FSZEK-re, akik késve indulásukkal lemondanak a magyar könyvtárügyben eddig betöltött igen jelentős szerepükről és kötelezettségeikről. Az 1985-től megjelenő könyvek nyilvántartóhatósága válik kétségesse, ha nem az új szabványok előírásainak megfelelően jelentik a KKK-hoz.

Veszély fenyegeti a központi katalógust azoktól a bejelentésektől is, amelyek a besorolási adatokat csak a leírásban aláhúzással szándékozzák megkülönböztetni, és azoktól is, amelyek csak a főtételt szándékozzák a címleíráson megkülönböztetni. E könyvtárak között is szerepelnek jelentős állománnyal és gyarapodással rendelkező intézmények.

A központi katalógusokra és a bejelentőkre-bejelentésekre vonatkozó, öt éve készülő rendelet a jelenleg önként jelentő könyvtáraknál többnek fogja kötelezővé tenni a

könyvek bejelentését. (Felkérésünknek még mindig sok fontos könyvtár nem tett eleget.) A jelenleginél több jelentő, feltételezhetően szélesebb körű, választékú, nagyobb mennyiségű bejelentés hiányát mégis kisebb veszélynek látjuk, mintha az eddig élvonalban levő nagykönyvtáraink állománygyarapodásának a nyilvántartásáról kellene lemondanunk. Az egyre nagyobb jelentőségű információcsere színvonalának a mércéje ez idő szerint minden kétséget kizáróan az új szabványok bevezetésének kérdése. A 12%-ba tartozó könyvtárak többsége egyben hálózati, illetve szakterületi központ is. A kérdőívhez mellékelt levélünkben felkértük a hálózati központokat, hogy egy külön kérdőívben tájékoztassanak a hálózathoz tartozó könyvtárak terveiről. Úgy reméltük, hogy a hálózati központ irányítása kiterjed a feldolgozó munkára és az új szabványok bevezetését központilag irányítja. A kapott válaszok e tekintetben sem egységesek. Néhány hálózati központ sokszorosította a kérdőívet és készséggel rendelkezésünkre bocsátotta a tagkönyvtáraktól beérkezett válaszokat. A hálózati központként is működő egyetemi könyvtárak vonzáskörében működő könyvtárakban, különösen ahol megvalósult a központi feldolgozás, az intézeti, illetve tanszéki könyvtárak is akkor vezetik be – vagy nem vezetik be – az új szabványokat, amikor a központi könyvtár. Nem volt célunk az összes jelentő könyvtár terveinek felmérése, ezért a hálózati központoktól érkezett összes információt nem dolgoztuk fel. Az adott policentrikus könyvtári rendszerből kiindulva továbbra is úgy látjuk, hogy akár hálózati, akár szakterületi vonatkozásban, a vezető könyvtár színvonala és igénye országos szempontból meghatározó jelentőségű.

A szabványosítás és a szabványok alkalmazása nem öncél, hanem a sokat emlegetett együtt- és rendszerben működés kiindulópontja. „A rendszerré válásban, a rendszerszerű működésben, vagy egyszerűbben, az együttműködésben két szervezeti elvnek kell érvényesülnie. Az egyik az illeszkedés *kötelezettsége*, másik a közvetítői funkció vállalása.”* Értelmezésem szerint: nagykönyvtárainknak az új szabványok bevezetése több mint kötelező: kötelezettség.

Utóhang

Cikkem írása közben a fenti témával összefüggő néhány gondolat foglalkoztatott. Úgy vélem ezeket is érdemes közreadni.

A központi katalógusok szolgáltatásai olyan központi szolgáltatások, amelyeknek adattartalma a dokumentumokat birtokló, a bibliográfiai leírásokat szolgáltató könyvtárraktól származik. Vonatkozik ez a gépi úton, munkamegosztással előállított központi katalógusokra is. Manuális vagy gépi műveleteknél egyaránt az output mindenkor függvénye az inputnak. Ily módon a központi szolgáltatások közül a lelőhelytájékoztatás és a könyvtárközi kölcsönzés meg- és elítélése valójában a magyar könyvtárak és a magyar könyvtári rendszer egészének a bírálatát jelenti. A központi katalógusokat működtető és szervező

* FUTALA Tibor – HORVÁTH Tibor – PAPP István: Együttműködés vagy rendszerszervezés? = Könyvtári Figyelő. 29. évf. 1983. 5. sz. 469. p.

intézmények számára e megállapítás közismert, de a témával kapcsolatos megnyilvánulások e központi szolgáltatásokat mégis mint a magyar könyvtárügy mindentől független, elkülöníthető részeként tárgyalják. Könyvtárügyünk elmaradottságának okát gyakran hárítják a központi szolgáltatások 19. századnak megfelelő színvonalára. A bajok felsorolása között ugyan szerepelnek még: a korszerűtlen könyvtáráépületek, a raktározási hely hiánya, a könyvtárak vezetőinek és dolgozóinak alkalmankénti illetéktelensége, a deviza- és pénzhiány, a könyvtárakat fenntartó intézmények értetlensége és érdektelensége, az újabb és legújabb könyvtári törvények és utasítások – a könyvtárügy irányításának – hiányosságai, de a központi szolgáltatásokat általában nem e hiányosságok következményeként értékelik. Hadd emlékeztessék a *Könyvtári Figyelő* két tematikus számára (1982. 6. sz. A Nemzeti Könyvtár központi szolgáltatásai és az 1983. 5. sz. Könyvtárközi együttműködés).

Az első tematikus számban kissé késve, de mégis megjelentek azok a tanulmányok, amelyek 10 éves periodicitással egy-egy országos könyvtárügyi konferencia ürügyén születnek meg az OSZK égisze alatt működő központi szolgáltatásokról. Az említett tematikus füzetben jómagam is igyekeztem számot adni a Könyvek Központi Katalógusáról, mégis álszerűség lenne nem megállapítani, hogy az egyes szolgáltatásokat ismertető tanulmányok nem maradtak a „my system, my problem” színvonalú anektodikus tárgyalásmódnál, nem estek a tudományosság látszatát keltő elméletieskedés hibájába, a fejlesztési lehetőségeket nem a lehetőségeinket illuzórikusan és voluntarisan meghaladó külföldi mintákról „koppintott” koncepciókkal helyettesítették. A cikkek a valódi és reális problémákat érintették, a szakmai kérdéseket az érvényes könyvtár-szakmai színvonalon tárgyalták. A fejlesztési, korszerűsítési terveknel figyelembe vették a lehetőségeket, meghatározták az általános és konkrét feltételeket, esetenként alternatívákat javasoltak.

Az adatszolgáltatókról és felhasználókról a tapasztalat alapján, mint a szolgáltatásokat befolyásoló tényezőkről szóltak, ily módon érzékeltetve az egész magyar könyvtárügy valóságát és válságát. A cikkek írói mindent elkövettek annak érzékeltetésére, hogy a központi szolgáltatások ne úgy éljenek a köztudatban, mint „valamely könyvtár része, osztálya”. Igyekeztek minden érdekelttel (a könyvtárügy irányítóival, a könyvtárak vezetőivel, a szakma oktatóival, a központi szolgáltatásokat éltető adatszolgáltatókkal és felhasználókkal, könyvtárosokkal és kutatókkal) megértetni, hogy a központi szolgáltatások „megítélését ne az alacsony besorolás” szabja meg. Azonban minden igyekezet hiábavaló volt! A cikkgyűjteményre mindössze egy reflexió született*.

Ezen előzményekre való tekintet nélkül egy év elmúltával jelent meg a *második tematikus szám*. Szerkesztői tévedés, mi több, hiba volt, hogy a két célszámot, megfelelő szerkesztői előszóval nem kapcsolták össze. Eltekintve a második különszám bevezetőjétől és az első, a kérdéskört „magasabb elvi szintre emelő” cikktől, e második különszám valójában folytatása az elsőnek.

Megtévesztő a két célszám címe is. Vajon a Nemzeti Könyvtár központi szolgáltatásai nem részei-e a könyvtárközi együttműködésnek? *Horváth* Tibor bevezetője meghir-

* ARATÓ Attila: Hozzászólás az OSZK Központi szolgáltatásaihoz. = *Könyvtári Figyelő*. 29. évf. 1983. 3. sz. 239–244. p.

deti a harcot a központi szolgáltatások helyes értelmezéséért, miközben maga is félreértelmezi. Amint már rámutattunk, a könyvtárközi kölcsönzés és annak eszközei a központi katalógusok par excellence a könyvtárak közötti együttműködés eredményei, vagyis olyan központi szolgáltatás, amely a magyar könyvtárak ilyen-olyan színvonalára épül, abból él, annak teljes mértékben kiszolgáltatott függvénye. A háromszerezős cikkben* a központi szolgáltatások meghatározása egyetlen kontextusban sem világos.

A „Mi a kérdés” c. fejezet 2. pontjában vajon melyik központi szolgáltatásra gondoltak a szerzők, amelyikről megállapítják, hogy alulfejlett, kialakulása óta csak mennyiségi változáson ment át és nemzetközi mércével mérve múlt századi teljesítményt nyújt? A bekezdés utolsó mondata még arról is tájékoztat, hogy a régóta hiányzó és régóta követelt központi szolgáltatásokat nem is említették. (Mit említettek egyáltalán és mi az, amit nem említettek?) A továbbiakban úgy tűnik, hogy központi szolgáltatás álnéven emlegetik a MNB „ügyét”. Ha jól értem, a kifogások akörül forognak, hogy a gépesítés eddigi eredménye kiadvány és nem szolgáltatás irányultságú. Ezt a tényt még bizonyítani sem kellene szerzőinknek, elegendő lenne Nyáriné Grófcsik Erika és Szűcs Erzsébet közös cikkére** utalniuk. Az első tematikus különszámban a szerzőpáros a gépesítés ezen hiányosságát (helyesebben fogalmazva: jelenlegi fázisát) tényként közölte. (Az említett cikknek mégcsak nem is ez a legnagyobb információértéke!) A Futala – Horváth – Papp cikkben a „tovább lépés előfeltételei” kezdetű mondatban (463. p.) szó sincs előfeltételekről (hacsak az általános szövegeket nem tekintjük annak?), de a végén csattan az ostor és kibújik a szög a zsákból, újabb lehetőség az MNB elmarasztalására, amiért az MNB szerkesztősege még mindig nem adta ki a gépesítési kézikönyvet. Meggyőződésem, hogy az 1982-es tematikus szám legjobb cikke Szűcs Erzsébeté, amely viszont teljes egészében az MNB továbbfejlesztési lehetőségeiről, a gépesített nemzeti bibliográfiák lehetséges szolgáltatásairól és a hazai valós alternatív lehetőségekről, azok feltételeiről szól.***

A triumvirátus cikkében nem jár jobban a most születő tárolóraktár és a jelenlegi könyvtári kataszterből kiépítendő „mission oriented referral centre” sem. A tárolókönyvtárral szemben állított követelmény nem kisebb, mint a BL Lending Division színvonala és teljesítőképessége. A m.o.r.c.-től olyan input nélküli outputot (. . . „a hangsúlyt nem a nyilvántartásra, hanem a szolgáltatásra, vagyis az outputra kell helyezni”) várnak, amely „konzultációs központtá válhat”, „amely párbeszédet kezdeményezhet”, „kapcsolatban van a kutatásnyilvántartással és fordításnyilvántartással”, „regisztrálja és aktivizálja az információs szolgáltatásokat”, „a szakmai irányítás”, sőt „az információs politika koordinációs eszköze”.

Amint az írás mondja: „véneitek álmokat álmodnak, ifjaitok pedig látomásokat látnak”. Az álmok a múltba néznek vissza; a látomások a valóság talajáról a jövőt vizionálják.

Szerzőink vágyálmai nem tekinthetők sem látomásoknak, sem álmoknak. Kinyilatkoztatásaik illúziókat kergető, káros álmodozásnak minősíthetők csak. A szerzőket, úgy

* FUTALA Tibor – HORVÁTH Tibor – PAPP István: Együttműködés vagy rendszertervezés? = Könyvtári Figyelő. 29. évf. 1983. 5. sz. 455–470. p.

** NYÁRYNÉ GRÓFCSIK Erika – SZÜCS Erzsébet: A Magyar Nemzeti Bibliográfia számítógépes rendszere. = Könyvtári Figyelő. 28. évf. 1982. 6. sz. 573–590. p.

*** SZÜCS Erzsébet: Nemzeti bibliográfiák mágnesszalagjai központi szolgáltatásként. = Könyvtári Figyelő. 18. évf. 1982. 6. sz. 591–600. p.

tűnik, az sem zavarja, hogy ezeket a követelményeket a saját maguk által felállított három alrendszerrel (irányítás, központi funkciók, maguk a könyvtárak) várják megvalósítani, amely rendszerek funkcionálását nem győzik elmarasztalni.

Nem rejtem véka alá: annak a meggyőződésnek akartam hangot adni, hogy a valóságtól elrugaszkodott, sémák és dogmák nyüge alatt kialakított koncepciók és programok nem szolgálják a magyar könyvtárügy felvirágoztatásának ügyét. Mélyítik a szakadékot az ún. elméleti és gyakorló könyvtárosok között, akaratlanul is hozzájárulnak a könyvtári munka, közvetve az egész szakma társadalmi lebecsüléséhez.

Meggyőződésem, hogy az adott körülmények között, bőséges szellemi és szűkös anyagi erőinket egy gazdaságilag megalapozottabb jövőben elérendő korszerű szolgáltatás előkészítése érdekében kellene összpontosítani, irreális programok és koncepciók készítése helyett. Egymás munkájának indokolatlan és értetlen bírálata helyett pedig az aszkézis eredeti értelmében az együttműködést kellene „gyakorolni”.

FÜGGELÉK

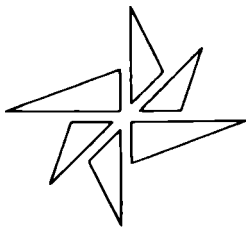
(A cikkben szereplő könyvtárak, intézmények és vállalatok kódjelei)

(Megjegyzés: az intézmények, illetve vállalatok neve alatt azok szakkönyvtára értendő)

B 1	Országos Széchényi Könyvtár
B 2	Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár
B 3	Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára
B 4	Országos Műszaki Könyvtár és Információs Központ
B 5	Károlyi Mihály Országos Mezőgazdasági Könyvtár
B 6	Országos Orvostudományi Információs Intézet és Könyvtár
B 7	Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum
B 8	Országgyűlési Könyvtár
B 9	Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat
B 10	Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár
B 11	Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtára
B 12	Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtára
B 13	Semmelweis Orvostudományi Egyetem Könyvtára
B 14	Állami Gorkij Könyvtár
B 33	MTA Biokémiai Kutató Intézet Enzimológiai Osztály
B 36	MTA Filozófiai Intézet
B 37	MTA Földrajztudományi Kutató Intézet
B 46	Állatorvostudományi Egyetem Könyvtára
B 278	Építésügyi Tájékoztatási Központ
B 300	MTA Pszichológiai Intézet
B 302	MTA Ipargazdasági Kutató Csoport
B 304	MTA Közgazdaságtudományi Intézet
B 305	MTA Központi Fizikai Kutató Intézet
B 307	MTA Matematikai Kutató Intézet
B 314	MTA Régészeti Intézet
B 327	MTA Világgazdasági Kutató Intézet
B 335	MTA Kristályfizikai Kutató Csoport
B 411	Gyógyszerkutató Intézet
B 419	Hadtudományi Könyvtár

B 458	Ipari Építettervező Vállalat
B 503	Kertészeti Egyetem
B 560	Magyar Filmintézet
B 633	Magyar Állami Földtani Intézet
B 662	Magyar Nemzeti Múzeum Központi Régészeti Könyvtára
B 675	MSZMP KB Politikai Főiskola Könyvtára
B 717	Országos Meteorológiai Szolgálat
B 741	PRODINFORM Műszaki Tanácsadó Vállalat Dokumentumtár
B 743/6	KM Légitforgalmi és Repülőtéri Igazgatóság Repüléstudományi és Tájékoztató Központ
B 776	Műszeripari Kutató Intézet
B 785	Néprajzi Múzeum Könyvtára
B 793	Növényvédelmi Kutató Intézet
B 853	Országos Testnevelési és Sportegészségügyi Intézet
B 965	Szépművészeti Múzeum Könyvtára
B 1053	Vasipari Kutató Intézet
B 1487	Magyar Írók Könyvtára
B 1700	Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ Könyvtára
B 2186	Oktatóskutató Intézet
B 2200	Országos Vezetőképző Központ Tudományos Tájékoztató Szolgálat
Bcs 1	Megyei Könyvtár, Békéscsaba
D 1	Kossuth Lajos Tudományegyetem Központi Könyvtára, Debrecen
D 2	Debreceni Orvostudományi Egyetem Kenézy Könyvtára
D 4	Agrártudományi Egyetem Könyvtára, Debrecen
D 10	Megyei Könyvtár, Debrecen
D 15	Biogal Gyógyszergyár, Debrecen
Duv 19	Nehézipari Műszaki Egyetem, Kohó- és Fémipari Főiskolai Kara, Dunaújváros
E 1	Megyei Könyvtár, Eger
E 2	Ho Si Minh Tanárképző Főiskola Könyvtára, Eger
G 1	Agrártudományi Egyetem Könyvtára, Gödöllő
Gy 1	Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár, Győr
Gy 45	Magyar Vagon- és Gépgyár, Győr
Gy 87	Közlekedési és Távközlési Műszaki Főiskola Könyvtára, Győr
H 24	Szegedi Élelmiszeripari Főiskola Állattenyésztési Kar, Hódmezővásárhely
K 1	Palimiro Togliatti Megyei Könyvtár, Kaposvár
K 51	Tanítóképző Főiskola Könyvtára, Kaposvár
Ke 1	Katona József Megyei Könyvtár, Kecskemét
Ke 10	Zöldségtermesztési Kutató Intézet, Kecskemét
Ke 62	Gépipari és Automatizálási Műszaki Főiskola Könyvtára, Kecskemét
Ksz 2	Agrártudományi Egyetem Könyvtára, Keszthely
M 1	Nehézipari Műszaki Egyetem Könyvtára, Miskolc
M 2	II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár, Miskolc
N 1	Városi-Járási Könyvtár, Nagykanizsa
Ny 1	Móricz Zsigmond Megyei Könyvtár, Nyíregyháza
Ny 52	Mezőgazdasági Főiskola Könyvtára, Nyíregyháza
P 1	Pécsi Egyetemi Könyvtár
P 3	MTA Dunántúli Tudományos Intézet, Pécs
P 4	Megyei Könyvtár, Pécs
P 10	Pécsi Orvostudományi Egyetem Központi Könyvtára
S 1	Erdészeti és Faipari Egyetem Központi Könyvtára, Sopron
S 30	MTA Geodéziai és Geofizikai Kutató Intézet, Sopron
St 1	Balassi Bálint Megyei Könyvtár, Salgótarján
Sz 1	József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtára, Szeged

Sz 2	Szegedi Orvostudományi Egyetem Központi Könyvtára
Sz 4	Somogyi Könyvtár, Szeged
Sz 87	Élelmiszeripari Főiskola Könyvtára, Szeged
Szfv 1	Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár, Székesfehérvár
Szk 1	Megyei Könyvtár, Szekszárd
Szl 1	Verseyhy Ferenc Megyei Könyvtár, Szolnok
Szo 1	Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár, Szombathely
Szo 43	Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Könyvtára, Szombathely
Tb 1	József Attila Megyei Könyvtár, Tatahánya
V 1	Veszprémi Vegyipari Egyetem Központi Könyvtára
V 2	Eötvös Károly Megyei Könyvtár, Veszprém
V 54	Országos Oktatástechnikai Központ Könyv- és Médiatára, Veszprém
Z 1	Megyei Könyvtár, Zalaegerszeg

OKTATÓFILMEK VIDEOKAZETTÁRA VÉTELET és a kazetták helyi, illetve könyvtárközi kölcsönzését kezdte meg kísérleti programként egy illinoisi városi könyvtár.
Library Journal. 1984. március 15.

TÉVÉMENTES HÓNAPOT hirdetett Farmington amerikai kisváros gyermekkönyvtára, a városi tanács támogatásával. A családok mintegy 25%-a vállalta a tv-bőjtöt legalább 1–2 hétre. A könyvtár (a felnőttrészt is) soha nem látott forgalmat bonyolított le, de a gyerekek tanulmányi eredményén is meglátszott a kampány hatása, sokan főzni is tanultak otthon.

Library Journal. 1984. március 15.

KÜLFÖLDI NYELVTUDOMÁNYI FOLYÓIRATOK ' A MAGYAR KÖNYVTÁRAKBAN

BÜKY BÉLÁNÉ

Az Országos Könyvtárügyi Tanács megbízásából 1983. őszén néhány tudományterület – közöttük a nyelvtudomány – nyugati devizás szakfolyóiratokkal való ellátottságának vizsgálata kezdődött el. A vizsgálandó tudományterületek egyedi sajátosságait figyelembe vevő konkrét módszerek alapján folytak az elemzések. A továbbiakban ismertetem az MTA Könyvtára – mint a nyelvtudomány gyűjtéséért felelős országos szakkönyvtár – égisze alatt lefolytatott vizsgálat gondjait, tapasztalatait, eredményeit.

A legfontosabb általános érvényű tanulság az, hogy e konkrét vizsgálat tovább erősítette a folyóiratokra vonatkozó különféle kutatásokkal (például használatuk elemzése stb.) kapcsolatban már másutt is hangoztatott kíváncsi jogosultságát, hogy a keresztmetszetszerű felméréseket folyamatos vizsgálattá kell kiszélesíteni, mert csak az állandóan figyelemmel kísért – a kiadványtípus jellegéből is fakadó – permanens változások ismeretében, azaz állandó visszacsatolással lehet a vizsgálati eredményeket megnyugtató módon a gyakorlatban hasznosítani.

A vizsgálat menete

Első lépésként a jelenleg Magyarországon rendelkezésre álló forrásokból¹ összeállítható legteljesebb nyugati devizás nyelvészeti (és határterületi) folyóiratok 1271 tételt tartalmazó, a viszonyítás alapját képező bibliográfiája készült el. Néhány, egyetlen forrásban sem szereplő folyóiratcím is belekerült a jegyzékbe; ezeket az MTA Könyvtára periodikumállományának katalógusából nyertük. A 25 szakcsoportba sorolt periodikumok az orientalisztika és a klasszika-filológia kivételével a nyelvtudomány valamennyi területét felölelik; az említettek külön-külön vizsgálat tárgyát képezik majdan.

A Bradford-féle szóródási törvény értelmében a felhasznált csaknem valamennyi forrás, bibliográfiák és referáló lapok egyaránt, a tisztán nyelvészeti folyóiratok mellett bőven tartalmaztak határterületi periodikumokat is. Így a különféle források címnyagának amúgy is munkaigényes összedolgozását egy szükségzerű, előzetes, intenzív szelektálás tovább nehezítette. További gondot jelentett, hogy az interdiszciplináris folyóiratok tényleges szakterületi hovatartozását az egyes források egymástól eltérően ítélték meg több folyóirat esetében. Egyazon pszicholingvisztikai tárgykörű folyóiratot az egyik forrás elsősorban a nyelvészet, egy másik, alapvetően a pszichológia tárgykörébe sorolt. E jelenség ismeretében, az imént említett szelektálással párhuzamosan a más szakokba sorolt, de ugyanakkor alapvetően fontos nyelvészeti periodikumok „előbányászásának” bonyolult feladatát is meg kellett valósítanunk.

A szakemberek számára bizonyára nem meglepő azon állításunk, hogy egy ilyen gondosan és körültekintően összeállított szakfolyóiratlista sem tekinthető változatlan formájában hosszú távon keresztül viszonyítási alapnak. Új források bukkantak fel, amelyek új nyelvészeti periodikumokról adnak hírt, s ezekkel előbb-utóbb ki kell anyagunkat bővíteni; a vizsgálatba bevont periodikumok közül pedig nem egy időközben már megszűnt, mások címet változtattak. (A folyamatos vizsgálat ebből következően is megcáfolhatatlanul indokolt.)

A lista összeállítása után szakembereket² kértünk fel, hogy e „világbibliográfiából” kiválasszák a nyelvtudomány legfontosabb, ún. magfolyóiratait, s ezzel párhuzamosan kiiktassák alaplistánkból azokat a címeket, amelyeknek meglétét nélkülözni tudja a hazai kutatás. A hazai kutatás számára szükséges folyóiratokat a felkért szakkutatóknak három fokozatú fontossági sorrendbe kellett besorolniuk. (Az értékelő munkában részt vevő 9 szakkutató különböző szinten foglalkozott a vizsgálatra szánt periodikumanyag rangsorolásával. Volt, aki minden szakterület általa ismert periodikumát értékelte, mások csak a közvetlen szakterületük, vagy az ahhoz még kapcsolódó területek anyagával foglalkoztak.)

A szakmai értékelés tapasztalatai a következők. Elégge egyértelműen különítették el azokat a folyóiratokat, amelyeket a magyar nyelvészeti kutatások nélkülözni tudnak. A három fokozatú fontossági sorrendbe való besorolásnál azonban már több periodikum esetében eltérő értékeléseket kaptunk. Ilyen esetekben mindig az illető szűkebb szakterület közvetlen művelőjének – ha volt ilyen a szakértők között – véleményét fogadtuk el. Ennek hiányában a periodikumot ismerő források száma és értéke; az Akadémiai Könyvtárba járó folyóiratok esetében használatuk többéves adatai, s végül saját, hosszú szakmai gyakorlatra alapozott anyagismeretünk segített dönteni. Az egyes folyóiratok szakmai megítélésénél mutatkozó eltérő véleményeket tényként kell elfogadnunk. Ebből nem az következik, hogy a szakkutatók véleményét hasonló feladatoknál a jövőben is bármikor nem lenne szükséges vagy célravezető kikérni, hanem inkább az, hogy a szakterület gyűjtéséért felelős könyvtárosok az ilyen jellegű munkálatoknál a szakkutatók nem nélkülözhető partnerei.

(Az eltérő megítélések számos objektív és szubjektív okra vezethetők vissza; ezek felderítése azonban már nem tartozik jelen helyzetfelmérő vizsgálódásunk körébe. Itt csak jelezzük, hogy értékelésszociológiai problémákról van szó.)

Második lépésben a viszonyítás alapját képező folyóiratcímanyagot összevetettük a hazai gyűjtemények állományával. Az összevetés alapját a Külföldi Folyóiratok Központi Katalógusa (OSZK), az Egyetemi Könyvtár 1984-re vonatkozó lelőhelyjegyzéke, valamint az MTA Könyvtára hálózati folyóiratkatalógusa képezte.

Harmadik lépésként felvázoltuk a helyzetképet és különböző megközelítések szerint értékeltük. Mielőtt erre részleteiben rátérnénk, közöljük az összefoglaló adatokat.

Az 1271 periodikumcímet magában foglaló jegyzék anyaga a szakmai értékelés után a következőképpen oszlott meg:

A periodikumok		
értékelése	száma	%-ban
I-es, II-es és III-as fontossági fokozattal bír	824	64,8
Nélkülözhetők a magyar kutatás számára	366	28,8
A vizsgálat során sorozatnak bizonyult	74	5,8
A vizsgálat idejére megszűnt	6	0,5
Magyarországra tevődött át megjelenése	1	0,1
Összesen:	1271	100,0

A 824 „fontos” periodikum megoszlása

Fontossági fokozat	Periodikumok		Ebből az országban megvan		Ebből az országban nincs meg	
	száma	%-ban	címek száma	a fokozatokhoz tartozó periodikumok %-ában	címek száma	a fokozatokhoz tartozó periodikumok %-ában
I.	288	34,9	206	71,5	82	28,5
II.	237	28,8	108	46,0	129	54,0
III.	299	36,3	103	34,0	196	66,0
Összesen:	824	100,0	417	51,0	407	49,0

A fenti adatsorokhoz csupán két értékelő megjegyzést kívánunk fűzni:

- örvendetes az a tény, hogy a legfontosabbnak ítélt folyóiratok nagyobb arányban férhetők hozzá hazai könyvtárainkban, mint a II-es vagy III-as fontossági fokozatúak;
- elgondolkodtató viszont az a tény, hogy a nyelvészeti kurrens külföldi periodikumtermésnek csaknem fele az országban egyetlen példányban sem hozzáférhető.

I-es fontossági fokozatú periodikumok

Az adatok azt mutatják, hogy az országban meglevő legfontosabb külföldi periodikumok 98,5%-a Budapesten megtalálható, vidéken viszont csak 39%-uk érhető el. A példányszámok tekintetében még kedvezőtlenebb a vidéki kutatóhelyek helyzete, mivel az országban fellelhető összes példányszám (617) 73%-a Budapesten van. A fővárosban hozzáférhető 203 periodikum közül 180 (89%!) az MTA Könyvtárában megtalálható; ez egyben azt is jelenti, hogy a 452 példány 40%-a (180 pld) is ide összpontosul. A fennmaradó 272 példány további 60 budapesti intézmény között oszlik meg. Az ELTE Könyvtárában

és a hálózatához tartozó mintegy 20 tanszéki könyvtárban pl. 77 folyóirat (a Budapesten hozzáférhető 38%-a) 116 példánya (a Budapesten elérhető összes példányszám 26%-a) áll elsősorban az egyetemi oktatók és hallgatók rendelkezésére.

Példány- szám	Periodikum		Ezek közül				
	db	%	Budapesten		Vidéken		Együtt pld
			db	pld.	db	pld	
1	86 *	41.8	83	83	3	3	86
2	34	16.5	34	61	7	7	68
3	24	11.7	24	57	14	15	72
4	26	12.6	26	67	23	37	104
5	13	6.3	13	48	12	17	65
6	8	4.0	8	30	8	18	48
7	3	1.5	3	12	3	9	21
8	4	1.9	4	20	4	12	32
10	2	0.9	2	12	2	8	20
13	2	0.9	2	16	2	10	26
14	1	0.5	1	14	–	–	14
18	2	0.9	2	23	2	13	36
25	1	0.5	1	9	1	16	25
Össze- sen:	206	100,0	203	452	81	165	617

* Ebből 74 csak az MTA Könyvtárában van meg.

A regionális megoszlás képét tovább finomíthatjuk a következő adatokkal: a vidéken található 165 példány közül 66 (40%) Debrecenben (a KLTE Központi Könyvtárában, valamint a hálózatához tartozó tanszéki könyvtárakban), 54 (33%) Szegeden (a JATE Központi Könyvtárában és a hozzá tartozó tanszéki könyvtárakban), 17 (10%) pedig Pécsen van (a JPTE Központi Könyvtárában és a Tanárképző Kar Könyvtárában). A további 28 példány 12 más vidéki város 16 kutatóhelye, intézménye stb. között oszlik meg. Figyelemre méltóan sajnálatos jelenség, hogy a nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskola, valamint a szombathelyi Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola könyvtára mindössze 1-2 periodikummal rendelkezik a vidéken fellelhető 81 cím közül.

A nagy példányszámban meglevő periodikumok egy része nyelvtanulási, illetve – tanítási segédeszköz, s így több példányban való meglétük s nemcsak nyelvészeti gyűjtőkörű könyvtárakban is – indokolt. Más részük olyan átfogóbb tárgykörű folyóirat, melyet egyidejűleg több tudományterület tart a maga számára kiemelkedően fontosnak (pl. filológia, néprajz stb.), s az érdeklődésnek ez a halmozódása eredményezi a többes-példányokat. Végezetül, de nem utolsó sorban, éppen a nyelvtudomány területén vannak olyan kézikönyvszerű periodikumok, melyek használata olyan intenzív, hogy egy kutatási

helyen akár több példányos meglétük sem felesleges pazarlás. Bár erre a mai takarékoságra serkentő időkben nem akad példa, mégis szükségesnek tartottuk megjegyezni, hogy rámutassunk, térben egymáshoz közeli kutatóhelyek nemcsak presztízből ragaszkodhatnak ugyanazon folyóiratok előfizetéséhez.

Nem lenne teljes a helyzetkép, ha az országban meg nem levő periodikumokról nem ejtenénk néhány szót. A szakkutatók által elsőrendűen fontosnak ítélt periodikumok közül 82 (28,5%) nincsen meg egyetlen példányban sem az országban. A vizsgálat során általunk alkalmazott 25 nyelvtudományi szakterület közül 16 között oszlanak meg különféle arányban a hiányok. A legtöbb hiány a germanisztika területére esik: 25 cím. Az általános nyelvészet áll a második helyen 17 hiányzó periodikumával, majd ezt követi a romanisztika 11 folyóirattal; említésre méltó még a szemiotika szak a maga 6 hiányával. Az összes meg nem levő periodikum 72%-a erre a négy szakterületre esik. Megemlítjük még, hogy a hiányzók közül 3 folyóirat néhány évvel ezelőtt még járt az Akadémiai Könyvtárba csere útján, de a cserekapcsolat megszüntével előfizetésükre nem volt anyagi lehetőség. Egy negyedik folyóirat esetében is egészen friss a hiány, mivel ez a nyelvtanítással foglalkozó periodikum 1983-ig járt az ELTE Német Nyelv és Irodalom Tanszékére, amikor is a devizatakarékossági intézkedések miatt előfizetését törölték.

II-es fontossági fokozatú periodikumok

Az országban meglevő II-es fontossági fokozatú periodikumok a következőképpen oszlanak meg példányszámuk szerint, valamint a fővárosi és a vidéki gyűjtemények között.

Példány- szám	Periodikum		Ezek közül				
	db	%	Budapesten		Vidéken		Együtt
			db	pld	db	pld	
1	59*	54.6	52	52	7	7	59
2	21	19.4	21	41	1	1	42
3	12	11.1	12	27	7	9	36
4	9	8.3	9	24	8	12	36
5	5	4.6	5	18	5	7	25
6	1	1.0	1	5	1	1	6
10	1	1.0	1	7	1	3	10
Összesen:	108	100.0	101	174	30	40	214

* Ebből 48 csak az MTA Könyvtárában van meg.

A fenti adatsorok azt tanúsítják, hogy a kutatók által közepes értékűnek ítélt kurrens külföldi periodikumok döntő többsége, pontosan 93,5%-a Budapesten hozzáférhető, vidéken azonban csak 28%-uk érhető el. A példányszámok tekintetében szintén igen kedvezőtlen az arány a vidéki kutatóhelyek kárára, mivel az országban meglevő összes példányszám (214) 81%-a Budapesten összpontosul. Az Akadémiai Könyvtár a II-es fon-

tossági fokozatú folyóiratok esetében is messze a legtöbb periodikummal rendelkezik, mivel a Budapesten fellelhető 101 folyóirat közül 94 (93%) itt megtalálható. Más vonatkozásban, illetve összefüggésben ez az adat azt is jelenti, hogy a Budapesten levő 174 példány 54%-a (94 pld) az Akadémiai Könyvtárban áll a kutatók rendelkezésére.

A fennmaradó 80 példány további 30 budapesti intézmény között oszlik meg. Mint fontos nyelvészeti kutató- és oktatóhelyen az ELTE Könyvtárban és hálózatának 12 tanszéki könyvtárban 31 periodikum (a Budapesten fellelhető 31%-a) 36 példánya (a Budapesten elérhető összes példány 21%-a) szolgálja a szakirodalmi igényeket.

A regionális helyzetkép a vidéki példányok meglehetősen koncentráltságát mutatja. 40 példány közül 24 (60%) Debrecenben a KLTE Központi Könyvtárban, valamint 6 tanszéki könyvtárban érhető el. A vidéki példányok fennmaradó 40%-a 6 város között oszlik meg, (Pécsett 3 pld, Szegeden 4 pld, Keszthelyen 3 pld, Győrben 1 pld, Miskolcon 1 pld, Veszprémben 4 pld).

Az egyetlen viszonylag nagy példányszámban (10 pld) meglevő periodikum átfogóbb tárgykörénél fogva nemcsak a nyelvészek érdeklődésére tarthat számot.

A II-es fontossági fokozatba sorolt folyóiratok közül 129 (54%) nincs meg egyetlen példányban sem az országban. A 25 nyelvtudományi szakterület csaknem mindegyikére, pontosan 21 szakterületre esik több-kevesebb hiányzó periodikum. Számszerűen a legtöbb hiány az általános nyelvészet (40 cím), a germanisztika (22 cím), a nyelvtanítás és nyelvtanulás (14 cím) és a romanisztika (12 cím) területére esik. Erre a négy szakterületre összpontosul a hiányként regisztrált folyóiratok 68%-a.

A jelen vizsgálat idején hiányzó periodikumok közül kettő néhány évvel ezelőtt még járt az Akadémiai Könyvtárba.

III-as fontossági fokozatú periodikumok

Az országban meglevő III-as fontossági fokozatú periodikumok a következőképpen oszlanak meg példányszámuk szerint, valamint a fővárosi és a vidéki gyűjtemények között.

Példány- szám db	Periodikum		Ezek közül				
	db	%	Budapesten		Vidéken		Együtt pld
			db	pld	db	pld	
1	70 *	68,0	68	68	2	2	70
2	17	16,5	17	31	3	3	34
3	5	4,9	5	14	1	1	15
4	3	2,9	3	7	3	5	12
5	4	3,9	4	17	1	3	20
6	3	2,9	3	10	3	8	18
7	1	0,9	1	5	1	2	7
Összesen:	103	100,0	101	152	14	24	176

* Ebből 59 csak az MTA Könyvtárban van meg.

A fenti adatok azt bizonyítják, hogy a III-as fontossági fokozatú periodikumok esetében is – csakúgy, mint az előző kettőnél, – a budapesti ellátottság kiemelkedően magas. E periodikumok 93%-a megtalálható ugyanis a főváros valamelyik könyvtárában, kutatóhelyén. Vidéken viszont mindössze 14%-uk érhető el. A példányszámok esetében is hasonlóan magas az arány a budapesti kutatóhelyek javára, mivel az országban fellelhető összes példányszám (176) 86%-a Budapesten van. A fővárosban fellelhető 101 folyóirat közül 83 (82%) az MTA Könyvtárában megtalálható s ez egyúttal azt jelenti, hogy a 152 példány 55%-a megvan az Akadémiai Könyvtárban.

A fennmaradó 69 példány további 29 budapesti intézmény között oszlik meg. Az ELTE Könyvtárában és hálózatának 11 tanszéki könyvtárában 27 folyóirat (a Budapesten hozzáférhető 27%-a) 34 példánya, (a Budapesten elérhető példányok 22%-a) található.

A regionális helyzetkép a példányok eléggé széles körű megoszlásáról tanúskodik. A vidéken található 24 példány 9 város 14 kutatóhelye között oszlik meg, a következőképpen: Debrecen 7 pld, Szeged 6 pld, Pécs 4 pld, Győr 2 pld, Veszprém 2 pld, Szombathely 1 pld és végül Miskolc 1 pld.

A fontossági fokozat harmadik szintjén álló periodikumok közül a többség, szám szerint 196 (66%) az országban sehol sem érhető el. A 25 nyelvtudományi szakterület közül csak a finnugrisztika és a pszicholingvisztika területén nem találtunk hiányzó folyóiratokat. Szám szerint a legtöbb hiányzó periodikum (66 cím) az általános nyelvészet területére esett, ezt követte a nyelvtanítás, nyelvtanulás szakcsoportja (25 cím). Az abszolút értékeket illetően még a germanisztika (20 cím) és a romanisztika (18 cím) szakhiányait érdemes külön említeni, már csak azért is, mivel az összes meg nem levő folyóirat (196 cím) 66%-a a fent említett 4 szakterületre esik.

Példányszámok és megoszlásuk

A különféle értékű, színvonalú periodikumok hazai hozzáférhetőségének, illetve hiányának az előbbieken bemutatott adataiból mozaikképszerűen kirajzolódik a nyelvtudomány nyugati, devizás folyóiratokkal való országos ellátottságának jelenlegi helyzete. A jobb áttekinthetőség kedvéért foglaljuk össze az eddig nyert részeredményeket, s nézzük meg az országban meglevő valamennyi „fontos” nyelvészeti periodikum (417) megoszlását példányszámuk szerint, valamint a fővárosi és a vidéki gyűjtemények között. (ld. a következő oldalon levő táblázatot.)

Példány- szám db	Periodikum		Ezek közül				
	db	%	Budapesten		Vidéken		Együtt pld
			db	pld	db	pld	
1	215 *	51,6	203	202	12	12	215
2	72	17,3	72	133	11	11	144
3	41	9,8	41	98	22	25	123
4	38	9,1	38	98	34	54	152
5	22	5,3	22	83	18	27	110
6	12	3,0	12	45	12	27	72
7	4	0,9	4	17	4	11	28
8	4	0,9	4	20	4	12	32
10	3	0,7	3	19	3	11	30
13	2	0,5	2	16	2	10	26
14	1	0,2	1	14	—	—	14
18	2	0,5	2	23	2	13	36
25	1	0,2	1	9	1	16	25
Összesen:	417	100,0	405	778	125	229	1007

* Ebből 181 csak az MTA Könyvtárában van meg.

Az összesített adatok azt mutatják, hogy az országban meglévő, valamennyi kurrens, nyugati, nyelvészeti tárgykörű folyóirat 97%-a Budapesten hozzáférhető. Vidéken viszont csak 30%-uk érhető el. Mindössze 12 csak vidéken hozzáférhető periodikum jár az országra.

A példányszámok tekintetében még kedvezőtlenebb a vidéki kutatóhelyek ellátottsága. Az országra járó összes példányszám (1007) 77%-a Budapesten van és csak 23%-a oszlik meg a vidéki intézmények között.

Az országra járó összes nyelvészeti periodikum közül 357 (az összes cím 86%-a, az összes példányszám 35%-a) az Akadémiai Könyvtárban megtalálható. Ez a jelenség azt igazolja, hogy az MTA Könyvtára, mint a nyelvtudomány gyűjtéséért felelős országos szakkönyvtár messzemenően törekszik arra, hogy e kötelezettségének eleget tegyen.

Budapesten összesen 75 intézmény között oszlanak meg a vizsgált periodikumok. Az ELTE Könyvtárban és a hozzátartozó 26 tanszéki könyvtárban 135 cím található 186 példányban. (Ez a Budapestre járó címek 33%-a, s az itt fellelhető példányok 24%-a.)

A vidékre járó 125 folyóirat 229 példány 17 vidéki város 54 kutatóhelye, könyvtára stb. között szóródik szét.

A vidéki példányok 81%-a három nagy egyetemi városba jár, a következő arányban: Debrecen 42%, Szeged 29%, Pécs 10%.

Az országban egyetlen példányban sem található folyóiratok (407 cím) 66%-a négy szakterület között oszlik meg: általános és alkalmazott nyelvészet (30%), germanisztika (16%), romanisztika (10%), és végül nyelvtanítás, nyelvtanulás (10%).

Ellátottságunk és feladataink

A devizaért beszerezhető kurrens külföldi nyelvészeti folyóiratokkal való országos szakirodalmi ellátottság átlagos színvonalúnak ítéltető a vizsgálat során nyert adatok alapján: a budapesti ellátottság jobb, a vidéki rosszabb. A folyóiratcímek és példányszámok nagyfokú Budapestre való koncentrálódását több tényező is indokolja és magyarázza. Egyfelől az Akadémiai Könyvtárnak, mint a nyelvtudományi szakirodalom gyűjtéséért felelős országos szakkönyvtárnak léte, másfelől olyan, kiemelkedően jelentős nyelvtudományi kutatóhelyeknek budapesti székhelye, mint az MTA Nyelvtudományi Intézetének vagy az ELTE Bölcsészettudományi karának. A példányszámok helyes értékelésénél nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy a tanszéki könyvtárakat csaknem kizárólag az ott dolgozók, illetve tanulók használhatják.

A kifejezetten nyelvészeti kutatóhelyek mellett az ugyancsak Budapesten székelő számos egyéb egyetem, főiskola is joggal járhatja az idegennyelv-oktatást segítő külföldi periodikumokat. Itt kell megállapítunk azt is, hogy sem Budapesten, sem vidéken nem találtunk olyan példányokat, melyeknek az adott helyen való megléte többé-kevésbé ne lenne indokolható.

A vidék ellátottsága mind a választék, mind a példányszámok tekintetében jóval kedvezőtlenebb képet mutat. Ha figyelembe vesszük egyes folyóiratoknak már az előbbieken is említett „kézikönyvszerű” mivoltát, akkor messze nem ítéltető pazarlónak a vidéki ellátottság, sőt aluellátottságról is beszélhetünk.

A vidék joggal szegényesnek mondható nyelvészeti periodikumellátottságát valamelyest enyhíti az a körülmény, hogy a vidéki egyetemeken elég szép számmal dolgoznak „ingázó” (Budapestről heti néhány napra odautazó) egyetemi tanárok, előadók, akik a fővárosban tudják szakirodalmi igényeiket kielégíteni a kurrens külföldi folyóiratok tekintetében is, s ugyanők bizonyos fokig információközvetítőként is szerepelnek. Ez azonban pusztán kényszermegoldás, s mivel napjaink közhelyszerű igazsága, hogy a modern oktatás, kutatás nem nélkülözheti a folyóiratok nyújtotta friss információkat, a vidéki egyetemek megfelelő választékú és példányszámú ellátottságát minden körülmények között biztosítani kell.

A másoltatás mint lehetőség éppen a nyelvészeti periodikumok esetében csak ritkán tudja pótolni a hiányzó folyóiratokat. Sokéves használatelemzési tapasztalatunk ugyanis azt tanúsítja, a nyelvészek esetében az adott folyóiratszám, évfolyam teljes átnézése az úzus. Ha számításba vesszük a xeroxmásolat költségeit (beleértve a devizális kiadásokat is) s a nyelvészeti cikkek terjedelmét (hosszabbak, mint a természettudományi vagy a műszaki tárgykörűek), akkor tényként kell elfogadnunk, hogy ma még nemcsak a humán kutatók számára anyagilag elérhetetlen a rendszeres, nagy mennyiségű xeroxoztatás, de az ország számára sem kifizetődő bizonyos határokon túl.

A nyelvészeti szakirodalmi ellátottság javításának lehetőségét mindenképpen a kooperáció felelevenítésében és *hatékonnyá* tételében látom. A hangsúly a hatékonyságon van! Ameddig csak végeláthatatlan hosszúságú kooperációs értekezleteken veszünk részt és nincsenek meg a megalapozott javaslatok végrehajtásának feltételei, addig a kutatók bizalmát és segítőkészségét nem várhatjuk el. Azt, ami a hatvanas években ezen a címen

folyt, nem is nevezném kooperációs munkának. A szerzeményezési kooperációs munkának megbízható, naprakész nyilvántartásokon kell alapulnia, amelyekhez bizalommal fordulhat minden budapesti és vidéki intézmény, ha régebbi, de hiányzó vagy éppen újonnan induló nyelvészeti periodikumok beszerzése válik aktuálissá, ha egy kurrens nyelvészeti folyóiratát kényszerűségből vagy ésszerűségből le kívánja mondani, vagy ha esetleg az országban meglevő példányok „újrafelosztását” diktálja a szükségszerűség. A kooperációs munka szakértelmet, pontosságot követelő, időigényes feladat, amit nem lehet félkézzel, más munkafeladatoktól „elspórolt” néhány óra alatt eredményesen végezni. Az alapnyilvántartás kezelése, naprakészen való tartása, az induló új nyelvészeti periodikumok számbavétele, a kapcsolattartás az ország összes nyelvészeti kutatóhelyével, az egy-egy nyelvészeti szakág irodalmát leginkább ismerő szakkutatókkal mind-mind kooperációs feladat, amely minden szakmai tudáson túl még diplomáciai érzéket is igényel.

A *hatékony*ság fogalmába az is beletartozik, hogy a kooperációs munkát végző személy(ek) mögött olyan kompetens intézmény álljon, – legcélravezetőbb, ha ez az intézmény az illető tudományterület gyűjtéséért felelős országos szakkönyvtár, – mely megfelelő anyagi bázissal rendelkezik ahhoz, hogy ne csak határozatok szülessenek a jelenlegi szakirodalmi ellátottság javítására, hanem konkrét intézkedésekre is legyen mód. (Az anyagi bázisnak részint a kooperációs munka költségeit kell fedeznie, részint bizonyos, a kooperációs kör által közösen beszerzendőnek ítélt periodikumok előfizetését.)

A könyvtári szakembereknek szakkutatókat is be kell vonniuk a kooperációs munkába. Megítélésem szerint az elmúlt évek kényszerű takarékosági intézkedései, az évről-évre tartó, egyre reménytelenebb versenyfutás az emelkedő folyóiratárakkal napjainkra már olyan kényszerhelyzetet teremtett, hogy az évekkel ezelőtt még vonakodni látszó szakemberek együttműködési készségére ma már biztosan építhetünk.

• • •

A jelenlegi vizsgálattal a nyelvtudomány nyugati devizás folyóiratokkal való ellátottságának helyzetét kívántuk tisztázni. A műszerül szolgáló minden információt magában foglaló kartoték az MTA Könyvtára folyóirattárában hozzáférhető, s alkalmas arra, hogy egy országos kooperáció alapját képezze. A cédulákon levő információk ma még relevánsak, holnapra azonban elavult porfogóvá válhat az egész anyag, ha nem történik intézkedés a folyamatos vizsgálódásra, és adatkiegészítésre. Ma még 407 hiányzó külföldi periodikumot tartunk számon a nyelvtudomány területén, de a hiányok száma napról-napra nő. Az időben meg nem rendelt folyóiratok később már nem lesznek beszerezhetők; esetleg csak évek múlva, eredeti áruk többszöröséért, reprint formában vehetjük meg őket. Az információkiesés okozta károkat azonban biztos, hogy megsínyli a kutatás.

JEGYZETEK

1. A felhasznált források a következők voltak:

- a) Ulrich's International Periodicals Directory. Bowker Serials Bibliography. 22. Ed. 1983. 1969 p. New York-London. A „Linguistics” szak anyaga: 802–816. p.
- b) Irregular Serials and Annuals. Az International Directory. A Bowker Serials Bibliography. 8. Ed. 1983., 1594 p. New York-London. A „Linguistics” szak anyaga: 551–568. p.

- c) MLA Directory of Periodicals. 1980/81. Ed. The Modern Language Association of America. New York. 1981. 692 p.
 - d) *Analecta Linguistica*. Budapest-Amsterdam. Akadémiai Kiadó- Benjamins. 12. 1982. no. 1., A List of Linguistic Periodicals 155–196. p.
 - e) *Lingua. Language and Literature Quarterly. Zeitschriften-Journals*. Cobra Verl. München, 1980. Verzeichnis der Zeitschriftenhefte. 2–17. p.
 - f) *Linguistic Bibliography for the year 1976. Bibliographie Linguistique de l'année 1976*. Hague-London. Nijhoff. 1980. Periodicals. XVII–XLVI. p.
 - g) *Bulletin Signalétique. 524 Sciences du Langage. Centre National de la Recherche Scientifique*. Paris. vol. 36. 1982. Tables annuelles. (A referált periodikumok jegyzéke.) 1–8. p.
2. A felkért szakemberek, akiknek értékes segítségéért ezúton is köszönetet mondunk, a következők voltak: *Andor József* tanársegéd, *Balázs János*, a nyelvtudományok doktora, *Hermann József*, az MTA levelező tagja, *Kiss Lajos*, a nyelvtudományok kandidátusa, *Madary Kamill* könyvtáros, tanár, *Márk Tamás* tanársegéd, *Mollay Károly*, a nyelvtudományok doktora, *Szentgyörgyvári Artur*, a nyelvtudományok kandidátusa, *Szépe György*, a nyelvtudományok kandidátusa.

BESZÉLŐ INDEX a hangos könyvhöz. — A Kongresszusi Könyvtárak a vakok könyvtári ellátásával foglalkozó részlege fejlesztette ki ezt a dokumentumtípust. A kazetta gyors pörgetése közben nemcsak „bip” hang jelzi az új fejezetet, szövegrész kezdetét, hanem hallani lehet a szövegrész — lassítva felvett — címét is, úgyhogy a használó mindjárt normális sebességre állíthatja a magnót, ha érdekli a téma. — Ez az eljárás mintegy 100 dollárral növeli a kazetta előállítási költségét, úgyhogy csak olyan könyvek magnóra vételénél érdemes használni, amelyeket sokat keresnek, s amelyek sok viszonylag önálló szövegrészből állnak; egyelőre főként szakácskönyveket vettek így indexelt formában kazettára.

News · National Library Service for Blind and Physically Handicapped, 1984. július-szeptember

A MEGYEI KÖNYVTÁRAK TÁRGYI KATALÓGUSAIRÓL

RÓNAI TAMÁS

1984 első felében a megyei könyvtárak tárgyi katalógusainak kérdésével foglalkozott az OSZK–KMK. Ennek eredményeként elkészült a „*Jelentés a megyei könyvtárak tárgyi katalógusrendszeréről*” c. helyzetfelmérés. Cikkünk az említett kézirat alapján készült és annak feltehetőleg általánosabb érdeklődésre is számot tartó kivonata.*

A helyzetfelmérés során tizenhat megyei könyvtárat látogattunk meg. Nem jártunk a Békés Megyei Könyvtárban, a Somogyi Könyvtárban és a Móricz Zsigmond Megyei Könyvtárban. Ennek az volt az oka, hogy sem Békéscsabán, sem Szegeden még nem adták át az új könyvtári épületeket, Szabolcs-Szatmár megyében pedig szakfelügyeleti vizsgálat zajlott.

A megyei könyvtárak tárgyi állományfeltárási apparátusából csupán az általános olvasói tárgyi katalógusokat, a helyismereti és a hangzó dokumentumok feltárási szolgáló eszközöket (beleértve a fénylyukkártyás rendszereket is) vizsgáltuk. Cikkünkben a helyismereti és a hangzó dokumentumok feltárási szolgáló eszközöket a továbbiakban különgyűjteményi tárgyi katalógusoknak is nevezzük majd.

Mielőtt tovább haladnánk, néhány közismert fogalmat szeretnénk ismételtten rögzíteni: tárgyi katalógus alatt nemcsak az ETO-rendszerű katalógusokat, hanem minden, a tartalmi feltárást szolgáló katalógust, így a tárgyszókatálógust is értjük. Az általános olvasói tárgyi katalógus fogalmát a teljes könyvállomány feltárási szolgáló katalógusokra vonatkoztatjuk. Megyei könyvtárainkban ETO-szerinti szakrendi és tárgyszókatálógusok fordulnak elő. A különgyűjteményi tárgyi katalógusok kikülönített állományrészek feltárási szolgálnak. Funkciójuk szerint speciális olvasói igényeket elégítenek ki. A fentebb említett általános olvasói szakkatalógushoz hasonlóan ezek is lehetnek ETO-szerintiek és tárgyszókatálógusok. Mindezek mellett előfordulnak a zenei gyűjteményekben FZO (Flexibilis Zenei Osztályozó Rendszer) – szerinti katalógusok, továbbá különféle tematikus katalógusok. A helyismereti dokumentumok tárgyi feltárási szolgáló fénylyukkártyás visszakereső rendszereket is használnak.

A tárgyi katalógusrendszer tehát önálló egységként is működő információkereső eszközökből áll. A rendszer egyes elemei azonban egymást kiegészítve, egymással koordináltan működnek, függetlenül attól, hogy mely állományrészek feltárási szolgáló szolgálnak.

* A kézirat eredeti teljes szövege az OSZK–KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtárban hozzáférhető. (A szerk.)

Ebből következik, hogy nem egymásnak alárendelve, hanem egymás mellé rendezve működnek. Egymás hatékonyságát kölcsönösen befolyásolhatják, erősíthetik vagy gyengíthetik.

A rendszer egyes elemeinek (szakkatalógusok) funkciói és a velük szembeni követelmények:

- az adott olvasói igénynek megfelelő témához releváns irodalom nyújtása, azaz a dokumentumok tárgyi megközelítésének lehetővé tétele;
- a téma valamely vonatkozásának ismeretében (pl. anyag, alkalmazás, hely, idő stb.) alkalmasnak kell lennie a releváns dokumentumok visszakeresésére; kapcsolatteremtő eszözei (utalók és magyarázatok) révén lehetővé kell tennie interdiszciplináris témák megközelítését is, ugyancsak elvárható, hogy hívja fel a figyelmet a különböző szakterületeken alkalmazott elméletek, módszerek, anyagok közötti hasonlóságokra és eltérésekre, továbbá az asszociatív összefüggésekre;
- tárja fel a releváns irodalmat függetlenül az adott szakterületen használt, egymástól eltérő terminológiáktól;
- egy-egy szakterületet mind általánosságában, mind specifikumaiban mutasson be;
- mind a szakkatalógusban, mind annak mutatójában, illetve a tárgyszó-katalógusban használt kifejezések a szakember és a téma iránt érdeklődő számára egyaránt egyértelműek legyenek;
- az egyértelmű fogalmi meghatározásokkal és jelzetekkel ellátott osztólapok mögött az adott téma releváns irodalmát tartalmazó katalóguscéduláknak kell lenniük;
- az osztólap mögött található katalóguscédulák elrendezése (pl. a megjelenés időrendjében) könnyítse meg az olvasó számára a válogatást.

A továbbiakban azt kíséreljük meg bemutatni, hogy a fentebb említett követelményeknek miként felelnek meg a megyei könyvtárak tárgyi katalógusai.

Az ETO-szerinti szakkatalógusok

A megyei könyvtárakban a szakkatalógusok szerkesztését vagy a feldolgozási osztály, vagy az olvasószolgálat munkatársai végzik. A vizsgált könyvtárak közül tizenegyben maguk az osztályozók szerkesztik a szakkatalógusokat is. További két könyvtárban a feldolgozási osztályon, de nem osztályozói munkakörben dolgozó könyvtárosnak, három megyei könyvtárban az olvasószolgálat munkatársainak feladata a szakkatalógus szerkesztése.

Megfigyelhettük (bár a kivétel mindig erősíti a szabályt), hogy azokban a könyvtárakban a leggondozottabbak a szakkatalógusok, ahol azt az osztályozók szerkesztik. Középszerű, de igaz, az osztályozónak ismernie kell saját szakkatalógusát, különben a „levegőbe” szakoz. A szakkatalógus szerkesztője a katalóguscédulák besorolásakor saját munkáját is ellenőrzi és állandó kapcsolatban marad a szakkatalógussal.

Az osztályozási és a katalóguszerkesztési gyakorlat egységét célozzák a különféle osztályozási segédletek (példatár, szakmutató, osztólap-másolatok, szabályzat) és a katalóguszerkesztési szabályzat. Osztályozási segédletekkel és katalóguszerkesztési szabályzatokkal azonban csak néhány könyvtár rendelkezik. Ezek: Vörösmarty Mihály Megyei

Könyvtár (szakmutató), Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár (szakmutató, osztólap-másolatok, katalógusterv), II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár (példatár), Berzsényi Dániel Megyei Könyvtár (katalógusszerkesztési szabályzat). Ezekben a könyvtárakban eredményesen használják az említett segédleteket és szabályzatokat. Nagyon is javasolt, hogy minden megyei könyvtárunk a helyi szokások figyelembevételével rögzítse katalógusszerkesztési szabályait.

A szerkesztés elve szerint kétféle ETO-szerinti szakkatalógus fordul elő: a csoportképzéses (11 könyvtár) és a szoros szakrendi módszer szerint szerkesztett (3 könyvtár). Egyes esetekben (2 könyvtár) kombinálódik a kettő. Ennek oka, hogy amikor áttértek a csoportképzéses módszer alkalmazására, bizonyos osztályokban meghagyták a korábbi szerkesztési gyakorlatot.

A szakkatalógusban használt kifejezésektől azt várjuk, hogy az ETO hivatalos szövegéhez hűek legyenek. A hűség persze nem jelentheti az ETO-ban előforduló kifejezésekhez való merev ragaszkodást. Azaz egyrészt azt várjuk, hogy tartalmilag egyezzenek meg az ETO fogalmaival, másrészt az olvasók számára egyértelműek és érthetőek legyenek. Ezért már az első pillanatban szembetűnnek a kifogásolható kifejezések.¹ Egyes esetekben azt is tapasztaltuk, hogy az osztólapon önkényesen kiválasztott, a szakszámnak nem megfelelő kifejezés fordul elő.

Közhelynek számít az a követelmény, hogy a jó szakkatalógus legyen gazdagon ellátva utalókkal, de az utalók ne legyenek öncélúak. Utalókat csak akkor kell alkalmazni, ha azok valóban irányítják az olvasót.²

Az ETO-szerinti szakkatalógus a fogalmak közötti hierarchikus kapcsolatokat tárja fel. Azonban vannak más osztályokba tartozó, de egymással ekvivalens kapcsolatban álló fogalmakat tükröző, „szinonim” ETO-jelzetek. Ezek az „egyenértékű” jelzetek általában fogalomátfedésekből keletkeznek. Ilyen esetekben különösen indokolt az osztólapokon az utalás (ld. még) elhelyezése, hogy „egybeköthető” legyen az esetleg különféle szempontból és különböző időben más-más osztályba helyezett, de összetartozó irodalom. Utaló elhelyezése asszociatív kapcsolat esetén is indokolt.

A csoportképzéses módszer szerint szerkesztett szakkatalógusban a csoportalkotás fő szempontja, hogy alkalmazkodjon az egy-egy szakban levő állomány mennyiségéhez.³ A szakirodalom és a gyakorlat is 15–20, de legfeljebb 30 cédulában jelöli meg az egy-egy osztólap mögé elhelyezhető katalóguscédulák számát. Közismert az is, hogy egyes tárgykörök ugyan „divatosak” válnak, de egyelőre még kevés katalóguscédula helyezhető el az osztólap mögött. Azonban olyan téma is akad, amely divatosnak indul, de néhány év elmúltával kiderül, hogy csak átmeneti konjunktúrája volt a témának és az osztólap mögött 1–3 katalóguscédulával több később sem gyűlik össze.

Így két végtelen esettel találkozhatunk a csoportképzés elvei szerint szerkesztett szakkatalógusokban: a cédulák száma jóval meghaladja a harmincat az osztólap mögött, illetve alig egy-két tétel akad.

Ha 30-nál több katalóguscédula található egy szakcsoport osztólapja mögött, az anyagot igen nehéz áttekinteni. Tapasztalataink szerint különösen a 9-es főosztályban rendkívül sok szakcsoport osztólapja mögött 50–60 katalóguscédulát is elhelyeznek. Javasoljuk a felduzzadt szakcsoportok további bontását, s ezzel párhuzamosan az aránytalanul kicsi szakcsoportok szükségességének időközönkénti felülvizsgálatát.

A csoportképzéses módszer szerint szerkesztett szakkatalógusokban az osztólapok mögött a katalóguscédulákat vagy betűrendben (4 könyvtár) vagy a megjelenés időpontjában (4 könyvtár) vagy feldolgozási rendjében (3 könyvtár) vagy mechanikus rendben (1 könyvtár) csoportosítják.

A betűrend és a megjelenés időrendje (illetve a fordított időrendje) szerinti sorrend áttekinthetőségét nem lehet vitatni. Mi a katalóguscédulák megjelenési időrendben való elhelyezése mellett vagyunk, mert a szakkatalógus funkciójával leginkább ez áll összhangban.

A feldolgozás időrendje szerint beosztott katalóguscédulákat nagyobb csoportok esetén alig lehet áttekinteni. Ezért javasoljuk, hagyjanak fel a besorolás e módjával.

Az Egyetemes Tizedes Osztályozás táblázataiban 1966–1975 között bekövetkezett módosítások jegyzékét az OSZK–KMK–OMKDK 1976-ban közreadta,⁴ de az 1977-ben megjelent Egyetemes Tizedes Osztályozás rövidített kiadásának első, a táblázatokat tartalmazó kötete (MSZ 4000–77), ugyancsak tükrözi az 1966 óta bekövetkezett módosításokat. 1977-től kezdve a nyomtatott katalóguscédulákon is a már módosított ETO-jelzetek szerepelnek.

Vizsgálódásunk időpontjában tehát rendelkezésre álltak a legfontosabb segédeszközök és ugyanakkor a központi nyomtatott katalóguscédulák mintegy „kényszerítő erőként” sürgették az ETO változásainak a szakkatalógusokba történő átvezetését.

A megyei könyvtárak nagy többsége igen tiszteletreméltó erőfeszítéssel vezette át e változásokat szakkatalógusain. Néhány esetben azonban kifogásolható módon, a szakirodalomban ajánlott módszertől eltérően hajtották végre.⁵ A szakkatalógus elengedhetetlen tartozéka a fogalmak betűrendes mutatója. A betűrendes mutatóban feltüntetett fogalmak a szakkatalógus megfelelő osztólapjaihoz irányítják az olvasót. Ezért jelent gondot az a tény, hogy a meglátogatott megyei könyvtárak közül háromnak nem volt betűrendes mutatója, további három esetben olyan alacsony színvonalú mutatóval találkoztunk, amelyet érdemben nem értékelhetünk.

A szakkatalógus osztólapjai és a betűrendes mutató cédulái között meg kell őrizni az összhangot, a mutatóban levő jelzetnek mindig meg kell egyeznie az osztólapon levő jelzettel. Néhány könyvtárban ezt az elvet figyelmen kívül hagyták, amikor az útmutatóban található betűrendes mutató tételeit mechanikusan másolták át a cédulákra. A betűrendes mutatók fogalmai egyes esetekben túl részletezők. Ezzel szemben ritkán tapasztaltuk a szinonimák és a homonimák jelölésének hiányát.

Tárgyszókönyvtárak

A tárgyszókönyvtárak két típusával találkozhatunk megyei könyvtárainkban. Az egyik típusba az általános olvasói tárgyszókönyvtárak, a másikba a helyismereti gyűjtemények tárgyszókönyvtárjai tartoznak.

Általános olvasói tárgyszókönyvtárat két megyei könyvtárban (Szolnok és Veszprém) építenek. Az általános olvasói tárgyszókönyvtár építését Veszprém megyében 1965-ben, Szolnok megyében 1970-ben kezdték meg. Mindkét könyvtár nagy terje-

delmű és az olvasók szívesen használják. Ezeken kívül további tárgyszókatalógusok találhatóak, amelyek a helyismereti gyűjtemények cikkanyagának feltárására szolgálnak.

Mind az általános, mind a különgyűjteményi (helyismereti) tárgyszókatalógusoknál problémát jelent a tárgyszóalkotás egységes gyakorlatának megőrzése.

A személyi változások nyomán gyakran változik a tárgyszóalkotási gyakorlat is. Ennek következtében azonos tárgyú művek nem kapnak azonos tárgyszavakat. Így a tárgyszókatalógus nem lesz következetes. A tárgyszóalkotás következetességének érdekében házi szabályzatban kellene rögzíteni az eljárás alapelveit.

Tapasztalataink szerint különösen nagy gondot okoz az egyes és a többes szám használata, továbbá a testületi nevek (vagy rövidítéseik) és a földrajzi nevek használata. Meg kellene vizsgálni, miként lehetne a tárgyszóalkotás alaki szabályait egységes elvek szerint rögzíteni.

A dokumentumok tartalmát leíró fogalmakat betűrendben tartalmazzák a tárgyszókatalógusok. Ez a szabad tárgyszavas rendszer egyidejűleg tárgyi katalógus és betűrendes mutató. Ezért különlegesen nagy jelentőséggel bír a szinonimák, a kvázi szinonimák és a homonimák jelölése. Általában mindezekre a szerkesztők gondosan ügyelnek. Helyes lenne, ha elkészítenék a „tiltott fogalmak” és a „preferált fogalmak” nyilvántartását is: ezzel elkerülhetnék azt a veszélyt, hogy egy adott téma megjelölésére váltakozó kifejezéseket használnak, s ezzel a témakörbe tartozó dokumentumok több helyre szóródnak szét. Ezen a problémán segítenek nemcsak a katalógusban elhelyezett utalók, hanem ezek másolataiból összeállított, a tiltott, illetve preferált fogalmakat tartalmazó nyilvántartások.

A túlzott megkötésnek nem vagyunk hívei, ezért a több formában előforduló fogalmak esetében a szélesebb tartományú használatát javasoljuk.

A visszakeresés szempontjából problémát okozhatnak az idegen előképzővel ellátott fogalmak. Ezért használatuk kerülendő.

A katalógus használhatósága szempontjából fontos egy-egy fogalom előfordulásának gyakorisága: nem célszerű olyan fogalmakat tárgyszóként alkalmazni, amelyek a dokumentumok jelentős részét jellemzik.

Tekintettel arra, hogy a fénylukkartyás rendszerekben is tárgyszavakkal írják le a dokumentumok tartalmát, meg kellene vizsgálni, hogy a tárgyszavak közötti kapcsolatok kifejezésére a logikai összeadás-kapcsolat bevezetése nem volna-e célszerű?

A tárgyszókatalógusok elterjedésének két fő akadálya van. Az egyik a magasan kvalifikált katalógusépítő könyvtárosok hiánya, a másik a megyei könyvtárak rendelkezésére álló tárgyszórendszer fejlesztésének gondja.

Egy-két kivételtől eltekintve a megyei könyvtáraknak nincs elég erejük tárgyszórendszerük továbbfejlesztésére. A továbbfejlesztés gondja nem is az általános olvasói tárgyszókatalógus esetében, hanem a *helyismereti cikkek* tárgyszókatalógusainak építésekor jelentkezik. Az Új Könyvek gyakorlatára és segítségére az általános olvasói tárgyszókatalógusok építésére támaszkodhatnak ugyan a könyvtárak, azonban az egyes megyékben épülő helyismereti cikkek tárgyszókatalógusának szerkesztése során már nem. Ezen a helyzeten egy olyan helyismereti tárgyszórendszer kialakításával lehetne segíteni, amely mindenfajta helyismereti dokumentum osztályozására alkalmas lenne, eleget téve az alábbi követelményeknek is:

- a) legyen alkalmas a későbbi gépi tárolásra és visszakeresésre;
- b) tegye lehetővé a keresés tartalmi leszűkítését;
- c) egyaránt képviselje a dokumentumok sajátosságait és a kereső szempontjait (fogalomkészletét);
- d) legyen nyílt rendszer, azaz képes legyen új tárgyszavak befogadására.

Első lépésként egy minden megyében használható helyismereti tárgyszójegyzéket, egy kvázi-tezauruszt (strukturált szójegyzék) lenne célszerű összeállítani.

Helyismereti gyűjtemények

A helyismereti gyűjtemények tárgyi feltárása ETO-szerinti szakkatalógusok segítségével történik hét megyei könyvtárban. Ezekben a katalógusokban csak a könyvanyagot tárják fel. A szakkatalógusokat a csoportképzéses módszer szerint szerkesztik. A helyismereti ETO-szerinti könyvkatalógusban található katalóguscédulák „klónjai” az általános olvasói szakkatalógusból is visszakereshetők. A helyismereti vonatkozású folyóiratcikkek feltárására tárgyszókatalógust, illetve fénylyukkártyás rendszert használnak.

Négy megyei könyvtárban tárgyszókatalógussal, ötben pedig fénylyukkártyás rendszerrel tárják fel a helyismereti vonatkozású cikkeket. A helyismereti gyűjteménynek nincs külön tárgyi feltáró rendszere – sem könyvekre, sem folyóiratcikkekre.

Magyei könyvtáraink gyakorlatát tekintve helyes útnak látszik, hogy a könyvanyagot ETO-szerinti szakkatalógusban tárják fel.

A valódi gondot a tanulmánykötetek analitikus feltárása és a kurrens cikkanyag feldolgozása és visszakeresése jelenti. Ezen dokumentumok visszakeresésére szolgálnak a tárgyszókatalógusok mellett az ún. tematikus katalógusok. E katalógusok földrajzi tárgyszókatalógusoknak tekinthetők, amelyekben a helyet jelölő osztólap után másodlagos rendező elvként következnek a különféle tárgyköröket jelző választólapok. Az ilyen katalógusok használója biztos lehet abban, hogy egy-egy település osztólapja mögött ugyanazokat a tematikus választólapokat (pl. mezőgazdaság, ipar stb.) találja.

A tematikus helyismereti katalógusok legkedvezőbb tulajdonsága, hogy szerkesztésük rendkívül egyszerű és az egy-egy településre vonatkozó anyagot jól tárják fel. Egyes dokumentumtípusok visszakeresésére (pl. kisnyomtatványok, fényképek) különösen alkalmasak. Ezen kétségtelen előnye mellett hátrányos tulajdonságuk, hogy több szempont szerinti feltárásra alkalmatlanok. Ezért cikkeket csak akkor célszerű ide is besorolni, ha egyébként a cikkek visszakeresését tárgyi katalógus vagy fénylyukkártyás rendszer szolgálja, vagy a könyvtár egy jól szerkesztett, folyamatosan megjelenő, meghatározott időközönként kumulált, tárgyi visszakeresésre alkalmas apparátussal ellátott helyismereti cikkbibliográfiát ad ki.

A fénylyukkártyás rendszerek tárgyszójegyzékeibe a megfelelő fogalmak beépítése igen nagy gondot jelent. Ez időről-időre a használt tárgyszókészlet revízióját teszi szükségessé. További problémát okoz, hogy egy-egy fénylyukkártya-készlet egy meghatározott nagyságrendű dokumentumállomány kezelésére alkalmas. A nagyobb dokumentumbázissal rendelkező könyvtárak újabb és újabb fénylyukkártya-készlet beszerzésével

egyre nehezkesebben működő rendszereket fejlesztenek ki. Nem is szólva olyan technikai nehézségekről, mint a fénylyukkártya papíryanagának zsugorodása, valamint hogy a kereskedelmi forgalomban időközönként változó méretű fénylyukkártyák kaphatók.

Figyelemmel a helyismereti dokumentumbázis növekedésére és a rendelkezésre álló visszakereső eszközök korlátaira, meg kellene vizsgálni új módszerek és eszközök alkalmazásának lehetőségét.

A helyismereti dokumentumok mikroszámítógéppel történő feldolgozása a közel-múltban vetődött fel; szerintünk bizonyos határok között képzelhető el a mikroszámítógép alkalmazása, nagyjából azon a módon, amelyet *Rónai* Iván ismertetett.⁷ Perspektivikusan két megoldás kínálkozik.

- a) A megyei könyvtárak egységes módon és mélységben dolgozzák fel a dokumentumokat. A visszakeresés alapjául deskriptorok (deskriptorláncok) szolgálnak. A deskriptorok (deskriptorláncok) azonosító jelzetükkel együtt gépi tárolásra kerülnének. Ennek alapján KWIC indexeket állítanának elő, amelyeket egy-egy megye vonatkozásában meghatározott időközönként kumulálnának.
- b) A megyei könyvtárak helyismereti vonatkozású dokumentumaikat saját vagy bérelt adatrögzítőn, vagy mikroszámítógépen adathordozóra rögzítik és gépi visszakeresésre alkalmas formában tárolják. A dokumentumok rövidített címléírása, szélesebb témaköri kódok, földrajzi kódjai és deskriptorai kerülnének rögzítésre. Háttérgép segítségével a dokumentumok deskriptorait permutálnák és így KWIC indexeket állítanának elő olvasói használatra. A témaköri és földrajzi kódok segítségével kurrens irodalomkutatást és témafigyelést végezhetnének. Mindkét változat megvalósításának előfeltétele a korábban már ajánlott tárgyszórendszer kidolgozása.

A hangzó dokumentumok

A meglátogatott megyei könyvtárak közül hétben ETO-szerinti és kettőben FZO szakrendi katalógusban tárják fel a hangzó dokumentumokat. Műfaj szerinti katalógus négy megyei könyvtárban található. Az FZO szakrendi katalógusok kizárólag zeneművek, illetve zenei irodalom feltárására alkalmasak, ezzel szemben az ETO-, illetve műfaj szerinti katalógusokban tartalmilag bármilyen hangfelvételt feltárhatnak. Öt megyei könyvtárunkban egyáltalán nem építenek semmilyen tárgyi megközelítésre alkalmas katalógust.

A hangzó dokumentumok zömét kitevő zenei hangfelvételek osztályozása nagy szakértelmet igénylő feladat. Ezek osztályozását többnyire a zenei tájékoztató könyvtárosok végzik, így ezek a dokumentumok nem kerülnek a feldolgozási osztály futószalagjára. A hangzó dokumentumok szakkatalógusai is állandó gondozást igényelnek. Erre – néhány kivételtől eltekintve – kevés ideje marad az állományfejlesztő-osztályozó és egyben szaktájékoztató zenei könyvtárosnak. Számos esetben a zenei tájékoztató könyvtáros nem rendelkezik osztályozói és szakkatalógusszerkesztői ismeretekkel. Az ETO

szakrendje szerint épülő szakkatalógusokban (ismét eltekintve a néhány kivételtől) mindez tükröződik is: a csoportképzéses módszer szerint szerkesztett csoportok túlsúlyosak, hiányoznak az utalók és a fogalmak betűrendes mutatói. Több könyvtárban az 1980 előtti dokumentumok hiányoznak a szakkatalógusból.

A műfaji katalógusok az állomány tárgy szerinti megközelítésének hasznos segéd-eszközei lehetnek abban az esetben, ha mellettük egy jól működő ETO/FZO szakkatalógus is rendelkezésre áll. Hangsúlyozni szeretnénk, hogy a műfaji katalógus nem pótolhatja a szakrendit.

A hangzó dokumentumok tárgyi feltárással foglalkozók gyakran felteszik a kérdést, hogy melyik szakrendszer, az ETO vagy az FZO a jobb? Ezért mi sem kerülhetjük meg ezt a problémát.

Mindkét szakrendszerrel egyaránt lehet igénytelenül és igényesen feltárni a dokumentumokat, egyaránt lehet kiváló vagy gyenge ETO, illetve FZO szakkatalógusokat építeni. Azonban nem feledkezhetünk meg arról, hogy az FZO speciális (szakterületi) osztályozási rendszer, ezért az ETO-nál természetesen alkalmasabb a zenei dokumentumok mélyebb feltárára. Ezzel szemben a zenei és prózai hangzó dokumentumok az ETO-szerinti szakkatalógusokban egyaránt feltárhatók. Az ETO további előnyei közé kell sorolnunk, hogy az ETO olyan nemzetközileg elfogadott rendszer, amelynek karbantartásáról központilag gondoskodnak. Azonban az FZO szerinti feltárást is vonzóbbá lehetne tenni azzal, hogy a kereskedelmi forgalomban már nem kapható FZO táblázatokat átdolgozva ismét megjelentetnék.

Az ETO vagy az FZO közötti választást megyei könyvtárainkra kell bízunk. Nekik kell meghatározniuk, hogy melyik szakrendszer előnyösebb számukra.

• • • • •

Megyei könyvtáraink komoly erőfeszítéseket tettek és tesznek katalógushálózatuk kiépítésére, meglévő tárgyi katalógusaik jobbítására. Ezt a feltételezést támasztja alá az a tény is, hogy 1978 óta négy megyénkben indult meg, illetve fejeződött be a tárgyi katalógusok rekonstrukciója. (Ezek: Bács-Kiskun, Győr-Sopron, Somogy és Tolna megye.) Ugyancsak kiépülőben vannak a hangzó dokumentumok szakkatalógusai is.

Az előrelépés és a fejlődés kétségtelen eredményeit értékelnünk kell, azonban nem hagyhatjuk figyelmen kívül a hiányosságokat sem. Hiányoljuk, hogy számos megyei könyvtárunk tárgyi katalógushálózata csak részben kiépített; a meglévő állományfeltáró eszközök gondozottsága, szerelése és következetes szerkesztése vonatkozásában (néhány kivételtől eltekintve) a megyei könyvtárakra még számos teendő vár.

Véleményünk szerint hazánkban a cédula formájú tárgyi katalógusokra még sokáig szükség lesz. A számítástechnikai eszközök rohamos elterjedése ellenére sem várható, hogy az ezredfordulónál korábban napirendre kerüljön a megyei könyvtárak cédulakatalógusainak gépi konverziója, illetve az OCLC-hez hasonló hazai online rendszer üzembehelyezése.

JEGYZETEK

1. Így pl. több megyei könyvtárunk szakkatalógusában találkozhatunk a következő jelzetekkel és kifejezéssel: „800.92 INFORMÁCIÓS NYELVEK”. Ebben az esetben az ETO szövegéhez való hűséghez nem férhet kétség. Az 1977. évi rövidített ETO kiadásban találjuk ugyanezt a kifejezést, de értelmezésével együtt, amiből kitűnik, hogy programnyelvekről (azaz számítógépprogramok megírására használt nyelvekről) van szó. Az információs nyelvek kifejezés helyett tehát célszerűbb volna az egyértelmű és ismertebb programozási nyelvek kifejezést használni.
2. Az átgondolatlan utalózás különösen veszélyes a csoportképzéses módszer szerint szerkesztett szakkatalógusban. Az ilyen szakkatalógusban csak olyan jelzetre utalhatunk, amely az osztólapon is szerepel. Ha mégis utalni kívánunk olyan fogalomra, amelyet az osztólapon eredetileg nem írtunk fel, egyetlen megoldás marad: az osztólapon feliratát ki kell egészítenünk.
3. Szakkatalógus csoportképzés alapján. (Szerk. Bereczky Lászlóné. Összeáll. Surján Miklós.) Bp. 1981. 10. p.
4. Az Egyetemes Tizedes Osztályozás táblázataiban 1966–1975 között bekövetkezett módosítások. Útmutató az ETO rövidített magyar nyelvű kiadásainak használói számára. (Összeáll. Babiczky Béla.) OSZK–KMK és OMKDK. Bp. 1976. 232 p.
5. Ld. 3. sz. jegyzet.
6. u. o.
7. RÓNAI Iván: A gépesített információs rendszer továbbfejlesztése az Országgyűlési Könyvtár információs szolgálatában. = Könyvtári Figyelő. 30. évf. 1984. 3. sz. 244–248. p.

A LISA (Library and Information Science Abstracts) 1976–1980. kumulatív indexében hiába keressük Magyarországot. Vagy mégsem? A szerkesztő feltehetően kevesellte a humort („Humour”) a könyvtártudományban (hiszen mindössze négy cím árválkodott e címszónál) ezért ide sorolta „Hungary” 123 tételét is.

LISA Cumulative Index 1976–1980. pp. CXCVIII–CXCIX.

AZ OLVASÓVÁ NEVELÉS ÉS AZ ÁLTALÁNOS ISKOLAI TANTERVEK

KOVÁCS MÁRIA

Köztudott dolog, hogy a könyv- és könyvtárhasználat szabályait és szokásait gyermekkorban lehet a legkönnyebben és leghatékonyabban elsajátítani, szinte az iskolai tanulmányok részeként. A pedagógia mégsem fordít erre kellő figyelmet, így nemzedékek fejezik be úgy iskolai tanulmányaikat, hogy nem szeretnek, és nem is akarnak olvasni, keveset tudnak a könyvtárakról, így nem is látogatják őket.

Az iskolai oktatásban változást e tekinteten az 1972. évi oktatáspolitikai párthatározat ígér, mely szerint: „Az oktatás-nevelés tartalmának továbbfejlesztése során abból kell kiindulni, hogy az oktatási intézmények nem taníthatnak meg mindent, ami az életben szükséges. . . A tudományos-technikai fejlődés mai szakaszában iskoláink csak úgy felelhetnek meg a társadalmi követelményeknek, ha az alapvető ismeretek tanítására törekszenek, ha a tanulók gondolkodását fejlesztve kialakítják a továbbtanulás igényét, és képessé teszik őket a folyamatos önművelésre.”¹ E célkitűzések szemléletváltást, nyitottságot kívánnak az iskolától; olyan tényezőket, olyan összetevőket kell egyre jobban figyelembe venni az oktató-nevelő munkában, amelyek korábban ismeretlenek, vagy csak kevésbé ismertek voltak. Az iskola nyitottsága, a tanulók önművelődési készségének kialakítása elengedhetetlenné teszi, hogy az iskolai oktatásba bekapcsolódják a könyv, s mellette egyéb információhordozók is. Ez kettős problémát vet fel: egyrészt olyan iskolai könyvtárakat kell létrehozni, amelyek képesek lépést tartani a korszerű iskolai oktatás igényeivel, másrészt a tanulókat arra kell nevelni, hogy tudjanak élni a könyvtár adta lehetőségekkel, iskolai tanulmányaikkal párhuzamosan sajátítsák el a könyv- és könyvtárhasználat szabályait és szokásait. Az elmúlt években az iskolai oktató-nevelő munka még nagyon messze járt attól, hogy ezeket a tényezőket figyelembe vegye. Ez azzal magyarázható, hogy a pedagógusok jó része maga sem tudott élni a könyvtár adta lehetőségekkel, s így természetesen a tanórán sem tudta, sőt egy részük még ma sem tudja alkalmazni őket.

E problémák ismertetésében vállalkoztunk arra, hogy adott gyermekcsoporttal – előre végiggondolt program alapján – olyan ismeretanyagot sajátíttatunk el, melynek segítségével megkönnyítjük számukra az általános iskolai tanulmányok befejezése után a további művelődést, az önálló ismeretszerzést. E programot 1975-ben dolgoztuk ki, majd az 1976/77. tanévtől a szombathelyi Tanárképző Főiskola Bólyai János Gyakorló Általános Iskolájának 1. c. osztályában megkezdjük megvalósítását. Kísérletünk az 1983/84. tanévben zárult; folyamatban van az eredmények összegzése, felmérése.

Kísérleti programunk kidolgozása során abból indultunk ki, hogy az érvényben levő dokumentumok, amelyek az általános iskolai oktató-nevelő munkáját irányítják, kevésbé

foglalkoznak a többkönyvű oktatás problémáival, s mivel a kérdéskör a tantervekből hiányzik, kidolgozatlan ennek gyakorlati megvalósítása is. Ezért meg kellett vizsgálnunk a tanterveket abból a szempontból, hogyan segítik, illetve teszik lehetővé az olvasóvá nevelést. Így jelen tanulmányunk nem a kísérlet eredményeiről kíván beszámolni (erre talán a későbbiek során lesz még alkalmunk), hanem a program kidolgozását megelőző tantervelemzéseket ismerteti.

A tantervek egyértelmű elemzése végett meg kellett határoznunk az olvasóvá nevelés fogalmát.² Véleményünk szerint az olvasóvá nevelés magába foglalja:

- az önálló ismeretszerzés képességének és készségének alakítását, a könyv (s egyéb dokumentumok) munkaeszköz jellegű használatát, valamint
- a szabadidős tevékenység keretében az olvasásra, az olvasmányok megválasztására vonatkozó igény felkeltését, illetve kialakítását. (Természetesen mindkét összetevő feltételezi a megfelelő szintű olvasási technika előzetes elsajátítását.)

A kísérleti program megvalósítását 1976-ban kezdtük el, amikor az új tanterv nem volt még érvényben. Ezért az 1962-ben és 1978-ban bevezetett dokumentumokat egyaránt elemeznünk kellett az olvasóvá nevelés szempontjából. (A kísérletet megelőzően azt is felmértük, milyen segítséget ad az óvoda a könyv- és könyvtárkultúra megalapozásához; ezzel azonban most nem foglalkozunk.)

Olvasóvá nevelés az 1962-es tantervben és az 1969-es nevelési tervben

A művelődésügyi miniszter 162/1962. (M.K.23.) MM. számú utasítása³ sokoldalúan fogalmazza meg az általános iskolai oktatás feladatait. Mi a tanterv elemzése során azt vizsgáltuk, hogy milyen helyet és szerepet kapott az olvasóvá nevelés, mint az alapműveltség elsajátításának egyik módszere és eszköze.

Alsó tagozat

Ha a fenti szempont szerint vizsgáljuk a tantervnek és utasításnak az általános iskola 1–4. osztálya számára vonatkozó követelményrendszerét, azt tapasztaljuk, hogy az olvasóvá nevelés fogalma nem fordul elő sem a célkitűzések, sem a követelmények között. Az egyes tantárgyak tananyagára térve, az olvasás című tantárgy 4. osztályra vonatkozó tantervi utasításában a következők állnak: „Az olvasási készség fejlesztése, az olvasás megszerettetése céljából gondosan szervezze meg a tanító a tanulók olvasását. Hívja fel a figyelmet arra, hogy tanítási órákon nem dolgozzák fel közösen az olvasókönyv mindegyik olvasmányát. Serkentse a tanulókat arra, hogy a feldolgozott olvasmányokhoz tartalmukban csatlakozó szövegeket és költeményeket otthon olvassák el. A 3. osztálytól kezdve használja fel az ifjúsági lapokat is (Kisdobos). Késztesse ezek olvasására a tanulókat. Törekedjék osztályában könyvtár létesítésére.”³ Bizonyára meglepő, hogy példánkat a 4. osztályos tantervi utasításból választottuk, bár egyszerű a magyarázata: a tanterv először itt, a 4. osztályban tartja fontosnak a tanulók önálló olvasásának megszervezését. Mivel ezzel – különböző okok miatt – a szülők jó része sem foglal-

kozik, a gyerekek olvasmányait, olvasmányválasztását 9–10 éves korig nem irányítja senki.⁴ Ahogy a fentiekből kitűnik, a tanterv nem számol az iskolai könyvtárral, és nem tartja szükségesnek az iskolai könyvtár létét az iskola életében, hisz tevékenységéről még a felső tagozatban sem történik említés.

A tanterv azonban nem támaszkodik megfelelően a közművelődési könyvtárakra sem. A kulturális intézmények, így a könyvtár megismerésével a 3. osztályos környezetismeret tantárgy foglalkozik először. Ennek követelményrendszerében a következőket olvashatjuk: a tanulók „ismerjék meg a lakóhely életéhez kapcsoltan. . . a kulturális és egészségügyi intézményeket, valamint a lakóhely életének irányítóit (párt, tanács).”³ Ennek megfelelően a 3. osztályos tanterv a tanulmányi séták megszervezésénél fontosnak tartja többek között egy kulturális intézmény megtekintését, és a könyvkölcsönzés gyakorlatának megismerését: „A gyakorlatok között a könyvkölcsönzés, a könyv olvasás helyes módjának megtanítása és gyakorlása is szerepel. Ennek jelentősége a könyvek fokozott megbecsülésén túl abban van, hogy a tanulók jelentős része már ebben a korban belép az ifjúsági könyvtárakba. Kellő gyakorlás után az osztálykönyvtárosi tiszttel is a tanulókra lehet bízni.”⁴ Úgy véljük, hogy ebben az időszakban nem a könyvtár, valamint a könyvkölcsönzés gyakorlatának megtanítása a legfontosabb. Amellett, hogy ezekkel a problémákkal is foglalkozni kell, semmiképpen sem elhanyagolható a gyerekek olvasásának irányítása, az olvasmányajánlás legalább a tanórai munkában. E tartalmi kérdések mindezekig szinte teljesen kimaradtak a tantervből. Ez nemcsak az említett tantárgyak vonatkozásában figyelhető meg; más tárgyaknál sem támaszkodnak a könyvtár tevékenységére, nem törekednek a tankönyvek mellett más könyvek, illetve egyéb ismerethordozók bekapcsolására az oktatás folyamatába.

A tanterv elsősorban az oktatás problémáival foglalkozik, a nevelés kissé háttérbe szorul. Így 1969-ben nevelési tervet⁵ dolgoztak ki, mely meghatározza a szocialista nevelés célját, és megfogalmazza azokat a részletcélakat és részfeladatokat, „amelyek – a tanulók átlagos fejlettségi szintjén – optimálisan megvalósíthatók, illetve megoldhatók egy-egy korosztályban annak érdekében, hogy a céltudatosan, tervszerűen, fokozatosan folyó nevelőmunka eredményeképpen a fiatalok. . . megközelítsék vagy elérjék azt az eszményt, amelyet a társadalom igényel.” A nevelési terv tehát ennek megfelelően a nevelés egyes területein – korcsoportonként részletezve – vázolja fel a legfontosabb személyiségjegyeket, valamint azokat a tevékenységformákat, amelyek a kívánt tulajdonságok kialakításához szükségesek. Így találkozunk az olvasás szerepével is az esztétikai követelmények között, a következő megfogalmazásban: „Olvasson életkorának és érdeklődésének megfelelő írásokat, könyveket. Szeresse meg az olvasást, a könyvet. Legyen képes a cselekmény megértésére, és rövid, értelemszerű összefoglalására. . . Legyen képes irodalmi élményeinek egyszerű közlésére. . . Rendszeresen vegye igénybe az osztály- és az iskolai könyvtárat, esetleg lakóhelye közkönyvtárát”.⁵ Joggal várnánk el a nevelési tervtől, úgy foglalja össze a követelményrendszernek megfelelő ajánlott tevékenységformákat, hogy azok megkönnyítsék e követelmények teljesítését, vagyis az iskolai és közművelődési könyvtár megismerését, a könyv- és könyvtárhasználati szabályok és szokások megtanulását. A nevelési tervben azonban mindez túlságosan leegyszerűsödik, ugyanis a 2. osztályban csak a mesekönyvek cseréjét, a 3. osztályban pedig mesés és ifjúsági könyvek

osztálykönyvtár számára történő gyűjtését, valamint az osztálykönyvtár használatát ajánlja. Nem meglepő, hogy a nevelési terv a tantervhez hasonlóan csak a célkitűzésekben ismer más könyvtárakat az osztálykönyvtáron kívül, de az egyes osztályok tevékenységében már megfigyelhető róluk. Ha már egyszer említette a helyi közművelődési könyvtárakat, nem értjük, miért nem ösztönzi a gyerekeket látogatásukra. Az esztétikai nevelés követelményei között szerepel ugyan a szépirodalmi kultúráltság fejlesztése, de az ismeretterjesztő irodalmat meg sem említi, s még véletlenül sem vetődik fel a könyv- és könyvtárhasználati szabályok és szokások elsajátítása.

Felső tagozat

Nem jobb a helyzet az általános iskola 5–8. osztályában érvényes tanterv és nevelési terv esetében sem, ugyanis az olvasóvá nevelés kérdései itt sem szerepelnek. A tanterv szerint az irodalom megszerettetése elsősorban a magyar szakos pedagógus feladata, mégpedig a magyar irodalomórán, de úgy, hogy a kötelező és ajánlott olvasmányokon kívül nem foglalkozik a tanulók egyéni, szabad idős olvasmányaival. Ugyanakkor elvárják, hogy a tanár a magyar irodalom tanítása során "... szerettesse meg az irodalmat, hogy a tanulók rendszeres olvasókká váljanak, gyönyörködni tudjanak az irodalmi alkotásokban, és fejlessze irodalmi, esztétikai ízlésüket."³ A magyar szakos pedagógus azonban ezt a feladatot egyedül nem tudja megvalósítani, különösen akkor nem, ha a tanterv csak a 7–8. osztályban ad lehetőséget a magánolvasmányok megbeszélésére.

Ha végiglapozzuk a tantervet, azt tapasztaljuk, hogy ezek a kérdések a többi tantárgy tantervéből is hiányoznak.

A nevelési terv követelményrendszere megfogalmazza, hogy a tanulókat meg kell tanítani az értékes művek olvasására, a könyvtárak rendszeres használatára, – de ez önmagában nem elegendő. Ugyanis a követelmények közül hiányzik az ismeretterjesztő irodalom, valamint az alapvető kézikönyvek megismerése. Ugyanakkor nem gondol azokra a tevékenységformákra sem, amelyek segítségével ezek az ismeretek elsajátíthatók, megszereshetők; így a követelményrendszer megalapozatlan.

Mind a tanterv, mind a nevelési terv, ha rendszertelenül és hézagosan is, de számol az önálló ismeretszerzés készségének kialakításával, de alig számol annak feltételével, műhelyével, a könyvtárral. Vannak ugyan utalások „osztálykönyvtár” létesítésére, de ez a könyvtári forma napjainkban túlhaladott, különösen akkor, amikor az Irányelvek⁶ a gyerekek kétszernyű könyvtári ellátásának erősítése mellett foglal állást.

Mind a tanterv, mind a nevelési terv úgy dolgozza fel az általános iskolában előírt ismeretanyagot, mintha egységes, zárt egész lenne, amelyet bővíteni nem kell. Már a 70-es évek elején egyre aktuálisabbá vált azonban az a probléma, hogy ki kell fejleszteni a tanulóknak az önálló ismeretszerzés készségét, hisz enélkül nem tudják befogadni és feldolgozni a különféle csatornákon áramló nagytömegű információt. Tehát „... más típusú tantervet kellene kidolgozni. Olyan tantervet, amely nem a „leadandó” és memorizálendő tananyagot jelöli ki, hanem meghatározza a tanulók aktív tevékenységének körét, és azokat a készségeket, amelyeket a tanulóknak az egyes fokokon meg kell szerezniük.”⁷

1977: az új tanterv kiadásának éve

1977-ben jelent meg az oktatási miniszter 114/1977 (M.K. 11.) OM számú utasítása az általános iskolai nevelés és oktatás tervének bevezetéséről. Az új tanterv – koncepcióját tekintve – figyelembe vette az MSZMP KB oktatáspolitikai határozatát, valamint az állami oktatás helyzetéről készült vizsgálat eredményeit. E tanterv az oktatás célkitűzéseiben már a korszerű, továbbépíthető alpműveltség gondolatát fogalmazza meg. Ez arra is utal, hogy az iskola nem adhat, de nem is ad lezárt ismeretanyagot, állandó műveltségtartalmat, ugyanakkor célul tűzi, hogy tanulóival elsajátíttatja azokat a képességeket, készségeket, amelyek lehetővé teszik az alpműveltség továbbépítését, az iskolán kívüli információszerzést. A továbbiakban azt vizsgáljuk, mennyire tesz eleget a tanterv e célkitűzéseknek, s milyen szerepet kap az olvasóvá nevelés az egyes tantárgyakban, illetve mennyire érvényesül a tanterv egészében.

Öröndetes dolog, hogy az új tanterv nemcsak az iskola nevelő szerepével számol, hanem helyet kapnak benne egyéb nevelési tényezők is: „A közművelődési intézmények sajátos eszközeikkel és a gyerekeknek nyújtott szolgáltatásaikkal egyre nagyobb szerephez jutnak az új ismeretek terjesztésében, a gyerekek érdeklődésének kielégítésében és szélesítésében, az egyéni érdeklődés, hajlam, a képességek kibontakoztatásában, a tananyag elmélyítését és kiegészítését szolgáló ismeretek propagálásában, a tevékenységek és készségek fejlesztésében. Az egész életen át tartó művelődés, önművelés megalapozásában, az iskolában szerzett ismeretek elmélyítésében különösen fontos szerepet töltenek be a könyvtárak (a gyermekkönyvtárhálózat).”⁸

Fontos megállapítása a könyvtárak jelentőségének kiemelése az önművelés megalapozásában, de az oktató-nevelő munka szempontjából mégsem lehetünk nyugodtak. Ugyanis kizárólag a közművelődési könyvtárak gyermekkönyvtárait említi, mintha iskolai könyvtárak nem is léteznének, illetve képtelenek lennének a feladatok ellátására. A tanterv a későbbiek során sem számol az iskolai könyvtárakkal, holott az önművelést elsősorban ezek alapozhatják meg.

A tanterv I. kötetében találjuk az osztályfőnöki órák anyagát. A könyvtár megismerésével a 3. osztályos tananyag végén foglalkoznak először, bár az igazsághoz hozzátartozik, hogy ennek előzményei az 1–2. osztályban – más tantárgyakban – megtalálhatók. Az 5. osztályban kerülnek sorra a tanulási módszerek, itt esik szó először az ismeretterjesztő irodalom olvasásának szükségességéről: „Bármely tantárgy tanulását megkönnyíti, ha valaki érdeklődik iránta, rendelkezik a tananyag megértéséhez szükséges ismeretekkel, rendszeresen és helyes módon készül fel a tanórákra, és ha a tankönyvön, az iskolában tanultakon túlmenően is igyekszik a tananyaghoz kapcsolódó ismereteket megszerezni.”⁸ Nagyon lényeges dolgok ezek, különösen az 5. osztályban, amikor a gyerekek számára a tanulás módszereinek elsajátítása új feladatként jelentkezik. Ha a tanuló így készül fel a tanórákra, nemcsak a tankönyvekre támaszkodik, hanem a különböző, más információhordozókat is felhasználja.

A 6. osztályos osztályfőnöki órák tematikájában olvasunk először az olvasás, a könyv szeretetéről, míg a 7. osztályos anyagban esik szó először a kézikönyvekről és használatukról. Természetesen felvetődik a kérdés, hol, mikor és hogyan szerezheti meg

a tanuló ezeket az ismereteket? Úgy látjuk, ezekkel a kérdésekkel kissé már késő a 6–7. osztályban foglalkozni, s egy-egy alkalom nem is elegendő erre. Véleményünk szerint a könyvtárhasználat ezen szabályainak és szokásainak elsajátítását már jóval előbb, az olvasási készség megszerzésével egyidejűleg kell megkezdeni, mégpedig az iskolai könyvtárban, a könyvtáros bevonásával.

A tanterv szerint a könyvtárhasználati ismereteket a tanítási órákon kell elsajátítani, mert egyébként öncélúvá válhat. Csulák Mihály szerint ⁹ „a mikor kérdésére a tanterv azt a választ adja, hogy az általános iskolai oktatás nyolc éve alatt arányosan, a tanulók életkori sajátosságaihoz igazodva!” Ezt a véleményt azonban nem osztjuk, mivel megítélésünk szerint a tantervben nem egyenlően oszlik meg ez az ismeretanyag: kevesebb feladatot tartalmaz az alsó tagozatos tanterv, így aránytalanul sok hárul a felső tagozatra, s tisztázatlan a könyvtár, elsősorban az iskolai könyvtár szerepe is, holott könyvtári háttér nélkül ez nem megy.

A tanítási órán és az iskolán kívüli nevelés tevékenységrendszerében találkozunk a napközi otthon tevékenységével. Köztudott azonban, hogy nem minden gyermek jár napközi otthonba, tehát a napköziben folytatott tevékenység nem terjed ki valamennyi gyerekre. S hiába fogalmazódik meg itt leghatározottabban az önművelés legfontosabb jártasságai, készségei és képességei kialakításának, a művelődési igény felkeltésének követelménye, ez értelemszerűen a gyermekeknek csak egy bizonyos körére érvényesíthető. Nyilvánvaló ellentmondás a tanterv általános célkitűzéseivel, hogy az olvasóvá nevelés feladatát először a napközi otthonos tevékenységek kapcsán fogalmazzák meg: „Alkossa a tanulási foglalkozás, a tanítási órákra való felkészülés szerves részét az olvasóvá nevelés. Ennek érdekében szerettesse meg a könyvet, az olvasást, tanítsa meg a gyerekeket a házi, a különböző iskolai és közkönyvtárak használatára. E munka során a pedagógus vegye figyelembe a gyerekek olvasási készségének fejlettségét, érdeklődését, keltsen kedvet az olvasáshoz, és támaszkodjék a munkájában jól olvasó, érdeklődő napközis növendékek aktivitására.”⁸ Mindezeknek vonatkoznuk kellene valamennyi tanulóra. Ha azonban e követelmények csak az iskolán kívüli tevékenységben szerepelnek, nem valószínű, hogy általánosan megvalósíthatók: hiszen ez a tevékenységforma önkéntes, s a gyerek maga választja meg, részt óhajt-e venni benne. vagy sem.

Tovább vizsgálva a tantervet az olvasóvá nevelés szempontjából, megállapíthatjuk, hogy ez a feladat – az előző tantervhez hasonlóan, – most is elsősorban a magyartanár feladata: mind az alsó, mind a felső tagozatban az ő tantárgya foglalkozik vele a legtöbbet. Öröndetes tény viszont, hogy itt már 1. osztálytól kezdve szerepelnek a tantervben könyvtárlátogatások, sőt – kiegészítő anyagként – a gyermeklexikon megismerése is. (Az 1. osztályos követelményrendszer 3–5 könyvtárlátogatást ír elő!) A 2. osztályban komplex irodalmi foglalkozásokkal is találkozunk már. A tanterv azonban – számolva a valóságos helyzettel – nem köti ki, hogy az iskolai vagy a közművelődési könyvtárat kell megismerni; ezt a helyi lehetőségek döntenek el. A 3. osztályban kíváncsnak ítéli a tanterv a Bölcs Bagoly, a Búvár zsebkönyvek, és a gyermekenciklopédia használatát, ismeretterjesztő szövegek keresését, míg a tulajdonképpeni könyvtári tagságot csak a 4. osztályban kívánja meg. Igaz ugyan, hogy a 4. osztályban találkozunk ifjúsági regényekkel, ismeretterjesztő szövegekkel, s a könyvekből tanultak rendszerezésével, ezek a köve-

telmények azonban csak a kiegészítő tananyagban szerepelnek, tehát a tanáron múlik, mit sajátított el ezekből a gyerekekkel.

A felső tagozatos magyar nyelv, illetve magyar irodalom tantárgy már következetesen számol a könyvtári ismeretekkel. Problémának érezzük azonban, hogy a 6. osztályban kerülnek elő először az olvasók jogai és kötelességei „ismerkedés a könyvtárral” címen, a katalógushasználat és a tájékozódás a könyvtárban, míg a 7. osztályban „egy tantárgyi témához kapcsolódó forrásmunkák (könyvek, folyóiratcikkek, esetleg illusztráló anyagok) összegyűjtése.”⁸ A magyar irodalmi tananyag osztályonkénti (5–8. osztály) bontásban tartalmazza a könyv- és könyvtárhasználati ismeretre vonatkozó követelményeket.⁸ Ezek a követelmények – ha nem is a teljesség igényével – valóban tartalmazzák azokat a könyv- és könyvtárhasználati ismereteket, amelyek elsajátítását fontosnak tartjuk az általános iskola befejezéséig. Kérdéses azonban, hogy mindezt elsősorban a magyar irodalom tantárgy tananyagába építi: ez önmagában nem jelenthet megoldást. Késő az Új Magyar Lexikkal és az értelmező szótárral az 5. osztályban megismerkedni. A tantervből nem derül ki egyértelműen, hogy a Magyar Értelmező Kéziszótárról, vagy a hétköznapi értelmező szótárról van-e szó, mert pontatlan a leírás. Megfigyelésünk szerint hiányzik a folytonosság az alsó és felső tagozatos ismeretek között; az 5–8. osztályos követelményeket az alsó tagozat nem alapozza meg. Nagyon esetleges a tanulók egyéni olvasmányainak megismerése, megbeszélése, még inkább az irányítása.

Kísérletünk szempontjából fontos volt a környezetismeret tantárgy tematikája; itt a célkitűzések között a következőket olvashatjuk: „Ismerkedjenek meg elemi fokon a kutató módszerekkel, vizsgálódjanak önállóan, szerezzenek közvetlen tapasztalatokat és állandóan bővíthető, tudományosan igazolt ismereteket a természeti és társadalmi valóságról.”⁸ E célok megvalósításához – többek között – az alábbi feladatokat jelöli meg: „Fejlessze a gyerekek jártasságait, készségeit, képességeit, – sajátíttassa el az önálló ismeretszerzés módszereinek alapjait, az egyszerű megfigyelést, leírást, összehasonlítást, csoportosítást, kísérletezést, bizonyítást és indoklást. Serkentsen komplex vizsgálódásra, egy-egy jelenségkör fizikai, kémiai, biológiai, földrajzi, társadalmi elemzésére. Ösztönözze a tanulókat segédkönyvek (könyvtár) használatára.”⁸ A tanterv e vonatkozásában a régihez viszonyítva nem sokat változott. Itt is a 3. osztálytól jelentkezik a társadalmi környezet részeként a könyvvel és a könyvtárral kapcsolatos ismeretek elsajátítása; a művelődési intézményeket elsősorban a szabadidő hasznos eltöltésére ajánlják, s csak az 5. osztálytól kezdve követelik meg a könyvtárban történő ismeretszerzést, ismeretkiegészítést.

A felső tagozatban oktatott tantárgyak közül feltétlenül említendő a „Történelem és állampolgári ismeretek. 5–8. osztály” tanterve, amely ismeretszerzési képességekre vonatkozó követelményeket⁸ is tartalmaz. Hasonló követelményekkel találkozunk itt is, mint a magyar irodalom keretében szereplő könyv- és könyvtárhasználati ismeretek esetében, de: az irodalmi tanterv az 5. osztályban, a történelmi a 8. osztályban tartja fontosnak a katalógus használatát (a gyerekek erre nézve már az 5. osztályban, vagy még előbb képesek); a történelmi tanterv a 6. osztálytól számol a gyermekenciklopédia használatával, de megelégedezik a népszerű Képes Történelem sorozatról, amelyet e tárgy oktatásának segítésére adott ki a Móra Kiadó (nem is beszélve arról, hogy magyar irodalmi tanterv szerint már a 3. osztályban használják a gyermekenciklopédiát). Ezeket az ellentmondásokat célszerű lett volna kiküszöbölni.

Áttekintettük a biológia és a földrajz tananyagát is, s úgy találtuk, e tárgyak – legálábbis a célkitűzések között – ugyancsak törekednek arra, hogy felkészítsék a tanulókat a permanens önművelésre.

* * *

Nem térhetünk ki valamennyi kérdésre, vizsgálódásunk szempontjából csak a legfontosabbakat emeltük ki. A feltárt problémák, hiányosságok ellenére elmondható, hogy az olvasóvá nevelés ügyében az új tanterv komoly előrelépést jelent a régihez képest. A megvalósításhoz azonban megfelelő könyvtárak, megfelelő „műhelyek” szükségesek, valamint olyan pedagógusok, akik az oktatáshoz elengedhetetlen szinten maguk is rendelkeznek ezekkel az ismeretekkel. Ismerve az iskolai könyvtárak helyzetét, e feladatok teljesítéséhez feltétlenül szükséges a közművelődési könyvtárak közreműködése. A gyermekkönyvtárosok a tanterv ismeretében könnyen megtalálhatják a csoportos foglalkozások azon formáit, módszereit, amelyekkel a könyv- és könyvtárhasználati ismeretek hiányosságait pótolhatják. Ugyancsak fontos a rendszeres, átgondolt olvasásirányítás, az egyéni olvasmányválasztás befolyásolása. Ehhez persze az szükséges, hogy a gyermek – akár szervezeten, akár egyénileg – eljusson a gyermekkönyvtárba, még akkor is, ha olyan iskolában tanul, ahol az oktató-nevelő munkát megfelelő könyvtári háttér segíti. Ebben az irányban kellene fejleszteni a gyermekkönyvtárak tevékenységét, meghatározni további feladataikat.

JEGYZETEK

1. Az állami oktatás helyzetéről és fejlesztésének feladatairól. Az MSZMP KB 1972. június 15-i határozata. Bp. 1972. Kossuth Kiad. 89–90. p.
2. Az olvasóvá nevelés kérdéseivel foglalkozó irodalomból a téma kidolgozása során a következőket vettük figyelembe: BAMBERGER, Richard: Développer l'habitude de la lecture. Paris, 1975. UNESCO; Olvasó ifjúság. Tanulmányok, cikkek és dokumentumok az ifjúsági regényről és az olvasónevelés kérdéseiről. Bp. 1972. Móra K. (Az általunk felvetett kérdéssel a 3. és 4. rész foglalkozik.)
3. Tanterv és utasítás az általános iskolák számára. Szerk. Miklósvári Sándor. Kiad. a Művelődésügyi Minisztérium. Bp. 1963. Tankönyvkiadó. 672 p.
4. Osztálykönyvtár eszerint úgy létesül, hogy a tanulók hozzák hazulról kiolvasott könyveiket, s azokat helyezik el másoknak is hozzáférhetően az osztályban. Tehát itt könyvgyűjtemény helyett csak véletlenül egymás mellé került könyvek halmazáról beszélhetünk, amelyben általában a szépirodalom dominál, s nem didaktikailag válogatott anyag gyűlik össze.
5. Az általános iskolai tanulók tervszerű nevelésének programja. (Nevelési terv.) 2. kiad. Bp. 1970. Tankönyvkiadó. 4. p.
6. Irányelvek a 18 éven aluli ifjúság könyvtári ellátásának javítására. = Olvasó ifjúság. Tanulmányok, cikkek és dokumentumok az ifjúsági regény és az olvasónevelés kérdéseiről. Bp. 1972. Móra K. 292–304. p.
7. VARGHA Balázs: Töprengések és idézetek az oktatásról. Bp. é.n. 14–15. p. Kézirat.
8. Az általános iskolai nevelés és oktatás terve. 1–3. köt. Kiad. az Oktatási Minisztérium. Bp. 1978.
9. CSULÁK Mihály: Könyv- és könyvtárhasználati ismeretek és az új általános iskolai tanterv. = Könyvtári Figyelő. 25. évf. 1979. 4. sz. 329–340. p.

AZ OLVASÁSKUTATÁS TÁRSADALMI VISSZHANGJA MAGYARORSZÁGON

KAMARÁS ISTVÁN

Teljesen egyetértek *Kronstein* Gáborral, aki az Olvasáskutatás a tudománnyá válás útján alcímű összegző tanulmányában ezt írja: „Az olvasáskutatás, ahogy az idők folyamán változtak vizsgálati céljai, elemzési elvei és módszerei, kettős utat tett meg: kivált a rokon területekből, de mint tudományág önálló arcát fokozatosan kialakítva lassan ismét beilleszkedett valamely fölérendelt tudománycsoportba, tett légyen az művelődés-kutatás, tudásszociológia vagy a társadalmi tudat más típusú szondázása. E kiválás-bele-simulás sosem volt öncélú: a kutatók követve a változó társadalmi igényeket, a gyakor-latnak adtak folyamatosan segítséget, benne kezdettől fogva a nevelésnek, de a prakti-kum szintje fölött mindig ott volt az alapkutatás becsvágyóan tisztességes törekvése: mind többet tudni az olvasásról, az olvasó emberről, majd az emberről, aki éppen olvas.”¹

A műhelyek

Olyan kutatóműhely, amelynek fő feladata az olvasás tudományos igényű tanul-mányozása, Magyarországon 1983-ban kettő van: a Magyar Könyvkiadók és Könyvter-jesztők Egyesülésének Piackutató Csoportja (két kutató) és a Könyvtártudományi és Módszertani Központ (továbbiakban: KMK) olvasáskutatási műhelye (öt kutató).

Alig több, mint féltucatnyi intézményben (tudományos kutató intézetekben, egyetemi tan-székeken és könyvtárakban) találhatók olyan kutatók, akik rövidebb-hosszabb ideig, fő fel-adatukként vagy alkalmanként az olvasáskutatással foglalkoznak. Nem is annyira a for-mális, mint az informális műhelyeket hiányolom. Az Országos Pedagógiai Intézetben *Fü-löpné Kádár* Judit az olvasási készség, a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Köz-művelődési és Felnőttnevelési tanszékén *Durkó* Mátyás az olvasási folyamat és az olvasmány-megértés, *Sz. Szabó* László az irodalmi ízlés, a Tömegkommunikációs Kutatóközpontban *Tomka* Miklós az olvasás és a különböző kommunikációs formák és csatornák kapcsolata, a Művelődéskutató Intézetben több kutató az esztétikai hatásmechanizmus, a Magyar Tu-dományos Akadémia Pszichológiai Kutatóintézetében *Halász* László irodalompszichológia, a József Attila Tudományegyetem Könyvtárában *Szentirmai* László elsősorban az olvasás és az életmód, az Ifjúsági Lapkiadó Vállalat ifjúság- és közvéleménykutatási csoportja a sajtó-olvasás kutatásával foglalkozik.

Műhelyé válik időnként egy-két közművelődési könyvtár – mint a Veszprém me-gyei, a jászberényi városi és a budapesti Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár – amikor tudom-ányos igényű kutatásra vállalkozik, olykor egyedül, olykor főhivatású kutatóműhely társvállalkozójaként.

A magyarországi olvasáskutatásra is jellemző a *folyamatosság* hiánya. Nem akadt eddig folytatója a néhány éve elhunyt, világszerte elismert Józsa Péter irodalomszociológiai munkásságának a Művelődéskutató Intézetben, ugyanígy üresen maradt a helye a diákok és a tanárok olvasási szokásait, ízlését vizsgáló Tanczos Gábornak az Országos Pedagógiai Intézetben. Olyan olvasáskutatóként is elismert társadalomtudósok, mint Sas Judit, Hankiss Elemér, Gondos Ernő, Miklós Pál ma már nem, vagy csak ritkán és érintőlegesen foglalkoznak az olvasással.

Mind közül a legjelentősebb olvasáskutatói műhely mindmáig a Könyvtártudományi és Módszertani Központé. Profilja a legszélesebb: szociológiai, pszichológiai és pedagógiai megközelítésű kutatásoknak és kísérleteknek egyaránt műhelye. Ez a műhely vállalt fel legtöbbször „Magyarország olvasástérképének” elkészítéséből (vizsgálva az összletet, a munkások, az értelmiség és a gyerekek olvasási szokásait), az irodalmi ízlésnek, az irodalmi művek befogadásának, az olvasmányok hatásának és az olvasmányközvetítő intézmény (elsősorban a könyvtár) társadalmi szerepének és működésének kutatásából.

A kutatási eredmények elterjedtsége és hozzáférhetősége

Jól érzékelteti egy tevékenység vagy egy intézmény munkájának eredményességét és elismertségét az, hogy milyen széles körben és milyen körökben ismerik, hogy hol, milyen formában hozzáférhetőek termékei. A könyvkiadás eléggé mostohán bánt az olvasáskutatással. Az egyéni teljesítményeket – ha olykor 4–5 éves késéssel is – jóval inkább elfogadta, mint magát az olvasáskutatást (mint diszciplinát). A kutatási eredmények többsége, a legizgalmasabbak és legszínvonalasabbak is elsősorban a műhelyek anyaintézményeinek kiadványai között láttak napvilágot (ahogy Veres András írta, „féllegálisan”), amelyek nem kerültek széles körű terjesztésre, nem jutottak el a könyvesboltokba. Mintegy tucatnyi könyv jelent meg központi kiadónál, így az Akadémiai, a Gondolat, a Közgazdasági és Jogi, a Tancsis és a Kossuth Kiadónál, valamint a Tankönyvkiadónál, ebből azonban csak hármat mondhat magáénak a KMK kutatóműhelye, ahol legalább tíz-tizenkét jelentős kutatást végeztek.

Jelentős mértékű jóvátételt jelentett – bár eléggé sokáig kellett rá várni – az olvasáskutatók számára az 1982-ben megjelent *Az olvasás anatómiája* című tanulmánykötet,² amely ha nem is reprezentatív összképet, de viszonylag átfogó tájékoztatást nyújt a magyarországi olvasáskutatás eredményeiről is. Sajnálatos, hogy a 24 tanulmányt tartalmazó *Ízlés és kultúra*³ című tanulmánykötetbe csupán egy olvasáskutató írása került be, hogy *A hetvenes évek magyar irodalmáról* című tanulmánykötetben⁴ nem szerepelt a mai magyar irodalom olvasási visszhangját és befogadását elemző tanulmány, pedig két-három megfelelő tárgyú és színvonalú írásból is válogathatott volna a szerkesztő. Valamivel többet vállaltak fel a társadalomtudományi folyóiratok (a pedagógiai lapok és folyóiratok alig valamit), többet az irodalmi folyóiratok, ám elsősorban a vidékiek és a szakfolyóiratok, főleg a könyvtáriak. Nagy veszteséget jelentett a könyvkiadás és a könyvterjesztés *A könyv* című folyóiratának (amely rendszeresen közölt olvasásszociológiai tanulmányokat) meglehetősen önkényes megszüntetése.

Nem érheti szemrehányás az országos napilapok többségét: az elmúlt évtizedben legalább ötven elemző jellegű írás jelent meg ezekben az olvasásról és az olvasáskutatásról, olvasáskutatókról és két tucatnyi róluk, munkáikról. A magazinok és a tudományt népszerűsítő hetilapok csak nagyon ritkán váltak az olvasáskutatás fórumává. Fehér holónál is ritkábban az olvasáskutatás és az olvasáskutató a televízió képernyőjén, ahol az „olvasásügy” meglehetősen szakszerűtlenül, rózsaszínben és lakkozva, inkább hitbuzgalmi, mint valóságfeltáró és azt annak alapján megváltoztatni kívánó felhanggal kerül a nézők elé. Csupán a legutóbbi évben észlelhettünk kedvező változást, amikor – két alkalommal – olvasáskutató elemezte napjaink olvasási kultúráját egy kulturális magazin-műsorban.

Egészen más a helyzet a rádióban, ahol – persze nem fő műsoridőben – eléggé gyakran esik szó az olvasás helyzetéről, olvasáskutatói eredmények ismertetéséről, még hozzá egészen különböző típusú műsorokban: a reggeli krónika rövid interjúbán ugyanúgy, mint a kulturális magazin műsorában, tudósok kerekasztal beszélgetésén és az ifjúsági osztály műsoráiban.

Mindent összevetve: a különböző kommunikációs csatornáknak ha kedvezőtlennek nem is, de eléggé felemásnak, féloldalasnak és hiányosnak ítélnél a magyarországi olvasáskutatás eredményeinek közvetítése és hozzáférhetősége.

Szakmai kritika

Az olvasáskutatás átfogó értékelésével az olvasáskutatókon kívül senki sem foglalkozott. Nem kaptak kellő ismertetést, elismerést és kritikát a legnagyobb teljesítmények, gondolok elsősorban Józsa Péter és Gondos Ernő irodalomszociológiai, Halász László irodalompszichológiai, valamint a két főhivatású műhely olvasáskutatói tevékenységére. Eddig még nemigen foglalkoztak érdemben *Az olvasás anatómiája* kötettel sem, előfordult, hogy egy-egy kutatásnak külföldön nagyobb visszhangja volt, mint belföldön. Jellemző az, hogy a megjelent recenziók és kritikák harmadát-felét olvasáskutatók írták, tehát a legkompetensebbek, ugyanakkor általában pozitív irányban elfogult, körön belüliek.

Igen ritkán vált érdemi vita tárgyává olvasáskutató írása. A ritka kivételek egyike Gondos Ernő *Olvasói ízléstípusok* című könyve, amelyet komoly támadások értek az Élet és Irodalom valamint a Kritika hasábjain. A rendkívül jelentős kutatást végül is az egyik legnagyobb tekintélyű művelődéskutatónk, Vitányi Iván védte meg.

Megvizsgáltuk 15 olvasáskutatói eredményeket közlétező könyv kritikai visszhangját. Egy (*Az olvasás anatómiája* című tanulmánygyűjtemény) kivételével valamennyi a könyvtárügy kutatóműhelyének terméke volt, köztük az *Olvasásismeret* című egyetemi jegyzet is. A 15 könyv közül csak öt jelent meg hivatalos kiadónál, a többi a KMK, illetve a Népművelési Propaganda Iroda kiadványaként.

A 15 kiadványról 30 közlemény jelent meg. Három kiadványról egyetlen egy sem, közülük egyik egy akadémiai díjjal jutalmazott kutatás, a másik pedig módszerét tekintve a legérdekesebb kutatások egyike. Mindössze egy-egy közlemény jelent meg olyan művekről, mint az

Olvasásismeret című tankönyv⁵ a nemzetközi összehasonlító irodalomszociológiai kutatás eredményeit közreadó *Olvasó a labirintusban*⁶. Egyetlen olyan mű akadt, amelynek a visszhangját megfelelőnek ítéltük, ez Nagy Attila *A többkönyvű oktatás hatása* című munkája⁷. Erről az olvasáspedagógiai kísérletről az érintett három szakma (a könyvtári, a pedagógiai és a pszichológiai) vezető folyóiratai számoltak be.

A kritikák és recenziók kétötöde könyvtári szaklapban, egyharmada társadalomtudományi és irodalmi folyóiratokban, egynegyede napilapokban és magazinokban jelent meg. A szerzők kétötöde könyvtáros, illetve olvasáskutató, egynegyede újságíró. Igazán jelentős szakember mindössze négy akadt közöttük (nevük összesen hat írás alatt jelent meg). A szerzők kétötöde könyvtáros, illetve olvasáskutató, egynegyede újságíró. Igazán jelentős szakember mindössze négy akadt közöttük (nevük összesen hat írás alatt jelent meg). A „reakcióidő”, vagyis a könyvek és a kritikák megjelenése között eltelt idő, átlagosan egy év. A napi- és hetilapokban megjelenő írások többsége ismertetés, de a folyóiratokban megjelenő írások legfőbb jellemzője is ugyanaz, amelyet kiegészít a minősítés, és ritkábban a minősített kutatás (olykor az egész olvasáskutatás) elhelyezése egy tágabb, tudományos vagy társadalmi összefüggésrendszerben. A 30 recenzió közül mindössze egy teljesen elmarasztaló akadt, bíráló megjegyzések ezen kívül csak el-elvétve fordultak elő. A leggyakoribb minősítő jelző a művek kiválóságát, újdonságát és megbízhatóságát dicséri. Eminens kisdíjakot vagy megilletődött pályakezdőt láthat a tükörben az olvasáskutató. Amikor érdemi a minősítés, dicsérik az olvasáskutatást, mert új módszereket dolgozott ki, mert korszerű vizsgálati eszközöket vett át, mert túlélt a tetszett – nem tetszett sémáján, mert figyelembe vette a társadalom finom rétegzettségét, mert szemléletet formál és ízlést nevel, mert elszakadt a számoktól, mert kilépett az empirizmus gyermekcipőjéből, mert nemzetközi vállalkozásokba is kezdett, téveszméket és hamisításokat, hiedelmeket cáfolt meg az olvasási kultúrákkal kapcsolatban. Elmarasztalják a módszertani leegyszerűsítésekért, a túlságosan kis mintákért, a túlságosan nagy mintákért, a számszerűség bűvölete miatt, a kísérleti helyzetek torzító hatásának nem kellő mértékű figyelembevételé miatt, a metodika nem eléggé részletes ismertetése miatt. Ami az eredmények felhasználhatóságát illeti, a kritikusok a kutatásoknak más területeken való alkalmazhatóságát, valamint az eredményeknek a művelődéspolitikai minden szintjén való figyelembevételét hangsúlyozzák.

Mivel érdemi, átfogó értékelés – az olvasáskutató önértékelésén kívül – mindössze egy készült (Kronstein Gábor)⁸, felkértük a művészetszociológus Wessely Annát, az irodalomelmélettel és irodalomszociológiával foglalkozó L'eres Andrást és az olvasáskutatással is foglalkozó művelődésszociológus Szentirmai Lászlót, hogy az általunk megadott tizenegy mű alapján minősítsék a magyar olvasáskutatás, elsősorban is a KMK műhelyének termékeit.⁹

A hatvanas években szinte a nullpontról meginduló magyarországi olvasáskutatás eddigi történetét Kronstein Gábor három szakaszra tagolja: az elsőben megbízható statisztikai adatokra támaszkodó mennyiségi és független változóként elsősorban társadalmi-demográfiai tényezőkkel operáló elemzések készültek el, a másodikban az üzenetközvetítés kommunikációelméleti szempontjához kapcsolódik az esztétikai reflexiók szociológiai és lélektani feltárására; a harmadikban az olvasást, mint egy összetett elsajátítási és szelekciós folyamat részét, jellegzetes változatát vizsgálták, az esztétikai és művészetszemiotikai

összefüggéseket is figyelembe véve. Két megjegyzés kívánczik ehhez. Az egyik: már az első szakaszban – igaz szubdomináns jellemzőkért – a kik? mennyit? mit? kérdések mellett már fel-felbukkantak a hogyan? és miért? kérdések is. A harmadik szakaszban még csak néhány – igaz prominens – kutatásra jellemző az, amit Kronstein fő jellemzőnek érez. Abban viszont teljesen egyetértek Kronsteinnel, hogy a szocializáció szempontjából meghatározó kulturális alrendszernek, a tudatvilágnak (az ismeretek, vélekedések, nézetek, a meggyőződés, az attitűd, az értékek és szokások struktúrált rendjének) kutatásával válik az olvasáskutatás, amely – mint ezt Józsa Péter megállapította – még nem rendelkezik a maga „közélméletével”. Ha van alapvető hiányossága a magyarországi olvasáskutatásnak éppen ez az, amit csak elkezdni tudott Józsa Péter, a nagy elméletekhez, a társadalomképhez, az emberképhez, a lételmélethez kapcsolódó, az olvasást a nagy ügyek közé besoroló közélmélet.

Veres András elsősorban Az olvasás anatómiája című tanulmánykötet írásai alapján készítette el a magyarországi olvasáskutatás mérlegét. (A kötet elméleti és empirikus, pszichológiai és szociológiai kutatások eredményeit adja közre.) Korszakos jelentőségű könyvnek tartja, „amely többet nyújt, mint amit a gyanakodva figyelő irodalmár (és egyéb) eddig feltételezett az olvasás- és irodalomszociológiáról”, ám hozzáteszi: „talán kevesebbet, mint amit adhatott volna”. Abból a kötetből, amelyet eddig, Veres által is egyetértően idézett kritikusa „az olvasáskutatás nagykorúsításának” tekint, Veres joggal hiányolja a debreceni egyetem és a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete műhelyeinek képviselőit. Az utóbbit több joggal, főleg ami a kutatóintézet Értéktudományi Kutatócsoportjának műelemző és néhány munkatársának (elsősorban Bojtár Endrének) elméleti írásait illeti. Ez a kötet két különböző felfogású, ízlésű és foglalkozású szerkesztő, egy jellegzetes, az olvasáskutatás helyzetét is jellemző kompromisszumának eredménye volt. A kötetet egyenlőtlen színvonalúnak ítéli, ám – és ez az olvasáskutatót némiképpen megnyugtathatja – a kifejezetten az olvasáskutatás köré sorolható írások többségét a jobbak, illetve a legjobbak közé sorolja az egyébként mindig és most is igen szigorú kritikus, aki Józsa Péter, Gondos Ernő és Gereben Ferenc tanulmányait emeli ki elsősorban.

Szentirmai László úgy látja, hogy az olvasáskutatók eddig elkészült tanulmányai az első emeletet jelentik, amely alól még hiányzik a földszint. Úgy véli, ennek az a fő oka, hogy az olvasáskutatók többsége bölcsész (könyvtáros és irodalmár), akik makacsul hisznek abban, hogy az olvasás alaptevékenység, hogy az olvasás többé-kevésbé jobba, tökéletesebbé teszi az embereket. Így aztán elég sokat tudunk a „derék, becsületes olvasóról”, írja Szentirmai, de alig valamit a másik oldalról. Szentirmainak igaza van akkor, amikor azt hangoztatja, hogy egyidejűleg a másik oldallal is kell foglalkozni, vagyis a még nem és a már nem, a talán és biztosan sohasem olvasókkal is, mert különben könnyen keveredhet a kutató az olvasóféle apologetika zsákutájába, mely szerint, idézem Szentirmait: „A jó emberek olvasnak és a kommunista mennyországba kerülnek, a nem olvasók viszont a kapitalista pokolba, jobb esetben a szocialista tisztítóüzbe jutnak”.

Wessely Anna kigyűjti „a hazai olvasáskutatókban megfogalmazott kérdéseknek és elért eredményeknek kitűnő keresztmetszetének” tartott Az olvasás anatómiája című kötet tanulmányaiból azokat az axiomatikus állításokat, amelyeket jószerivel senki sem

vitát, amelyek mégis csak elvétele kerülnek bele a kutatási tervekbe, ilyeneket mint: az ízlés és érzés összefüggése, a formaélmény valóságos szükséglete, a cselekvés és az életvitel autonómiájának igénye, valamint a szuverén műélvezet kölcsönhatása, a szellemi kihívás keresése, mint az olvasásszükséglet egyik fontos motívuma, a befogadás és a katarzis több lehetséges, egymással egyenértékű típusának elismerése. Egyetérték Wessely Annával abban, hogy a további kutatások szempontjából döntő jelentősége lesz annak, hogy mennyire sikerül a hipotézisekbe és a metodikába beleépíteni az elmúlt két-három évtized nemzetközi művészetelméleti és kultúrelméleti eredményeit, valamint abban is, hogy eléggé ritka kutatásainkban az alkalmazott fogalmaknak és módszereknek az olyan önkritikus vizsgálata, amilyen például az *Élményalakzatok I.*¹⁰ című kötetben olvasható. Tény, hogy kutatásról kutatásra öröklődnek elvileg nem eléggé tisztázott és csak kétes bizonyító értékkel működtethető kategóriák, osztályozási rendszerek.

A kutatási eredmények hasznosítása

Ebben a tekintetben nemcsak az olvasáskutatás, hanem a felhasználó, illetve a nem használó is vizsgálódik. Sokszor előfordul, hogy a gyakorlat olyasmit követel a kutatóktól, amit már elvégeztek. Gyakori, hogy a könyvtáros, a könyvterjesztő, a pedagógus egy tényfeltáró vagy egy elméleti jellegű kutatás gyakorlati következtetéseit hiányolja csak azért, mert tolmács nélkül képtelenek az olvasáskutatók – olykor valóban kacifántos – szövegeinek olvasására. Én most mégis az olvasáskutatás megmértetésére helyezem a hangsúlyt, megvizsgálva, mire és hogyan használták kutatásaink eredményeit. A kép változatos és ellentmondásos, összességében azonban így is kedvezőnek mondható, ami arra kötelezi az olvasáskutatót, hogy posztján maradjon.

A művelődéspolitika nem egyszer bírálta, csitította, leintette, „helyére tette” az olvasáskutatókat, nem egyszer viszont igen komoly feladatokkal bízta meg. Így történt ez a közművelődési párthatározat előkészítésekor. A tucatszámú előkészítő bizottság egyike volt az olvasás helyzetével foglalkozó, melynek kilenc tagja között öt olvasáskutató volt és titkára is közülük került ki. Egy készülő – régi és elnapolt – művészeti alapidokumentum háromtagú szövegező munkacsoportjában egy olvasáskutató képviselte a befogadót. A Kommunista Ifjúsági Szövetség a kezdeti időszakban mecénása is volt az olvasáskutatásnak és – ha nem is döntő fontosságú ügyekben – rendre kikérte olvasáskutatók véleményét. A Szakszervezetek Országos Tanácsa bízta meg megalakulása pillanatában kutatóműhelyünket a munkások és az olvasás kapcsolatának szociológiai felmérésére és később is jelentkezett kisebb-nagyobb megbízásokkal. A Hazafias Népfront mint a *Darvas József* író és szociográfus által megindított Olvasó népért mozgalom gazdája, állandó kapcsolatban van az olvasáskutatókkal, akik az Olvasó népért mozgalom különböző munkabizottságaiban és munkacsoportjaiban, konferenciáin és tanácskozásein aktív, kezdeményező, ugyanakkor magával a mozgalommal szemben is kritikus munkatársak.

A mozgalom megindításakor Darvas József – szociográfus lelkiismerete is azt diktálta – szigorúan az olvasáskutatók elemzéseire támaszkodva vázolta fel olvasási kultúránk szerinte és szerintünk sem rózsás helyzetét és adta ki a „lovass nemzetből olvasó nemzet” lözöng helyett

az „olvasó népért” jelszót. A mozgalom Darvas halála után lelankadt, az olvasáskutatók társadalomkritikai elemeket sem nélkülöző feltáró-elemző tevékenységét sem igényelte annyira a mozgalom vezetése, mint azt ők igényelték volna, akik jogosan tiltakoztak, amikor néhány évvel ezelőtt *Olvasó nép* címmel indított – sajnos, eleddig nem túl igényes – folyóiratot az Olvasó népért mozgalom.

Más társadalmi-politikai szervezetek is kérték már olvasáskutatók szakszerű segítségét, például a Magyar Nők Országos Tanácsa, amely a nők olvasási kultúrájának vizsgálatával bízta meg műhelyünket.

A könyvkiadás és könyvterjesztés irányítása a legutóbbi időkhöz feltűnő módon negligálta az olvasáskutatás eredményeit és még saját kutatóműhelyét, a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének piacutató csoportját sem kényeztette el túlságosan. Különösképpen az irodalmi olvasottsággal és ízléssel foglalkozó – egyébként mások, például az irodalomtudomány és a pártirányítás által is elismert – kutatások bosszantották az irodalmi értékekről és fogyasztóikról meglehetősen önkényes képet alkotó irányítókat. A legutóbbi két-három évben észlelhattünk csak egyértelműen kedvező fejleményeket: az általunk, olvasáskutatók által készített olvasástérképek használatát.

A könyvtárügy irányítása az első időben komoly figyelmet szentelt a kutatásoknak, mi sem bizonyítja ezt jobban, hogy a jelentősebb kutatási jelentések minisztériumi főosztályvezetői értekezletek napirendi pontjai voltak, az értekezletek színvonalas műhelyvitákká váltak, amelyekben több neves szakértő is részt vett, a napirenden levő kutatás munkatársain kívül. Később a kapcsolat rapszódikusabbá, ötletszerűbbé vált, sem megrendelések, sem kritika, sem komolyabb visszhang, csak apróbb kérések érkeztek az olvasáskutatókhoz. Az oktatásügy és nevelésügy irányítása sem nagyon vette észre az olvasáskutatást, bár azt feltétlenül eredményként kell elkönyvelnünk, hogy az *Olvasótábor* című kiadvány,¹¹ amelynek egyik szerzője az egyik olvasótáborokat is szervező olvasáskutatói műhely vezetője volt, a miniszter külön rendeletére jelent meg, valamint azt, hogy az új – rendkívül élesen megtámadott – kitűnő gimnáziumi irodalomtankönyv¹² fogadtatásának vizsgálatával a Kulturális Minisztérium és a Magyar Tudományos Akadémia közös bizottsága olvasáskutatói műhelyünket bízta meg. A magyar pedagógia nemigen zavartatta magát az olvasáskutatóktól, ami nem is csoda, hiszen az olvasót figyelmen kívül hagyó irodalomtanítás, a tankönyvet monopolhelyzetben tartó oktatási formák szinte kizárták eredményeink alkalmazását. A pedagógusok olvasási kultúrájával foglalkozó kutatás felülről kapott piros lámpát, a diákok olvasási szokásait vizsgáló kutatások a közömbösség falába ütköztek és a többkönyvű oktatás eredményes kísérletét bemutató kötet (bár az Akadémiai Könyvkiadónál jelent meg) sem kapott kellő elismerést a pedagógus társadalomtól. Apró eredményként könyvelhető el, hogy a magyar pedagógia egyik legnyitottabb műhelye, a Tankönyvkiadó több olvasáskutatói munka megjelentetésére is vállalkozott, hogy az utóbbi időben egyre több pedagógiai továbbképzésre hívnak meg olvasáskutatót előadni, hogy az Országos Pedagógiai Intézet új irodalomtudós igazgatója, Szabolcsi Miklós (mint az *Olvasás anatómiája* című kötet egyik szerzője is) az olvasáskutatásért elismerőjeként az irodalomoktatás elvi kérdéseivel foglalkozó bizottságba hívott meg olvasáskutatókat.

A társadalomtudomány művelőinek egy része (elsősorban a szociológusok és az irodalmárok, ritkábban a pszichológusok, esztéták, művelődéstudomány és pedagógiával foglalkozók) egyre inkább figyelembe veszi az olvasáskutatás eredményeit. Tudományos munkák hivatkozásai, részvételünk irodalmi, szociológiai, pszichológiai és pedagógiai tárgyú konferenciákon, az olvasáskutatók egyetemi, főiskolai előadásai és szemináriumai (művészetszociológiai, művelődésszociológiai, olvasásismeret) bizonyítják ezt elsősorban.

A mentálhigiénia (elsősorban Gerevich József pszichiáter jóvoltából) meglepően sokat vár az olvasáskutatóktól, a biblioterápiával is foglalkozóktól, az olvasáslélektan művelőitől és az olvasáspedagógiai kísérletekkel foglalkozóktól egyaránt. Rendre hívják meg konferenciákra, és különböző kezdeményezéseikben való részvételre az olvasáskutatókat. Komoly segítséget kért a büntetés-végrehajtó intézetek országos parancsnoksága is a börtönökben működő könyvtári és olvasáspedagógiai tevékenység alapelveinek és módszereinek kidolgozásához.

A könyvtárügy és az olvasáskutatás

Az olvasáskutatók leghálásabb publikuma a könyvtáros-társadalom. Sajnos, elsősorban hallgatósága és csak másodsorban olvasója és felhasználója az olvasáskutatási eredményeknek. Leginkább a könyvtárosok továbbképzésében – itt is elsősorban a Könyvtártudományi és Módszertani Központ továbbképző tanfolyamain – kapott zöld utat az olvasáskutatás. Ezeken – mint ötletadó szakértők, előadók és szemináriumvezetők – az olvasáskutatók állandó résztvevők, és neves szociológusok, pszichológusok, pedagógusok, irodalmárok és politikusok társaságában jelennek meg a könyvtárosok előtt. Az olvasáskutatók gyakori vendégek a megyei könyvtárak vagy a Magyar Könyvtárosok Egyesülete helyi szervezetei és szekciói által szervezett továbbképzéseken is. Ezeknek az előadásoknak a célja – és mint a visszajelzésekből tudjuk, hozadéka is – inkább a szemléletformálás volt, mint a tájékoztatás. Nem ennyire kedvező a kép a könyvtárasképzésben. Mi sem jellemzőbb erre, hogy az egyetlen tudományegyetemi szintű képző helyen, a budapesti egyetemen néhány éve megszüntették az olvasásismeret című tantárgyat, amelyet jó néhány évig olvasáskutató tanított. Elismerésre méltó, hogy a budapesti egyetemen a népművelők vehettek fel olvasásszociológia című tárgyat, de annál sajnálatosabb, hogy a könyvtárosok nem. Jobban asszimilálták az olvasáskutatást – bár nem mindenütt megfelelő színvonalon oktatják – a tanárképző főiskolák.

Több olvasáskutató oktatott felsőfokú intézményben olvasásismeret, vagy olvasásszociológia című tantárgyakat. Sok helyen a legjobb szándék mellett sem megfelelő színvonalú az olvasással és az olvasóval foglalkozó tárgyak oktatása, (mert nem szakemberek oktatják). Elsősorban ez az oka, hogy nem kellő színvonalú a frissen végzetek olvasásismerete, hogy kevés igazán érdekes és értékes szakdolgozat született az utóbbi években ebben a tárgykörben, ami az utánpótlás szempontjából eléggé aggasztó jel.

A másik terület, ahol kétségkívül eredményeket könyvelhetünk el, a könyvtárakban folyó kisebb-nagyobb kutatások szakmai segítése. Ebben a tekintetben nagyot vál-

tozott a helyzet a hatvanas évek végéhez képest. Akkor nagy divatja volt a felméréseknek. Kellő szakértelem nélkül nagy vállalkozásokba fogtak megyei, városi, üzemi könyvtárak, kérdőívek tizezreit töltötték ki, a legtöbbjük így is maradt, mert a feldolgozásnál már elfogyott a szellemi és az anyagi munició, a befejezett kutatások színvonala pedig ritkán érte el a közölhetőség szintjét. Mégsem ítélem meg negatívan ezt a korszakot, mert szinte elemi erejű valóságéhség hajtotta ezeket a kollégákat, akik a voluntarisztikus „milegyenekkel” szemben a mi van megismerésével próbáltak meg védekezni és a mechanikus végrehajtó, illúziókra épülő tudatformáló szerepüket a valóságot a valóságból kiindulva, ha nem is megváltoztatni, de befolyásolni akaró értékközvetítő és nevelő tevékenységre akarták felcserélni.

A hivatásos olvasáskutatók és szakszerű kutatások elszaporodásával szinte önmagától szűnt meg ez a felmérődi, ám vele együtt túlon túl is megcsappant a kutató-vizsgáló-kísérletező kedve, hiába próbáltuk könyvtáros kollégáinkat újra és újra bekapcsolni kutató tevékenységünkbe, önálló feladatokkal megbízni őket.

Átmeneti fellendülést jelentett ugyan a Magyar Könyvtárosok Egyesületének olvasáskutatók és olvasáskutatásokkal is foglalkozó könyvtárosok által alapított Olvasáskutatói és olvasáspedagógiai munkabizottsága, de a kívánt eredmény elmaradt. A könyvtárosoknak szervezett olvasótáborok (vagyis az olvasótábori módszereket alkalmazó intenzív továbbképzések) résztvevőiből a Magyar Könyvtárosok Egyesületének keretén belül megalakuló Könyvtári módszertani munkabizottsága, úgy tűnik, komolyan ambicionálja a Könyvtártudományi és Módszertani Központ kutatásaiban való részvételt, nem csupán végrehajtó, hanem alkotó szerepben is.

Az elmúlt másfél évtized alatt a könyvtárügy olvasáskutató műhelyének mintegy félezer könyvtáros külső munkatársa volt, akik interjúkészítőként, megfigyelőként, kísérletvezetőként, feldolgozóként, szervezőként, szakértőként és lektorként vettek részt munkánkban. A számukra pénzkeresést is jelentő munka egyúttal szakmai továbbképzést is jelentett. Jó néhányan más kutatások eredményeinek értő olvasóivá és gyakorlatba átültetőivé váltak.

A harmadik terület, ahol az olvasáskutató hasznosnak és eredményesnek érezhette munkáját, a szaktanácsadás. Rendkívül sokféle kérdéssel fordultak hozzánk az elmúlt évtizedben könyvtárosok, népművelők, pszichológusok, ifjúsági vezetők, tanárok, politikusok, könyvterjesztők, irodalmárok, diákok, újságírók, tudósok, de megfordult szakmai kérdésekkel nálunk lelkész, katonatiszt, pszichiáter, könyvgyűjtő, író, közgazdász, néprajzos, történész, építész és szakmunkás is. Döntő többségük természetesen könyvtáros volt, a tanulmányaikhoz segítséget kérők háromszor-négyszer annyian, mint a kutatási eredményeiket a gyakorlatban alkalmazni kívánók, vagy szakmai problémáikhoz tanácsot kérők. Legalább ilyen jelentős pozitívumnak érzem azt, hogy a könyvtári olvasószolgálatot módszertanilag segítő kiadványok, tanfolyami segédletek, tankönyvek komoly mértékben támaszkodtak az olvasáskutatás eredményeire.

1982–83 fordulóján húsz prominens közművelődési könyvtáros (mert természetesen ők tették ki „ügyfeleink” döntő többségét) vállalkozott¹³ arra, hogy elsősorban tíz általunk megadott munka alapján ítéljék meg olvasáskutatói tevékenységünket, má-

sik negyven könyvtárostól pedig azt kértük, hogy könyvtári tevékenysége során mit tudott hasznosítani kutatásainkból. Akadt ugyan olyan vélemény is, mely szerint fontosabb az olvasmány, s az olvasó megismerése, mint az olvasáskutatásoké, de a „mire jók a felmérések?” kérdést – amely a hatvanas évek végén, tehát ugyanakkor, amikor a könyvtárosok egy része nagy felmérésekbe vágott bele, gyakorta elhangzott – kevesen tették fel. Talán nem belső meggyőződésből, hanem tekintélytisztetlemből, vagy a nyílt ütközést nem vállalva. A megkérdezettek nagy többségét kitevő, az olvasáskutatást egyértelműen hasznosnak tartók, felerészben sztereotípiákkal válaszoltak, felerészben viszont érdemi észrevételekkel.

Több kollégánk úgy érzi, hogy eredményeink a központi intézkedésekben is tetten érhetők. Többen a szemléletformálást, a tudatosítást, az elméleti ismereteket, a gondolkodó könyvtáros megfigyeléseinek és következtetéseinek igazolását tartják legfontosabbnak. Néhányan úgy érezték önértékelésüket, önbizalmuk, magabiztosságuk, érvelő készségük növelését segítették eredményeink. A kérdezett olvasószolgálatosok nagy többsége az olvasmányajánlás eredményesebbé válását köszöni az olvasáskutatásnak, különösképpen az *Ízlésalakzatok*¹⁴ és az *Élményalakzatok* című kiadványok szerzőinek hálásak. Többen a könyvtáros-olvasó kapcsolat személyesebb, és így emberibb alakulását köszönik az olvasáskutatóknak, még többen azt, hogy rendet tudtak teremteni az olvasók addig heterogénnek tűnő halmazában, előrajzolták számukra a különböző rétegek és típusok. Többen – ugyancsak az olvasószolgálatosok közül – az állománygyarapításhoz, mások a tájékoztatás tudatosabb és eredményesebb végzéséhez kaptak segítséget a kutatásoktól.

Mindkét körben feltettük azt a kérdést is, milyen kutatásokat rendelnének kutatóműhelyünktől. A valódi javaslatok három részre oszthatók. Az elsőbe olyan kérdések tartoznak, amelyekkel már érdemben foglalkoztak az olvasáskutatók, ezt tudják is a javaslattevők, de még többet szeretnének megtudni, például a pedagógusjelöltek, a szakmunkástanulók, a bejáró dolgozók olvasási kultúrájáról, a társadalmi és politikai művek olvasottságáról, az olvasóvá válás útjáról, az olvasás személyiséget formáló szerepéről, a könyvtári állomány kihasználtságáról, a műszaki értelmiség olvasási kultúrájáról, a sci-fi és krimi olvasásáról, a 14–18 évesek ízléséről, az olvasói aktivitásról, a könyvtári tájékoztató tevékenységről, az iskola olvasáspedagógiai tevékenységének hatékonyságáról. A másodikba olyan javaslatok sorolhatók, amelyek már szerepelnek az olvasáskutatók közeli tervei között, sőt már el is kezdték a kutatást, mint például: a nem-olvasás jelensége, tájegységek olvasási kultúrájának sajátosságai, az olvasásnak a gyermek személyiségére és a pályaválasztásra gyakorolt szerepe, a könyvtárosok közötti kapcsolatok, a különböző típusú közművelődési könyvtárak szerepe, a versolvasási szokások, az eszközként szolgáló könyvek szerepe, az olvasmányok befogadása, a könyvtári szolgáltatásokkal való elégedettség. A harmadik csoportba olyan javaslatok tartoznak, amelyek minden tekintetben újak számítanak, mint például az anyagiasság (az anyagi javaknak a szellemi javakkal szembeni előnyben részesítése) növekedésének és az olvasási kultúra alakulásának összefüggése, a fiatal dipolomások olvasási kultúrája, az ismeretterjesztő művek olvasása, a különböző olvasómozgalmak és olvasási pályázatok hatásának elemzése, a könyvkiadás és az olvasói igények találkozása, az iskola szerepe az olvasóvá nevelésben. Többen, joggal régebbi felmérések megismétlését szorgalmazzák.

Mivégre is voltunk, vagyunk, leszünk?

Úgy érzem, az olvasáskutatás helyet és szerepet kapott művelődésünk történetében. Tapasztalhattuk – ha egyesek egyszer s másszor tűzre is kívánták őket –, hogy az olvasáskutatók kéziratai nem égtek el. Persze, számunkra is megfontolandó Kazinczy epigrammája, mely szerint nem árt tűzbe vetni műveink felét, majd annak a felét is, hogy megszólalhasson az olimposzi kar. Ha szállóigévé nem is, itt-ott már hivatkozási alappá vált tevékenységünk néhány dokumentuma, megállapítása, adata. Úgy vélem, munkánk hatását éppen a jó kérdések és a megrendelések bizonyították, valamint még az is, hogy egyes téveszmék, ködképek és közhelyek határozottan ritkábban bukkannak elő. Egy mondattal: pontosabbá vált a térkép és a szextáns. Egyszer még talán új földrészek felfedezésére is sor kerülhet. Ha még nem is kiabálhatjuk, „Föld! Föld!” jóleső érzéssel jelenthetjük: valamelyest oszlott a homály.

JEGYZETEK

1. KRONSTEIN Gábor: Könyvek az olvasó emberről (Olvasáskutatás a tudománnyá válás útján). = Könyv és nevelés. 24. évf. 1982. 6. sz. 277-284. p.
2. Az olvasás anatómiája. Szociológiai tanulmányok. [Szerk. Hajdú Ráfis Gábor, Kamarás István] Bp. Gondolat, 1982. 530 p.
3. Izlés és kultúra (Szerk. Szerdahelyi István) (Bp.) Kossuth. 1974. 489 p.
4. A hetvenes évek magyar irodalma. (Szerk. Agárdi Péter) Bp. Kossuth, 1979.
5. GEREBEN Ferenc – KATSÁNYI Sándor – NAGY Attila: Olvasásismeret. Bp. Tankönyvkiadó. 1979. 408 p.
6. FOGARASSY Miklós – KAMARÁS István: Olvasó a labirintusban. Bp. Tankönyvkiadó, 1981. 177 p.
7. NAGY Attila: A többkönyvű oktatás hatása. Bp., Akadémiai Kiadó. 1978. 146 p.
8. Lásd az 1. sz. hivatkozásunkat
9. Írásaik kéziratként a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban megtalálhatók.
10. BALOGH Zoltán – KAMARÁS István: Élményalakzatok I. Budapest, NPI. 1978. 393 p.
11. BÁNLAKY Pál – KAMARÁS István – VARGA Csaba: Olvasótábor – Camp for Young Readers – Lager junyh čitatelej. Bp. Tankönyvkiadó. 1979. 108 p.
12. RITOÓK Zsigmond – SZEGEDY MASZÁK Mihály – VERES András: Irodalom I. Bp. Tankönyvkiadó. 1979.
13. A felkértek fele.
14. GONDOS Ernő: Ízlésalakzatok. Bp. NPI. 1971. 485 p.

KITEKINTÉS

A IV. ECSSID KONFERENCIA ATHÉNENBEN

SEBESTYÉN GYÖRGY

A IV. ECSSID (European Co-operation in Social Science Information and Documentation – Európai társadalomtudományi információs és dokumentációs együttműködés) konferenciájára 1984. október 21. és 23. között került sor Athénben. A magyar küldöttséget Rózsa György, az MTA Könyvtárának főigazgatója, a TIM (Társadalomtudományi Információs Munkabizottság) elnöke vezette.

Jelen keretek között nem kívánok külön foglalkozni sem az ECSSID több mint másfél évtizedes történetével, sem pedig az ECSSID keretei között kibontakozott igen aktív magyar tevékenységgel – mindezekről nemrég tanulmány jelent meg a hazai szak-sajtóban.¹ Szükséges viszont megjegyezni azt, hogy a legelső ECSSID konferencia (Moszkva, 1977)² és a legutóbbi között szoros összefüggés áll fenn: mindkét konferencián a résztvevő államok képviselői mindenekelőtt az egyes nemzeti társadalomtudományi tájékoztatási rendszerek elemzéséből, értékeléséből kiindulva kívánják kiszélesíteni és tökéletesíteni az európai társadalomtudományi információs együttműködést.^{3,4} Így részletes ismertetések hangzottak el, illetve jelentek meg hazánk társadalomtudományi információs rendszeréről és eredményeiről is.^{5,6} Jól illusztrálja az ECSSID keretében kibontakozó kelet-nyugati együttműködés rendszerességét, hosszú távon is érvényesülő sikerességét az, hogy míg az I. konferencia anyagát ismertető kötet Moszkvában jelent meg (a kiadási munkálatokban az INION az Unescót és a Bécsi Központot⁷ támogatta), addig a IV. konferencia kötete a norvégiai Bergenben, az ottani egyetem Politológiai Tan-
székének gondozásában látott napvilágot.

A IV. ECSSID konferencia házigazdája Athénben a Panteios Politológiai Egyetem volt. Vassilis *Filiás* professzor, aki mind az egyetem, mind pedig a görög társadalomtudományi ügyek képviselőjében hosszú évek óta elismerést keltő tevékenységet fejt ki az ECSSID-ben, most is mindent megtett annak érdekében, hogy a IV. konferenciára optimális körülmények között kerüljön sor. A konferencia ülései az egyetem dísztermében voltak. Az ülésterem előterében – mintegy 25 m² felületen – kiállítást rendeztek, amelyen az egyes tagországok – köztük hazánk is – bemutatták az általuk kiadott társadalomtudományi információs műveket, dokumentumokat és szolgáltatásokat. Meg kell jegyezni, hogy a Szovjetunió és az NDK bemutatói mellett hazánk kiállítása volt a legjelentősebb és így osztatlan sikert aratott a konferencia résztvevői között. Az MTA Könyvtára szolgáltatásain és kiadványain kívül bemutattuk valamennyi hazai társadalomtudományi információs intézmény produktumait is. (Ebben igen nagy segítségünkre volt a TIM keretei között kialakult szoros szakmai együttműködés: valamennyi magyar intézmény, amely részt vesz a TIM munkájában gazdag és reprezentatív anyagot bocsátott az athéni ECSSID kiállítás rendelkezésére.)

A konferenciát Filias professzor üdvözlő szavai után Georgios *Lianis* görög kutatóügyi miniszter nyitotta meg. Beszédében hangsúlyozta, hogy a nemzetközi feszültség kiélezésére irányuló tendenciákkal szemben a tudomány, ezen belül különösen a személyes kapcsolatok és a szabad légkörben folytatott eszmecsere olyan tényezők, amelyek jelenleg is hatékonyan szolgálhatják az enyhülési folyamat vívmányainak megőrzését. Különösen érvényes mindez a társadalomtudományokra, hiszen ezek az emberrel és az ember kultúráis, történelmi, társadalmi, politikai, ideológiai stb. problémáival foglalkoznak. A fenti pozitív törekvésekhez kitűnő keretet nyújt az ECSSID is, amelyet éppen a keletnyugati tudományos és információs együttműködés előmozdítására hoztak létre.

A miniszteri megnyitó után Pierre *Feldheim*, a Bécsi Központ belga elnöke, H. P. *Hogeweg-de Haart*, az ECSSID/IOC távozó holland elnöknője, valamint Ali *Kazancigil*, az Unesco által támogatott *International Social Science Journal* török nemzetiségű szerkesztője szólaltak fel. Mindhárom előadó a nemzetközi tudományos együttműködés és információcsera szükségességét hangsúlyozta. Ugyancsak ezen a délelőttön hangzott el a konferencia kiemelt előadása, amelyet M. *Caveing*, a francia CNRS információs és dokumentációs ügyeinek főigazgatója tartott „Kutatás, információs és társadalmi szükségletek nemzetközi összefüggésben” címmel.

Jelen keretek között nincsen mód az elhangzott előadások ismertetésére, mégis van néhány olyan adat és tanulság, amelyekről feltétlenül említést kell tenni. A konferencián mintegy 20 ország és több nemzetközi szervezet (Bécsi Központ,⁷ FID, IASSIST,⁸ ICSSID,⁹ IFLA, MISZON, Unesco) képviselőjében közel hatvan szakember vett részt. A szocialista országokból hazánkon kívül megjelentek Bulgária, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Lengyelország, az NDK, Románia, valamint a Szovjetunió küldöttségei – összesen 16 szakember. (A nemzetközi szervezetek képviselőjében további három fő vett még részt a szocialista országokból.)

A háromnapos konferencián összesen hét ülésre és 25 előadásra került sor. Az előadások a társadalomtudományi információ különböző elméleti és gyakorlati problémáit elemezték, és ennél fogva minimális mértékben is alig fedték le a konferencia korábban már említett, Bergenben megjelent konferencia kötetben¹⁰ szereplő nemzeti jelentések tematikáját. A kötet tehát nem ad képet arról, ami magán a konferencián elhangzott. (Természetesen a konferencián tartott előadások is megjelennek majd.)¹¹

Magyar részről Rózsa György tartott előadást „Kutatás és társadalomtudományi információs és dokumentációs szolgáltatások: tendenciák és jellemzőik” címmel, amelyet J. Zahradilla a Csehszlovák Tudományos Akadémia Könyvtárának igazgatójával közösen készítettek.¹² E sorok írója is felszólalt az „Online információkereső nyelvek kifejlesztése a társadalomtudományokban” elnevezésű ülésen, ahol azt ismertette, miként lehetne a társadalomtudományok sajátos fogalmi-terminológiai problémái ellenére kompatibilitást biztosító megoldásokat találni.

Az előadások témájához kapcsolódva konzultációkat folytattunk az együttműködés bővítésének további lehetőségeiről (devizakímélő kiadványcsere, gépesítési programok és az ezekhez szükséges előkészületek, az információkereső nyelvek kompatibilitásának optimális mélysége és módszerei stb.) A szocialista országok küldöttjeivel és a MISZON képviselőivel folytatott tárgyalások során megállapítottuk, hogy a MISZON programok a

vonatkozó együttműködési terveknek megfelelően folynak és folytatódnak. Nyugati vonatkozásban többen is jelezték, hogy fontosnak tartják kapcsolataik továbbfejlesztését az MTA Könyvtárával és más magyar társadalomtudományi információs intézetekkel is. Ebben az együttműködésben – mint már erre részben utaltam – fontos szerepet játszik az információkereső nyelvek kompatibilitásának kutatása, ami nélkül nehezen képzelhető el bármiféle megalapozott információs vállalkozás. Több nyugati szakember kifejezte a magyar társadalomtudományi tájékoztatási intézményekkel való megismerkedési szándékát. (Ezek közül példaként említem a müncheni Politológiai Alapítvány Tájékoztatási Szolgálatát, a kölni Empirikus Társadalomtudományi Kutatások Központi Levéltára, a párizsi Politológiai Alapítvány, valamint a British Library Kölcsönző szolgálatát vezetőinek érdeklődését.)

Be kell számolnom bizonyos szervezeti fejleményekről és személyi változásokról is. Az ECSSID/IOC elnöki tisztségéről – nyugdíjba vonulására hivatkozva – lemondott H. P. Hogeweg-de Haart, aki a társadalomtudományi információval kapcsolatban a FID-ben is kimagasló érdemeket szerzett¹³. Utódjaként a konferencia Kristi Saelent a Bergeni Egyetem politológia professzornőjét választotta meg. Az IOC tizenkét, valamint a Végrehajtó Bizottság hat újonnan megválasztott tagja között van Rózsa György is.¹⁴

Az ECSSID-ben 1977 óta kifejtett, nem csekély nemzetközi elismerést arató magyar közreműködést a jövőben is folytatni kell, annál is inkább, mert a néhány éve alakult TIM által is koordinált, támogatott^{15, 16} hazai társadalomtudományi tájékoztatási tevékenység figyelemre méltó új eredményeket ér el.

JEGYZET

1. RÓZSA György – SEBESTYÉN György: Nemzetközi együttműködés és a társadalomtudományi információ Magyarországon. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 31. évf. 1984. 11. sz. 440–451. p.
2. Papers of the International Conference on Information and Documentation in Social Sciences (Moscow, June 1977. INION AN SSSR) Moscow, 1977. ISCC-Unesco, 2 db.
3. Id. a 2. sz. jegyzetet.
4. National reports presented to the IV. ECSSID General Conference Athens, Greece. Panteios School of Political Sciences, Oct. 21–23. 1984. Bergen, 1984. Department of the Comparative Politics, University of Bergen, 173 p.
5. RÓZSA György: Information and documentation on social sciences in Hungary. = Papers of the International Conference on Information and Documentation in Social Sciences. (Moscow, June, 1977. INION AN SSSR). Moscow, 1977. ISCC-Unesco, 1977. pp. 194–211.
6. RÓZSA György – SEBESTYÉN György: SSID in Hungary. = National reports presented to the IV. ECSSID General Conference. Athens, Greece. Panteios School of Political Sciences, Oct. 21–23. 1984. Bergen, University of Bergen, pp. 93–112.
7. A könnyebbség kedvéért röviden Bécsi Központnak (Vienna Centre) nevezett intézmény teljes neve: European Coordination Centre for Research and Documentation in the Social Sciences. (Európai Társadalomtudományi Kutatási és Dokumentációs Koordinációs Központ). A Bécsi Központ tevékenységének részletes ismertetését ld.: MILLS, S. C.: Regional co-ordination in social sciences documentation: the Vienna Centre. = Unesco Journal for Information Science,

- Librarianship and Archives Administration, 2. vol. 1980. 4. no. pp. 240–244. ; a Bécsi Központ folyóirata: Vienna Centre Newsletter. 1. vol. 1. no. 1977 (négyhavonként).
8. IASSIST – International Association for Social Science Information and Service and Technology (Nemzetközi Társadalomtudományi Információsztálatási és Technológiai Egyesület)
 9. Irodalom ld.: FÖLDI Tamás: A Nemzetközi Társadalomtudományi Információs és Dokumentációs Bizottság. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 26. évf. 1979. 7–8. sz. 325–327. p.
 10. ld. a 4. sz. jegyzetet.
 11. A konferencia előadásainak felsorolását, valamint a konferencia napirendjét ld.: RÓZSA György – SEBESTYÉN György: Útjelentés az ECSSID IV. konferenciájáról. Budapest, 1984. 4. p. Gépirat.
 12. RÓZSA György – ZAHRADIL, J.: Research and SSID services: Tendencies and characteristics. Budapest – Prága, 1984. Gépirat.
 13. HOGEWEG DE HAART, H. P.: Characteristics of social science information: a selected review of the literature. Budapest, 1981. Hungarian Academy of Sciences, Economic Information Unit, 1981. 82 p. (FID Studies in Social Science Information and Documentation I.)
 14. ld. 11. sz. jegyzetünket (3. sz. melléklet: 1 p. Gépirat.)
 15. A TIM létrejöttét, funkcióit, tevékenységének kibontakozását ismerteti: RÓZSA György: A társadalomtudományi információ és dokumentáció hálózati munkájának problémái és perspektívái Magyarországon. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 30. évf. 1983. 6. sz. 213–217. p.
 16. A TIM további tevékenységét ismerteti: SEBESTYÉN György: Törekvések a magyar társadalomtudományi információs és dokumentációs hálózat kialakítására. = Könyvtári Figyelő. 30. évf. 1984. 4. sz. 372–378. p.

SZÁMÍTÓGÉP-ISMERETI TANFOLYAMOKAT indított Tacoma amerikai város könyvtára. A város lakosságának 1982 végén már csak 12%-a volt munka nélkül, s az újonnan szervezett munkahelyeken többnyire szükség volt számítógép kezelésére. A könyvtár külön állomással számítógépes laboratóriumot rendezett be. Háromféle szintű tanfolyamot szerveztek: bevezető előadásorozat (8 óra); Basic-programozás (16 órás előadásorozat s otthoni gyakorlás a könyvtár által kölcsönzött számítógépen); a számítógép alkalmazási lehetőségei (laboratóriumi gyakorlatok). A könyvtár csaknem 100 dolgozóján kívül 600 résztvevő jelentkezett, úgyhogy (mivel egy csoportba csak 25 személyt vettek fel) a 4 hónapra tervezett programot egész évre meg kellett hosszabbítani.

Library Journal. 1984. január 1.

AUDIOVIZUÁLIS DOKUMENTUMOK AZ ADATBÁZISOKBAN

COTY, Patricia Ann: The status of audiovisual materials in networking (Special Libraries, vol. 74. 1983. no. 4. pp. 246–253.) című írása alapján
SKALICZKI Judit tömörítése

Az audiovizuális dokumentumok révén az információ nem nyomtatott szavak útján jut a használóhoz. Az információhordozó lehet mozgófilm vagy videokazetta, az információ megjelenhet mágnesszalagon vagy hanglemezen, de lehet számítógép által előállított computergrafika is. A nyomtatott és az av-dokumentumok között az alapvető különbség az információ tárolásának módjában van. Ez is az oka annak, hogy az av-dokumentumok még nem olyan természetes elemei az adatbankoknak, a számítógépes könyvtári hálózatoknak, mint a könyvek vagy a folyóiratok. Az audiovizuális dokumentumok bibliográfiai számbavétele nincs még megszervezve, s így sok esetben sem a könyvtáros sem a könyvtárhasználó nem tud az av-dokumentum létezéséről. A megoldatlanság a következő okokra vezethető vissza: az audiovizuális gyűjtemények nem a hagyományos könyvtári gyűjteményen belül alakultak ki először, a feldolgozásuk olyan új feladatok elé állította a könyvtárosokat, amelyekkel nem akarnak, vagy nem tudnak megbirkózni és nem utolsósorban a dokumentumok létrejöttét nem követte a dokumentumok elnevezése körüli terminológiai zavar is: audiovizuális (av), nemhagyományos, nem-nyomtatott dokumentum, média (Ez a bizonytalanság egyben a tipizálás, csoportosítás bizonytalanságát is tükrözi, hiszen vannak olyan könyvtárosok, akik például a mikroformátumú dokumentumokat is az av-dokumentumok közé sorolják.)

Az audiovizuális dokumentumok gyűjtésében és használatában döntő fordulatot az 1976-os év hozott. Ekkor jelent meg egy tervezet a dokumentumok széles körű felhasználásának biztosításáról az NCLIS – National Commission on Libraries and Information Science (Könyvtár és Információtudományi Országos Bizottság) és az AECT – Association for Educational Communications and Technology (Oktatástechnológiai és Kommunikációs Bizottság) közös munkájaként. A tervezet az országos könyvtári és információs szolgáltatás rendszerét kívánta kialakítani. Legfontosabb megállapítása az volt, hogy az audiovizuális dokumentumok a nemzeti bibliográfiák lényeges elemei, tehát a bibliográfiáknak ezeket a dokumentumokat is regisztrálniuk kell.

Bár a tervezet megírásának évében már több mint 40 olyan számítógépes hálózat működött, amely audiovizuális dokumentumokat is tartalmazott, ezek zömében egyénileg kialakított dokumentumleírási szabályzatot, és tárgyszavas tartalmi feltárást alkalmaztak, így csak egyharmaduk volt kompatibilis a MARC formátummal.

Az audiovizuális dokumentumok országos adatbázisának létrehozásakor alapvető követelmény, hogy a dokumentumleírás egységes elvek szerint készüljön az ISBD/NBM alapján és a géprevitel a MARC formátum szerint történjen.

Az országos adatbank haszna igen sok területen megmutatkozik majd: a tájékoztatásban, az állományalakításban, a dokumentumleírásban, a dokumentumok szerelésének egységesítésében, a gyarapodási jegyzékek és lelőhelyjegyzékek készítésében. A könyvtárakon kívül az egyéb gyűjtemények vezetői is olyan adatokhoz jutnak majd, amelyek további gyűjteményszervezési kérdésekhez nyújthatnak segítséget, vagy amelyek a kereskedelmi cégek, és a könyvtárellátó intézmények számára megkönnyítik a piackutatást.

Néhány sikeresen működő számítógépes hálózat és adatbank áttekintése

NICEM. – A National Information Center for Educational Media (Oktatási Eszközök Országos Információs Központja) a dél-kaliforniai egyetemen működik. 1959-ben jelentetett meg először géppel előállított filmkatalógust, s két év alatt több mint 350 géppel előállított katalógust készített az amerikai egyetemek és iskolák számára. A tételeket három forrásból is gyűjtik: a Library of Congress-től, a filmek gyártóitól és a hálózatban résztvevőktől. A dokumentumleírás az AECT – Association for Educational Communications and Technology által a nem nyomtatott dokumentumok leírására kidolgozott szabályzat, valamint az ALA katalogizálási szabályzata alapján történik. A NICEM adatbázisából több mint félmillió tételt lehet elérni online kapcsolattal, de a tételek kötetkatalógusokban és mikroformában is megjelennek. Az adatbázis filmeket, filmcsíkokat, diafilmeket, transzparenszeket, hangkazettákat, videokazettákat, hanglemezeket tartalmaz. Az adatbázis bibliográfiai forrásként használható, a dokumentumok lelőhelyéről, a kölcsönzés módjáról nem tájékoztat.

CUFC – A Consortium of University Film Centers (Egyetemi Filmközpontok Társulása) ötven filmkölcsönző központ társulásából alakult gyűjteményük összehangolt fejlesztése érdekében. Az adatbank a résztvevők állományában meglévő bibliográfiai dokumentumok adatait tartalmazza, amelyet nyomtatott formában a Bowker cég is megjelentetett 1977-ben Educational Film Locator címen. A kiadvány 1981. évi bővített kiadása 50 000 16 mm-es film bibliográfiai adatait és kölcsönzési lehetőségeit közli. A tételek annotációt és értékelést is tartalmaznak.

AVLINE. – A National Library of Medicine és az Association of American Medical Colleges (Országos Orvosi Könyvtár és az Amerikai Orvosi Társulások Szövetsége) együttműködéséből jött létre az audiovizuális dokumentum adatainak olyan tárolási és visszakeresési rendszere, amely felöleli az orvostudomány, az egészségügy, az ápolástan és a kapcsolódó egyéb biomedikális tudományok egészét. Az így megszervezett rendszer, az AVLINE (Audio Visual On-Line) a MEDLINE adatbázis része. Az AVLINE igénybe vehető online módon, telefonon, illetve postai úton az Országos Orvosi Könyvtárból. Az adatbázis több mint 10 000 tételt tartalmaz, amely havonta 100–200 tétellel nő. A tételek címfelvételeit tömörítvények és minősítések egészítik ki. Az adatbázisban az audiovizuális dokumentumok minden fajtája megtalálható: film, video, hangkazetta, diafilm,

transzparens, modell stb. A MEDLINE hálózatban több mint 1500 egészségügyi iskola (felső- és középszintű), valamint kórházak, kutatóintézetek, egészségügyi szervezetek vesznek részt.

AGRICOLA. Az adatbázis 1970 óta tartalmazza a National Agricultural Library (Országos Mezőgazdasági Könyvtár) katalogizált, indexelt adatait. Az élelmezésre és a táplálkozásra vonatkozó adatokat az FNIC-ből – Food and Nutrition Information and Educational Resources Center (Élelmezési és Táplálkozási Információ és Oktatás Kutatóközpontja), a mezőgazdasági közgazdaságtudományra vonatkozó adatokat pedig az Americal Agricultural Economics Documentation Centertől (Amerikai Mezőgazdasági Közgazdaságtudományi Dokumentációs Központ) kapják. Az adatbázist a Mezőgazdasági Könyvtár állítja elő. Az adatbázis a mezőgazdasági és az ezzel kapcsolatos tudományok egészét átfogja. Az FNIC kb. ezer mozgófilm, filmcsík, dia, hangkazetta, videokazetta és diagram tételeit tartalmazza.

NFBC – A National Film Board of Canada (Kanadai Országos Filmigazgatóság) és az **UTLAS** – University of Toronto Library Automation System (a Torontói Egyetem Gépesített Könyvtári Rendszere) 1978-ban kezdte el közös munkáját. Céljuk az igényelt kanadai audiovizuális dokumentumok használatának teljeskörű biztosítása. Ezzel a szolgáltatással a könyvtárosoknak és a filmszakmában dolgozóknak egyaránt segítséget adnak az av-dokumentumok kiválasztásához, beszerzéséhez és használatához. Az adatbázisba betáplálható adatok gyűjtését 1978-ban kezdték meg, az UTLAS-hoz tartozó és jelentős audiovizuális gyűjteménnyel is rendelkező nagykönyvtár adatai alapján. Azokat az adatokat gyűjtötték össze, amelyeken közreadóként vagy forgalmazóként előfordult az NFBC neve. Az ismétlődő tételek kiszűrése után a fennmaradt adatokat a MARC formátumnak megfelelően, az AACR előírásai szerint ill. az ISBD szerint kerültek be az adatbázisba. A tételeket a PRECIS alapján indexelték. Az egységesítésnek köszönhető, hogy az adatokat az UTLAS rendszerhez tartozó könyvtárak bármelyikében lekérdezhetik a központi adatbázisból.

Az **OCLC** (Online Computer Library Center) 1976-tól tartalmazza az audiovizuális dokumentumok adatait is. 1982-ben már 200 ezer cím körül mozgott ezek száma. A rendszer alkalmas a könyvtárközi kölcsönzés bonyolítására, de a dokumentumok csupán szerzők, címek, sorozatok szerint kereshetők vissza, szakrendi csoportosítása ugyanis nincs. Említésre érdemes még az **RLIN** – Research Libraries Information Network (Tudományos Könyvtárak Információs Hálózata) és a **WLN** adatbázisa – Washington Library Network (Washingtoni Könyvtári Hálózat), mert ezek is jelentős számú audiovizuális dokumentumot tartalmaznak.

Az **NCLIS** és az **AECT** 1976-ban megjelent tervezete az előzetes vizsgálódások eredményeit így foglalta össze: az audiovizuális dokumentumokkal való munka nem fejlődött együtt a könyvtárakkal, a bibliográfiai egységesítés elmaradt, s ez megnehezítette a dokumentumok részvételét a számítógépes könyvtári rendszerekben; az egységesítést nehezíti még az a tény is, hogy igen különbözőek a már kialakult feldolgozási gyakorlatok.

A sok nehézség és hátráltató körülmény ellenére léteznek már olyan, a feldolgozást és szerzeményezést megkönnyítő lehetőségek, amelyek hosszú távon elősegíthetik e dokumentumok országos számítógépes hálózatának megteremtését.

NORVÉG, FINN, SVÉD GYEREEKKÖNYVTÁRAK (Szemle)

UZSOKI ANDREA

Norvégia

Az ország gyerekkönyvtári hálózatának ma már csaknem egymillió 14 éven aluli gyerek ellátásával kell számolnia. A kötelező alapképzés – a többi skandináv ország gyakorlatához hasonlóan – itt is 9 évig tart. A gyerekkönyvtári munka színvonala – bár hagyományosan része a közművelődési könyvtári szolgáltatásnak, – sokáig nem felelt meg a követelményeknek; az utóbbi néhány évben viszont jelentős fejlődésnek lehetünk tanúi.

Az ország adottságai következtében azonban ez az előrelépés nem mutatkozik Norvégia teljes területén. Mivel a népesség a délkeleti városokban és városkörnyéki településeken koncentrálódik, az északi, gyéribben lakott kistelepüléseken a szolgáltató helyek száma is kevesebb és a személyi ellátottság is sokkal rosszabb. Ha van is gyerekkönyvtár, többnyire szakképzetlen, részmunkaidőben foglalkoztatott munkaerő látja el a könyvtárosi teendőket. Ez persze nem jelenti azt, hogy a nagyobb városokban minden könyvtárban van szakképzett gyerekkönyvtáros, bár a Gyerekkönyvtárosok Egyesülete, valamint az IBBY norvégiai szekciója az utóbbi időben különösen sokat tett a könyvtárosok képzésének, továbbképzésének javításáért. A gyerekek szempontjából az a tendencia is hátrányos, hogy szüleik egyre kijebb és kijebb költöznek a városközpontokból: számukra így nagyobb problémát jelent a többnyire a belvárosba települt gyerekkönyvtárak látogatása.

Az olvasók számának csökkenését a statisztikák is jelzik. Ezeket a gondokat felismerve a szakemberek minél több új fiókkönyvtár létrehozását tartják kívánatosnak a kertvárosokban. Átmeneti megoldásként a mozgókönyvtári ellátás megszervezését is javasolják, ami az északi területeken – jobb híján – már sok helyütt bevált. Hátránya viszont, hogy nagyon nagy befektetést kíván. (A vonzerő fokozása érdekében a bibliobuszok egyes útján a könyvtároshoz egy-két gyerekkönyvíró vagy népdalénekes is csatlakozik, hogy ügyesen összeállított műsorokkal színesítsék a kölcsönzési órákat.) Megjegyzendő, hogy Norvégia nyugati partján, a fjordok mentén a mozgókönyvtári ellátás egy speciális formája, az ún. hajókönyvtár terjedt el.

A gyerekkönyvtár elhelyezésének két módja vált általánossá. A nagyobb könyvtárakban a felnőtt- és gyerekosztályok térben és természetesen állományban legtöbbször elkülönítetten, de valamiképpen egymáshoz kapcsolatosan működik. A gyerekosztálynak külön épületben való elhelyezésére – egy 1978-ban kiadott, a norvég gyerekkönyvtárak helyzetét bemutató tanulmány¹ szerint – nincs is példa. A kisebb könyvtárak ún. „családi könyvtárak”, ahol a gyerekek és szüleik, a kicsik és nagyok egy helyiségben, osztatlan térben olvasnak, kölcsönöznek.

Az audiovizuális dokumentumok és eszközök a nagyobb könyvtárakban már mindenhol természetesesek, a kisebb helyeken azonban még ritkán színesítik a könyvtári szolgáltatásokat, hiszen bizonyos pénzügyi korlátozások a fjordok országában sem ismeretlenek.

A három hivatalos nyelv (a norvég két változata és a lapp), valamint a szinte mindenki által második (negyedik?) nyelvként használt angol mellett a könyvtári szolgáltatásnak és a gyerekkönyvkiadásnak ma már egyre inkább számolnia kell az ország területén élő külföldiek nyelveivel. A bevándorlók gyerekeinek ellátása mind több könyvtár feladata. Jelenleg az oslói Központi Közművelődési Könyvtár (Deichmanske Bibliotek) feladata az ilyen irányú szolgáltatások országos szervezése. A választás azért is esett éppen erre a könyvtárra, mivel a külföldiek többsége délkeleten, ezen belül is Oslóban, illetve a város környékén él.

A norvég könyvtárügyi szakemberek a jelenlegi helyzettel korántsem elégedettek. Az ország sajátosságainak figyelembevételével elsősorban az alábbi három területen látják szükségét a fejlesztésnek. *Először* is szervezett szolgáltatást kell létrehozni a fogyatékos gyerekek számára; az erre vonatkozó törvénytervezetet már elfogadták. *Másodszor* az idegen ajkúak könyvtári ellátását jobb színvonalra kell emelni. *Harmadszor* szorosabb együttműködést kell kialakítani az iskolai és a gyerekkönyvtárak között. Ez utóbbi feladatot főleg a földrajzi adottságok és a gazdasági nehézségek indokolják.

Finnország

Finnország nagy népsűrűségű déli városaiban és ipari településein a közművelődési könyvtár szervezeti keretében és épületében működik a gyerekrészleg, élén a gyerekkönyvtárossal, de az ország területén élő több mint másfél millió gyereket, mint potenciális könyvtárhasználót a legkisebb közművelődési könyvtárban is külön polcok, számukra berendezett sarkok várják. A teljes elkülönülésnek a finn szakemberek között sincsenek hívei; alapszabály, hogy a gyerekek részére fenntartott könyvtári tér valamiképpen kapcsolódjon a felnőttekéhez, de a két részleg legalább közös épületben helyezkedjék el.

A második világháború óta számos új könyvtárat építettek. Zömüket viszonylag kis településeken, s ezért az egyik alapvető típus – akárcsak Norvégiában – az ún. családi könyvtár lett. Ez a megoldás azzal az előnnyel is jár, hogy a gyerekek nincsenek teljesen elszakítva a felnőttektől – hiszen a kölcsönzési tér közös – viszont a felnőtt olvasókat sem zavarja a fiatalok „zajongása”, mivel a szokásos foglalkozások (bábozás, meseóra, könyvklub) teljesen külön helyiségekben folynak. A régebben létesített könyvtárakban általában külön olvasóterem áll a gyerekek rendelkezésére, az újakban viszont csak a kölcsönző részlegben tartanak fenn számukra néhány asztalt és széket.

A mozgókönyvtári ellátást elsősorban a vidéki, különösen a gyérebben lakott északi területek helyzetének javítása érdekében vezették be. Napjainkban a bibliobuszok száma már meghaladja a kétszázat; külön a gyerekek számára ún. műsoros kulturbuszok is járnak a vidéket.

A gyerekkönyvek gyarapítása elsősorban az adott könyvtár teljes beszerzési keretének, a könyvtárak növekedési ütemének, valamint a finn gyerekkönyvtermés mindenkorinak állapotának függvénye. A teljes könyvvállomány mindenesetre folyamatosan gyarapodik, a kölcsönzések száma évente körülbelül 10%-kal emelkedik.

Mivel a népesség 6–7%-a svéd anyanyelvű, a finn nyelvű gyűjtemények mellett minden gyerekkönyvtárban található svéd, a nagyobb könyvtárakban angol, német, francia és orosz nyelvű dokumentumok is (köztük folyóiratok és audiovizuális anyagok.)

A gyerekkönyvtár általában 13–14 éves korig bezárólag hivatott ellátni olvasóit. Vannak könyvtárak, ahol külön ifjúsági részleg is működik, de a 14 éven felüliek legtöbbször már a felnőtt részleget használják. Követésre méltó gyakorlat a gyermekkórházak, valamint a különböző gyermekintézmények könyvtári ellátása. A hagyományos szolgáltatások mellett újak is mutatkoznak, például nem ritka a házhoz kötöttek ellátása.

A szellemi és testi fogyatékos gyerekek megfelelő színvonalú ellátását azonban még a mai napig sem oldották meg Finnországban. A szolgáltatásokat ugyan létrehozták, de a hatékony propaganda hiánya miatt sokszor még az intézmények vezetői sincsenek tisztában a lehetőségekkel.

A könyvtárosokat két állami egyetemen (University of Tampere; Swedish School of Social Sciences, Helsinki) képzik. A két leggyakrabban elhangzó panasz, hogy a képzés színvonala nem megfelelő, és hogy viszonylag kevés azoknak a száma, akik kimondottan a gyerekkönyvtárügyben kívánnak dolgozni. Az említett két egyetemen kívül a Finn Könyvtári Egyesület gyerekkönyvtári szekciója, a tamperei egyetem felnőttoktatási tanszéke és a Finn Írószövetség is szervez – elsősorban továbbképző jellegű – tanfolyamokat. Több nyári egyetem programjában is találkozunk hasonló tematikával.

Óriási segítséget nyújt a könyvtárak számára az ún. Könyvtári Szolgáltató Kft. (Kirjastopalvelu Oy). A szervezet berendezési és felszerelési tárgyakat, bútorokat, nyomtatott katalóguscédulákat, könyvjegyzékeket, könyvismertetőket, könyvtári használatra előkészített, védőkötéssel ellátott könyveket, audiovizuális anyagokat és dokumentumokat stb. árusít. Ezen az úton a finn gyerekirodalom termékei mellett elsősorban svéd, valamint angol és amerikai művek fordításai jutnak el az ifjú olvasókhoz.

A jövő legfontosabb célkitűzései közé tartozik a gyerekkönyvtárosképzés színvonalának emelése, a gyerekkönyvtári munka központi irányításának megszervezése, valamint a gyerekkönyvtárak, iskolák és gyerekekkel az iskoláskor előtt foglalkozó intézmények közötti szorosabb kapcsolat kialakítása.

Svédország

Svédországban – megannyi más országhoz hasonlóan – a második világháború után az oktatási rendszer rohamos fejlődésen ment keresztül. A kötelező alapfokú képzés időtartamát itt is 9 évben határozták meg, bár az ifjúság közel 90%-a ennél két-három évvel tovább tanul. A mai értelemben vett gyerekkönyvtárak elterjedése a századfordulón kezdődött meg. Elsőként Stockholmban, Göteborgban és Malmöben hoztak létre ilyen intézményeket, majd lassan a kisebb városokban is.

A gyerekkönyvtárak fejlődésében az 1970-es évek tekinthetők a legfontosabb évtizednek, bár a már világszerte érezhető gazdasági visszaesés Svédországot sem kímélte. Az ebben az időben bevezetett nagy oktatási reformok természetesen maguk után vonták a gyerekkönyvtári szolgáltatások módosítását, kibővítését is. Az új szemléletmód sok helyen a tárgyi feltételek javulását eredményezte. Ma már a mintegy 2000, különböző nagyságú svéd közművelődési könyvtár többségében van gyerekreszleg; a statisztikák szerint ezekben a könyvtárakban az összállomány több mint 40%-a gyerekkönyv.

Svédországban – a többi skandináv állammal ellentétben – nincs olyan törvény, amely a könyvtári szolgálatot szabályozná. Nem volt előírva a gyerekkönyvtárak létesítése idején sem, s napjainkban sincs lerögzítve például az, hogy hány dokumentum jusson egy főre, mekkora legyen az egy főre jutó minimális alapterület stb. Következésképpen területenként más és más, egymástól sokszor jócskán eltérő színvonalú szolgáltatásokat nyújtó könyvtárakkal találkozhatunk.

A gyér népsűrűségű ország könyvtárügyi irányítóinak évek óta egyik legnagyobb problémája az, hogyan szervezzék meg a ritkán lakott települések könyvtári ellátását, beleértve szakképzett gyerekkönyvtáros alkalmazását is. Pár évvel ezelőtt még mindenki ismerte azt a tréfás mondást, miszerint a svéd klíma végzetes hatással van a tölgyfákra, az arisztokratákra és a gyerekkönyvtárosokra; napjainkra a helyzet valamit javult, legalábbis a gyerekkönyvtárosokat illetően. Hasonló nehézséget okoz az a tény is, hogy gyakran egy egész közigazgatási egységen belül egyetlen könyvtáros van, akinek a könyvtári tevékenység minden ágához, a teljes gyűjteményhez értenie kell. Ezért a kor követelményeivel lépést tartó, színvonalas szolgáltatások bevezetésének elősegítése érdekében szinte kivétel nélkül minden megyei könyvtárban létrehoztak ún. megyei gyerekkönyvtárosi vagy gyerekkönyvtári tanácsadó munkaköröket. Így kívánják biztosítani, hogy legalább egy-egy megyén belül egységes legyen az irányítás, a módszertani munka, a továbbképzés stb.

Magyar szempontból nézve különösen tanulságos lehet a fejlett svéd gyerekkórházi könyvtári ellátás megismerése. A rövidebb-hosszabb ideig kórházba került gyerekek számára a könyvtár olyan rekreációs hely, ahol elsősorban nem betegnek, hanem potenciális könyvtárhasználónak tekintik őket. A kórházi légkör sok esetben rossz közérzetet, idegfeszültséget eredményező hatásának feloldása, a kórteremből való kimozdulás lehetősége – legalábbis a nem ágyhoz kötött gyerekek esetében – a könyvtár és a játéktérápia. A gyerekkönyvtáros nem hord fehér köpenyt, nincs nála orvosság és nem közeledik fenyegetően az injekciós tűvel. Sőt mesél, bábelőadást tart, vagy segít a könyvek, képek, lemezek között válogatni.

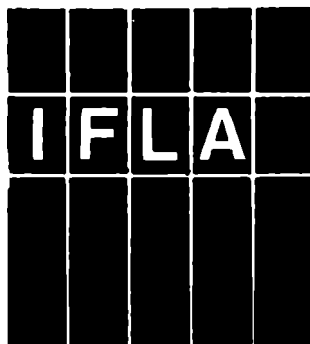
Az egyik legjobb svéd kórházi könyvtár az 1970-ben létesített stockholmi St. Göran Gyerekkórházban található. A könyvtár maga 1973-ban nyílt, 55 m² alapterületű, tolokocsikkal vagy kerekeken guruló ágyakkal is könnyen megközelíthető, közvetlenül kapcsolódik a szomszédos iskolaépülethez. A különböző életkoroknak megfelelően elrendezett gazdag választékot kínáló állomány a szülők részére is tartogat a gyerekbetegségekkel kapcsolatos könyveket, folyóiratokat. Szinte egyedülálló zenei részleggel és kiemelkedően gazdag audiovizuális állománnyal rendelkezik. A kazetták, lemezek, diák, stb., valamint a hozzájuk tartozó hardver – az ágyhoz kötött betegekre is gondolva – mind-egyik kölcsönözhető. Újabban poszttereket is tartanak, hogy segítséget adjanak a kórter-

mek és a folyosók otthonosabbá tételéhez. A könyvtár nyitvatartása napi két óra, a stockholmi megyei könyvtár fiókjaként üzemel. Működtetése egy könyvtárosi és egy adminisztrátori státuszt köt le. Azoknak, akik nem hagyhatják el a kórtermet, ágyhoz szállítják az olvasnivalót. Ezek a hetenkénti körutak a könyvtáros munkájának fontos részét képezik. Minden alkalommal egy kis letétet hagynak az egyes osztályokon, így a könyvtáros látogatásai közötti időben érkezett új beteg sem marad ellátatlan. Új keletű kezdeményezés, hogy olvasnivalókat (nemcsak újságokat és folyóiratokat) helyeznek el a várószobákban. A könyveket hetente cserélik; a fantasztikus méretű elhasználódásból arra következtetnek, hogy a szolgáltatás nagyon népszerű. Hetente egyszer filmvetítés is szerepel a programban, de a szolgáltatások tárháza ezzel még korántsem merült ki.

A kiragadott példa nemcsak a svéd, hanem még sok más ország kórházi könyvtári ellátásának „eszményképe” lehetne. Az ideális szint eléréséhez azonban több és szakképzettebb munkaerőre, még jobb felszerelésre, hosszabb nyitvatartási időre és még több foglalkozásra lenne szükség – mondják a svédek.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. BYBERG, L. – SCHEI, K.: Norway. = Library Service to Children (An international survey) Ed. by Colin Ray. München – New York – Paris, 1978. 160 p. (108–113. p.)
2. IKÄLÄINEN, M.: Children's library activities in a Finnish city library. = Scandinavian Public Library Quarterly, 11. vol. 2. no. 1978. 26–32. p.
3. JACOBSON, L. – NORDQUIST, S. – STENBERG–LANDIN, E.: Children in hospital = Scandi-Scandinavian Public Library Quarterly, 14. vol. 1981. 4. no. 141–144. p.
4. KARLSSON, K. – BERGMAN, A.: Library activities for children: A Swedish example. = Scandinavian Public Library Quarterly, 9. vol. 1976. 3–4. no. 81–84. p.
5. SALONEN, K.: Finland = Library Service to Children (An International survey) Ed. by Colin Ray. München – New York – Paris, 1978. 160. p. (38–42. p.)
6. SKOGLUND, L.: Children's library work among adults = Scandinavian Public Library Quarterly, 14. vol. 1981. 4. no. 132–134. p.
7. WESTGARD, G. A children's branch in the bedroom = Scandinavian Public Library Quarterly, 11. vol. 1978. 2. no. 33–35. p.
8. WESTGARD, G.: Culture on wheels = Scandinavian Public Library Quarterly, 11. vol. 1978. 2. no. 45–46. p.

HÍREK AZ IFLA ÉLETÉRŐL

Az *IFLA Journal* 1984. 4. számának hírvivata vezető helyen számol be az első IFLA konferenciáról, amelyet Afrika földjén tartottak: Nairobiban (Kenya), 1984. augusztus 20-tól 24-ig. Több, mint ezer résztvevő (közel 70 országból) vitatta meg a konferencia főtémáját: a könyvtári és

információs szolgáltatások a nemzeti fejlődés megalapozására. A megnyitó ülésen Else Granheim, az IFLA elnöke beszédében hangsúlyozta, hogy az új technológia kritikátlan elfogadása a nemzeti kultúra és hagyományok elhanyagolásához vezethet; az Unescót képviselő A. M. Bousso pedig az információ szabad áramlása előtt álló gátak lebontását sürgette. Kenya alelnöke, Mwai Kibaki nagy hatású beszédében a könyvtáraknak az ország életében betöltött szerepével foglalkozott. A három altémára (az olvasási szokások és a felnőttoktatás fejlesztése; a könyvtárak és az információs szolgáltatások munkaerő-szükséglete; könyvtári és információs rendszerek és szolgáltatások) bontott főtemát két plenáris ülésen négy előadó közelítette meg más-más szempontból. Az osztályok, szekciók, kerekasztalok, állandó bizottságok és munkacsoportok 250 ülését négy, minden résztvevő előtt nyitva álló fórum egészítette ki: az egyik, amelyet a Szakmai Bizottság tartott, arról volt szó, mit kínál az IFLA Afrika könyvtárainak, s mit várnak az afrikai könyvtárosok az IFLA-tól; a másik három fórumon a magprogramok szerepeltek. A záróülésen terjesztették elő a szervezeti egységek szakmai határozataikat, amelyeket a Szakmai Bizottság fog elbírálni, elsősorban az anyagi támogatás szempontjából. Ez alkalommal vette át Kenya kulturális minisztere azt a csekket, amelyet a holland könyvtáros társadalom küldött a kenyai könyvtárosoknak. Benzie Boadi számolt be a konferenciát megelőző szemináriumról, amelynek vezérgondolata ez volt: ismerjük-e, könyvtárosok, azt a közösséget, amelyet szolgálunk? Végezetül az IFLA érdemével tüntették ki Sir Harry Hookway-t, a British Library nyugalomba vonult főigazgatóját és Jafred Musisi-t, a helyi szervező bizottság elnökét.

A konferenciát megelőző szeminárium témája: a könyvtárosképzés és -nevelés kérdései a könyvtári szolgálat „hajszáleriei” (azaz legkisebb, az ellátandó lakossághoz legközelebb eső egységei) nézőpontjából. A szeminárium eredményeit határozatokban foglalta össze. Az első határozat rámutat a szájhagyomány nagy jelentőségére egy nép életében, s ezért arra ösztönzi a könyvtárosokat, hogy gyűjtsék, s jegyezzék fel ennek nemcsak tartalmát, hanem filmek segítségével azt a módot is, ahogyan terjed; hogy saját programjaikat kapcsolják a szájhagyomány terjesztési módjaihoz, s fordítsanak nagyobb gondot a történetek elmondására; hogy tanulják meg mindazt a tudnivalót, ami szükséges a szájha-

gyomány megőrzéséhez és fejlesztéséhez. Külön határozatok foglalkoznak a dokumentumok importjával, a könyvtári és információs szolgáltatások országos szintű tervezésével és koordinációjával, a falusi lakosság könyvtári ellátásának javítására irányuló programokkal. A fentiek szerint megfogalmazott feladatokból következnek a könyvtárosképzésre vonatkozó javaslatok. Ezek között szerepel például az a követelmény, hogy minden szakképzett könyvtárostól elvárható, legyen képes alapfokú könyvtárosi tanfolyamokat vezetni, vagy hogy biztosítani kell, a könyvtárosképző intézmények oktatói szerves és rendszeres kapcsolatban maradjanak a könyvtári gyakorlattal stb.

A Végrehajtó Bizottság két ülést tartott a konferencia folyamán, s olyan kérdéseket tárgyalt meg, mint a következő években rendezendő konferenciák előkészületei (a már elfogadott meghívásokon kívül az Indiai Könyvtáros Egyesülettől érkezett meghívás 1990-re vagy 1992-re), az 1985-ben és 1986-ban sorra kerülő szakmai szemináriumok (az egyiknek színhelye Peking lesz), az IFLA pénzügyei (az 1985-ös tagdíj csak az 5%-os inflációs rátával haladja meg az 1984-est; 4–5%-kal csökkenteni kell az adminisztratív kiadásokat és szerény mértékben emelni a szakmai programok támogatását), a kiadványpolitika, a regionális szekciók tevékenysége, a tagsággal kapcsolatos ügyek, valamint a más szervezetekhez fűződő kapcsolatok.

A Szakmai Bizottság ülésén áttekintette a szakmai határozatokat azzal, hogy később még visszatér rájuk. Hozzájárult, hogy a Közművelődési Könyvtárak Szekciója munkacsoportot létesítsen a felnőttnevelés könyvtári vonatkozásainak tanulmányozására, s a Könyvtárosképzési és Kutatási Osztályon belül olvasáskutatási kerekasztal alakuljon. Tudomásul vette, hogy G. Rückl-t megválasztották a könyvtáros egyesületek vezetésével foglalkozó kerekasztal elnökévé. Az Unesco két témára kötött szerződést, melyek értelmében az IFLA vállalja, hogy 1. irányelveket dolgoz ki arra, miképpen lehet a pedagógusokat felkészíteni az iskolai könyvtárak hasznosítására a nevelőmunkában és a tanterv végrehajtásában; 2. összeállítja egy támogatási program tervdokumentumát a kiadványok hozzáférhetőségének javítására a fejlődő országokban.

A Programirányító Bizottság három ülésén részletesen foglalkozott a magprogramok ügyeivel. A szocialista országok jelenlevő képviselőivel pedig arról tárgyalt, miképpen segíthetnék a jövőben is ezen országok egyesületei és könyvtárai a megprogramok végrehajtását; erre a kérdésre a szocialista országok Prágában, 1985. februárjában tartandó koordinációs értekezlete után fognak visszatérni.

Az IFLA szervezeti egységeitől érkezett hírek közül említést érdemel a Közművelődési Könyvtárak Szekciójának közlése, amely szerint a közművelődési könyvtári szolgálat irányelveit kidolgozó munkabizottság jól halad a rábízott feladat teljesítésével: a munkabizottsági tagok 1985 elején véleményezik a végső tervezetet, amelyet Chicagóban fognak a közgyűlés elé terjesztetni elfogadásra. A Sorozati Kiadványok Szekciója azzal foglalkozik, hogy összeállítja a sorozati kiadványok szakértőinek nemzetközi címjegyzékét. A Könyvtárépítési és Berendezési Szekció – a Magyar Könyvtárosok Egyesületével közösen – 1985. június 3-tól 7-ig Budapesten és Békéscsabán rendezi meg szemináriumát régi épületek könyvtári célokra való hasznosításáról.

PAPP István

SZEMLE

BÜKYNÉ HORVÁTH Mária: *A periodikumok használatának alakulása az Akadémiai Könyvtárban.* (1966, 1973, 1980.) Bp. MTA, 1983. 242 p. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei 13 (88) Új sorozat)

„Az Akadémiai Könyvtár rendelkezik az országban a legnagyobb humán jellegű kurrens periodikaállománnyal” – írta *Bükyné Horváth Mária* egy 1977-ben megjelent munkájában. E tény egymagában is kötelez, hiszen az ország egyik legértékesebb, nagy múltra visszatekintő folyóirat-állományáról van szó. *Bükyné Horváth Mária*, aki 1957 óta dolgozik e gyűjteményben (1961 óta annak vezetőjeként), szívós következetességgel és példamutató szorgalommal foglalkozik e gyűjtemény bemutatásával és a hazai szakirodalmi ellátásban betöltött szerepével. Első ez irányú munkája

(*Az Akadémiai Könyvtár kurrens külföldi periodikumai.* Bp. MTA, 1968. 52 p.) már számos értékes adattal szolgált. Az itt feldolgozott 1966-os adatok szerint a kurrens külföldi periodikumok száma 5754 volt (csaknem ötszöröse a magyar címeknek) s ezeknek 9/10-ed része a nemzetközi kiadványcsere révén, 103 állam 2518 intézményéből érkezett a könyvtárba. Az értékes cserealaphoz számító akadémiai *Acták* révén az Akadémiai Könyvtár mindig is kiváltságos helyzetben volt a nemzetközi csere tekintetében. E korai dolgozat célja a kurrens külföldi periodikumállomány struktúrájának, szakmegoszlásának és egyéb hazai és külföldi periodikumállományokhoz való viszonyának elemző megvilágítása volt. E feladatot a szerző igényesen, felkészülten, módszertanilag mintaszerűen oldotta meg. Különösen figyelemre méltó volt a periodikumok tartalmuk szerinti megoszlása elemzésének az a statisztikai módszere, amely sikerrel birkózott meg a több szakterületet érintő periodikumok számbavételével. (Az egyes szakok érintettségét kifejező értékek általában nem egész számok, összegezve viszont egész számot adnak ki: az elemzésre került egységek számát.) Következő munkájában (*Az Akadémiai Könyvtár periodikumai a tudományos kutatás szolgálatában.* Bp. MTA, 1971. 232 p.) témáját a használatelemzés oldaláról közelítette meg; az 1966-os adatok alapján teljes képet adott az Akadémiai Könyvtár periodikumállományának használatáról. Kimutatta, hogy 1966-ban az állományban levő 12 744 cím 18,66 százalékát érintette a használat, amely legnagyobb számban a kurrens külföldi periodikumokra irányult. Kihasználtságukat tekintve azonban (egy címet hányan használtak) a kurrens magyar folyóiratok álltak az élen. A dolgozat ezután a részletes olvasóelemzésen túl azt is vizsgálta, hogy a használt periodikumok információs anyaga hogyan és milyen mértékben épült be az olvasók tudományos publikációiba. Bibliográfiai források segítségével felmérte az 1339 olvasóból az 1966–69 között publikáló 603 fő tudományos tevékeny-

ségét. E személyek 23,5 százalékánál adatszerűen bizonyítható volt (hivatkozások, forrásidezetek alapján) a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára periodikumainak felhasználása. E vizsgálattal a szerzőnek egzakt módszerrel sikerült a könyvtári ráfordítás visszatérüléséhez értékes adalékot szolgáltatnia.

Bükyné Horváth Mária következő munkája (*Az Akadémiai Könyvtár kurrens külföldi periodikum állománya az 1970-es években*. A hazai akadémiai kutatás szakirodalmi információ igénye. Bp. MTA, 1977. 78 p.) az akadémiai folyóiratgyűjtemény egy újabb fejlődési szakaszáról ad számot. 1968/1969-ben a cseretevékenység felülvizsgálata a gyűjtőkörtől idegen periodikumok lemondását eredményezte. A profilisztítás következtében 1257 kurrens külföldi periodikum behozatalát mondták le. 1974-ben egy nagyarányú periodikumselejtezés is lezajlott, mely a profilidegen és tudományos értéket nem képviselő anyagot, valamint a szórványszámokat érintette. Mindezek eredményeként több lett a humán és kevesebb a természet- és alkalmazott tudományi folyóiratok száma; a humán periodikumoknak az összállományhoz viszonyított részaránya 53,73 százalékról 66,26 százalékra emelkedett. 1972-re a kurrens külföldi periodikumok 4695-re, a teljes periodikumállomány 12 368 címre csökkent. Az állomány szakterületi megoszlásának elemzésén kívül Bükyné Horváth Mária elvégezte a „szakmai érték” vizsgálatát is. E vizsgálat nemzetközi összehasonlításban is előkelő helyet biztosít a gyűjteménynek: a kurrens külföldi periodikumok 68,25%-a olyan, amelyeket a nemzetközileg ismert források (szakbibliográfiák, referálólapok stb.) is számon tartanak. Hazai viszonylatban említésre méltó, hogy a kurrens külföldi címek közül 1972-ben 1626 cím egyetlen példány volt az országban. A gyűjteménynek a kutatásban elfoglalt szerepére és a hazai akadémiai kutatás szakirodalmi információigényére nézve egy kiterjedt hivatkozásvizsgálat is pozitív eredménnyel zárult.

Rátérve a szerző legújabban megjelent művére (*A periodikumok használatának alakulása az Akadémiai Könyvtárban*, 1966, 1973, 1980. Bp. MTA, 1983. 242 p.), legelőször is azt kell megállapítanunk, hogy a dolgozat az 1973-as év adatait tárja fel teljes részletességgel, s összeveti őket az 1966-osakkal; az 1980-as évre vonatkozólag csak kb. két oldalnyi összefoglalást ad. Dicséretes (s ez a szerző előző munkáira is vonatkozik), hogy könyvének elején részletes és értékelő áttekintést ad a vonatkozó hazai és külföldi szakirodalomról s így mintegy bevezeti az olvasót saját műhelymunkájába. E fejezeteket a téma szakirodalma iránt érdeklődők is nagy haszonnal forgathatják.

A mű célját (a periodikumok iránti szakirodalmi igény változásának bemutatása az Akadémiai Könyvtárban) változatos módszerek alkalmazásával éri el. A használati bizonylatok alapján bemutatja az 1983. évi periodikumforgalmat az egyes címekre, az információt kereső személyekre és az információkeresések mennyiségére, halmozódására vonatkozóan. (1908 személy és 230 intézmény; tehát összesen 2138 periodikumhasználóról van szó.) Vizsgálódását kiterjeszti mind a négy használati formára: helybenolvasás, kölcsönzés, fényképeztetés, xeroxmásolás. Ez utóbbinak nagyarányú növekedése a periodikumokra irányuló olvasási szokásokban 1973-ban már jelentős eltolódásokat eredményezett. Sokoldalúan szemléltető statisztikai táblázatokra támaszkodva bizonyítja, hogy a kihasználtság éppen a kurrens külföldi periodikumoknál a legmagasabb. Figyelemre méltó viszont, hogy a kurrens külföldi periodikumok használata 1966-hoz képest 1973-ra

– az említett profiltisztítás ellenére is – a természettudományok felé tolódott el. Ez a folyamat azonban abbamaradt, s 1980-ra lényegében megmaradtak az 1973-ban kialakult arányok. A teljes periodikumállományt illetően 1966-hoz képest csaknem valamennyi mutató növekedést jelez: emelkedett a teljes állomány kihasználtsága (3,52 százalékkal), az egy periodikumféleségre eső átlagos olvasói szám (2,83-ról 3,38-ra) és az egy periodikumra eső átlagos használati alkalmak száma (5,44-ről 6,61-re). Tanulságos a legtöbb személy által helyben olvasott periodikumok jegyzéke: az első 10 címből 9 a magyar! A legtöbb alkalommal helyben olvasott periodikumok jegyzékén viszont a *Neue Zürcher Zeitung* vezet, mögötte a *Times*, a jugoszláviai *Magyar Szó*, a *Pravda*, az *Izvesztija*, a romániai *Előre*, a *Le Monde*, az *U.S. News and World Report*, az *Economist* és csak tizedik a *Valóság*. Rendkívül szemléletesek a szakkutatók érdeklődési körére jellemző olvasási kördiagrammok. Ezek tanúsága szerint a természettudósok olvasása szakmailag koncentráltabb, mint a humán területek képviselőié. A „saját-szak” centrikusság a matematikusoknál a legszembetűnőbb: 1966-ban 60, 1973-ban 69 százalékban saját szakterületük lapjait olvasták. Ugyanez az érték a nyelvészeknél 32, illetve 43,5, a többi humán kutatónál még alacsonyabb, vagyis az érdeklődési körük a természettudósokéval szemben sokkal tágabb. A használt folyóiratok nyelvi összetételéből megállapítható, hogy a foglalkozási ágak többségében a nyelvtudási átlag 1966-hoz viszonyítva csökkent.

A használt irodalomnak tudományos közleményekben való felhasználását is vizsgálta a szerző: 1966-ban a folyóiratgyűjtemény olvasóinak 45, 1973-ban 52%-a volt publikáló olvasó. Közülük a humán kutatók növelték megjelentetett publikációik számát, a természet- és műszaki tudományterületek művelői viszont csökkentették.

Bükyné Horváth Mária munkásságának köszönhetően több fázisban ismerhettük meg az egyik legnagyobb és legértékesebb hazai folyóiratgyűjteményt és használatát. A szerző egyik legfőbb érdemének tartjuk, hogy különböző időpontok adatait vetette egybe, módszerében sokoldalúságra törekedett s tárgyát nemcsak önmagában kezelte, hanem nemzetközi mintákhoz mérten is értelmezte. Paradox módon egyetlen gyengesége éppen a sokszempontúságból adódott: a „valamivel kevesebb több lett volna” elve itt is érvényesül s egy rövidebb, összefogottabb dolgozat talán jobban megörvendeztette volna a szakma olvasóit. De ne legyünk ünneprontók, méltányoljuk inkább e művekbe fektetett nem kevés energiát, tapasztalatot és a tárgy iránti őszinte vonzalmat, mondhatnánk elkötelezettséget is. Bükyné Horváth Mária munkássága mindenképpen komoly nyeresége az állományelemzéssel és a szakirodalmi olvasásvizsgálattal foglalkozó hazai kutatómunkának.

Valamennyi dolgozatot irodalomjegyzék, magyar és idegen nyelvű összefoglalók egészítenek ki.

SOMKUTI Gabriella

Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, 1981. Szerk. Németh Mária. Bp., OSZK, 1983. 548 p.

Közismerten nehéz műfaj az évkönyvé és hálátlan feladat az összeállítóé. Az évkönyvnek egyszerre kell megfelelnie a meg-megújuló folyamatosság, valamint az érdemi egyediség – egymással gyakorta ellentétes – követelményeinek. Az Országos Széchényi Könyvtár Németh Mária szerkesztésében megjelent 1981-es Évkönyvében az előbbi követelménynek az I. és a II. rész (*Az OSZK 1981-ben; Az OSZK történetéből és terveiből*), a másodiknak pedig a történelmi jellegű közleményeket tartalmazó III. rész (*Könyvtörténeti és művelődéstörténeti tanulmányok*) felel meg.

Más gond is van az évkönyvekkel. Egyik legnagyobb tehertételük a csüggesztően hosszú nyomdai átfutás ideje. Eltűnődhetünk: milyen formában képes önnön aktualitásáról meggyőzni olvasóját – a folyamatosság követelményének eleget téve – a három éves késéssel napvilágot látó Évkönyv? Mert például 1981-ben még távoli álomnak tetszett a Várba való költözés, s mire a kötet megjelent, már realitás és napi teendő. Úgy tűnik azonban, hogy nemzeti könyvtárunk Évkönyve például a jövőt bátran tervező tanulmányaival sikeresen lépi át a főnnebb vázolt buktatókat.

A kötet tanulmányozásakor hamar tudatosul az olvasóban, hogy az OSZK 1981-es belső műhelymunkája a tervező és alapozó előkészületek tekintetében igen jelentős volt. Talán legfőbb jellemzője a könyvtár tevékenységének, amint az *Somkuti Gabriella Az Országos Széchényi Könyvtár működése 1981-ben* című összefoglaló jelentéséből kitűnik, hogy a nyilvános szolgálat kényszerű korlátozása miatt a munkák súlypontja a kutatásra, fejlesztésre helyeződött, mind a gyűjteményre, mind pedig a központi szolgáltatásokra nézvést. Még akkor is így van ez, ha nem minden változás, újítás aratott osztatlan elismerést a szakmai közvéleményben. (Gondolok például az épp e folyóiratban megjelent, az MNB IKR átalakítása körüli polémiaira.)

A változások, fejlesztések 1981-ben a központi szolgáltatásokat érintették legerőteljesebben, ahogyan erről Kováts Zoltán dolgozatából is áttekintést kaphatunk. A szerző szerint a központi szolgáltatásoktól alapvetően két dolgot vár el a használó: az egyetemes hozzáférhetőséget, valamint az egyetemes számbavétel igényét. Az előbbinek a módja a könyvtárközi kölcsönzés, az utóbbié pedig az információvisszakeresést biztosító eszközök, ezek között kitüntetett helyet foglalnak el az MNB sorozatai. Az információkeresés eszközeinek megítélésében az érdeklődőnek jószerivel egyetlen szempontja (érdeke) van:

mennyire kap segítséget az adott ismeretág információtömegében való eligazodásához. Csakhogy a természettudományok területén, ahol a folyóiratközlemények döntő mennyiségi fölényben vannak a monografikus művekkel szemben, nem szólva a nyomdai átfutás késedelmességéről, nem érvényesül a szolgáltatás központi jellege, mivel az MNB IKR látókörébe csak a társadalomtudományok tartoznak. A természettudományok ágaiban eszerint nem központi, hanem országos szinten valósul meg a tájékoztatás-tájékozódás. Ide kapcsolódik *Futala Tibor* – aki a könyvtáros társadalom azon részéhez tartozik, amely az MNB IKR „decentralizálását” legalábbis nem túlságos lelkesedéssel fogadta – álláspontja. Fő gondnak azt tartja, hogy „a repertorizálandó anyag már soha nem kerül együvé, nem ad ki többé – legalábbis a folyóiratcikkek vonatkozásában – ’bruttó nemzeti összterméket’. Másként fogalmazva: nem illeszkedik bele egy átfogó – nemzeti szempontú – keresőrendszerbe” (217. p.). Márpedig a nemzeti szempont egyike a legfontosabbnak. *Futala Tibor* külön nyomatékkal szól erről, amikor helyzetfölmérésében alapvető tényként szögezi le, hogy a magyarság egyharmada határainkon túl él, akár a szomszédos államok területén őshonos nemzeti kisebbségekként, akár mint nyugat-európai, illetve amerikai diaszpóra. Ezzel összefüggésben – a nemzet szellemi együvé tartozása jegyében – javasolja a hungarika anyagok beépítését az MNB megfelelő sorozataiba. Annál is inkább, mert – játékos az ötlet! – a külföldi magyar tudósokból egy az MTA-val azonos rangú akadémiát lehetne alapítani. Mindehhez csupán két megjegyzés: 1. Dicséretes, hogy az OSZK Évkönyve helyt adott a saját intézményét kritikusan szemlélő és külső munkatársak által írt közleményeknek; 2. A magam mentségére: pusztán azért időztem el e témánál, mert az Évkönyv II. részének írásai is zömmel a központi szolgáltatások jelene és jövője fölött tűnődnek.

A központi szolgáltatások jövőképét *Vajda Erik* tanulmánya vázolja föl. A fejlődés alapvető irányának és eszközének – teljes joggal – a számítógépet tekinti. Ezzel akkor is számolnunk kell, ha gazdasági nehézségeink szárnyaló elképzeléseinket visszakényszerítik földközelségbe. *Vajda* cikkének legnagyobb erénye – amely nem általánosan jellemzi a jövőt fürkésző publikációkat – a konkrétság. Határozottan jelöli meg a feladatot: „sürgősen ki kell építeni, illetve ki kell választani azt az egy-három számítóközpontot, amely a magyar könyvtárügy, tájékoztatásügy és hozzá kapcsolódó egyes más művelődésügyi és tudományos területek számítóközpontja lesz a jövőben”. Az OSZK-nak ezekhez a központokhoz kell csatlakoznia saját berendezéseivel, s a központok egymással is kapcsolatban állva lehetővé teszik „az országos könyvtári-tájékoztatói számítógépes hálózat” létrehozását (248. p.).

A minisztériumi és akadémiai határozatok nyomán jó évtizede hivatalosan is kutatóhelyé nyilvánított nemzeti könyvtárban folyó tudományos vizsgálódások meghatározó vonása a történeti jelleg. Az Évkönyv terjedelmének több mint felét kitevő tanulmányok – közös történelmi vonásukon túl – igen sokszínűen tükrözik az OSZK-ban készült tudományos dolgozatok tematikai és módszertani skáláját.

Az egyik legszélesebb szellemi horizontú, koncepciózus tanulmány *Fried Istváné, Készttség, újítás, periodizáció a kelet-közép-európai romantikában*. Kiindulópontja az, hogy e táj irodalmi – jól elhatárolható, egyedien karakterisztikus megkülönböztető jegeik ellenére – viszonylagos egységet alkotnak. Sürgeti a leszámolást a meggyökerese-

dett és summázó irodalomtörténeti dogmával, hogy ti. a nyugati romantika mögött s azt másolva kullogott a közép-európai. Fried eredeti gondolata, hogy vizsgálódása körébe vonja a „művészi magatartás” fogalmát, az alkotó helyzetét, lehetőségeit, és föl vállalt szerepét, melyeknek eddig kellően nem méltányolt jelentőségük volt az irodalmi stílus kialakulásában. E szálon (is) végighaladva mutatja ki a szerző, hogy a közép-európai romantika nem követte és adaptálta a nyugati irodalom újdonságait, hanem nagyon is a maga hagyományai és sajátosságai szerint születtek – a kétségtelen byroni ihletés mellett – a lengyel, szlovén, magyar stb. romantika maradandó alkotásai. A táj történelmi-társadalmi jellegzetességei, az írók helyzetbeli eltérései mutatkoznak meg abban, hogy a közép-európai romantikus hősök a nyugatiakétól igen eltérő szemléletűek. Bennük a személyiség és a lélek szabadságharca mellé egyenrangúvá emelkedik a nemzeti, történeti problematika, ezáltal az irodalmi hős egészen új dimenzióban mutatkozik meg.

Héjjas Eszter a kurucmozgalom 1674–1679 közötti francia kapcsolatait tárgyaló tanulmánya a hazai történetírói hagyományok kitaposott útján halad. Az eseménykrónika jellegű áttekintés dicsérendő értéke, hogy nem csupán diplomácia- és kapcsolattörténeti fő szálát dolgozza ki, de megrajzolja a végül is eredmény nélküli „szövetség” szélesebb értelemben vett hátterét, Magyarország és az erdélyi fejedelemség belső viszonyait, kitér a Portával való kapcsolatok összefüggéseire is. A szerző azonban a következtetések levonásával, az összegező értékeléssel adós marad.

Szelestei N. László írása azokat a próbálkozásokat tekinti át, amelyek – Bél Mátyás korábbi ösztönzésére – a XVIII. század második felében történtek egy hazai tudós társaság alapítása céljából. Tanulmányának végső konklúziója, hogy a Kollár Ádám Ferencnek tulajdonított 1763. évi tervezet valójában Kollár és Tresztyánszky Dániel közös műve volt.

Galli Katalin és Pavercsik Ilona rendkívül gazdagon adatolt, bőséges illusztrációs anyaggal szemléletessé tett írása átfogó igénytel taglalja a hazai tipográfia egyik rendkívül jelentős centrumának, Kassának XVII. századi történetéből Daniel Schultz nyomdájának működését. Az igen alapos tanulmány számba veszi a műhely felszerelését, betűtípusait, iniciálé-választékát, könyvdiszeit és fametszetes illusztrációit – fontos eligazodási pontokat kínálva a további filológusi, könyvtörténeti kutatások számára.

Borsa Gedeon egy XVIII. századi, tizenkét magyar ponyvakiadványt tartalmazó müncheni gyűjtőkötetéről szól vérbeli és hézagtalan filológusi alaposságról tanúskodó tanulmányában. *Vekerdi József* két korai cigány szógyűjteményt ismertet, irodalomtörténetünk szempontjából számottevő adalékkal gazdagítva Kazinczy Ferenc sokrétű munkásságáról alkotott képünket.

A további közlemények egy-egy tollforgató portréját rajzolják meg vagy egészítik ki róluk való tudásunkat. *Vásárhelyi Judit* írása a vitatott szerzőségű *Fides Jesu* et *Jesuitarium* című jezsuitaellenes protestáns vitairat magyar fordítójáról, Kecskeméti Sánta Jánosról szól. Izgalmas munkája késő humanizmus kori szellemi életünk alakjának kevésbé ismert életét és munkásságát követi nyomon, már amennyire a gyér forrásanyag ezt lehetővé teszi. *Somkuti Gabriella* Újfalvi Krisztina erdélyi költőnő portréját festi meg a teljesség igényével; fölméri a fölvilágosult gondolkodású asszony korát kissé megelőző szemléletre valló könyvtárát. *Berlász Jenő* tanulmánya már módszertani jelentőségre is számot

tarthat, abban az értelemben, hogy külhoni könyvtárakban, archívumokban bújárkodó tudós milyen oknyomozó munkával juthat el irodalomtörténeti jelentőségű végkövetkeztetésekhez. *Fallenbüchl* Zoltán Ambrus Zoltánról, az íróról és könyvgyűjtőről ír a hagyományos írói pályarajz keretein belül maradó cikkében. Szavainak hitelét nem a lábjegyzetek adattömege, hanem a kitűnő magyar író iránti rajongása és részint személyes emlékei erősítik.

Az Évkönyv bevezető részében szomorú kötelességet teljesít. Megemlékezik az 1981-ben, illetve 1982-ben elhunyt *Jóború* Magdáról, *Kemény* G. Gáborról és *Dezsényi-né Szemző* Piroskáról. A pályaképpel fölérő nekrológokat teljességre törekvő bibliográfiai összeállítások emelik a megemlékezések szokványos szintje fölé.

Ismertetőm célja mindössze az érdeklődés fölkeltése lehetett: hogy érdemes kézbe venni az OSZK 1981-es Évkönyvét, mert minden könyvtáros, a jelen, a múlt, a jövő iránt vonzódó is talál benne kedvére valót. S ezzel válaszoltam egyben írásom elején fölvetett – az évkönyv műfajára vonatkozó – aggodalmaskodó kérdésemre.

MEZEY László Miklós

Az INFOTERM (International Information Centre for Terminology) második konferenciáját 1985. április 14 és 17-e között rendezik meg Bécsben. Témája: Nemzetközi együttműködés a terminológiai munkában. (Az Infoterm tájékoztatása alapján.)

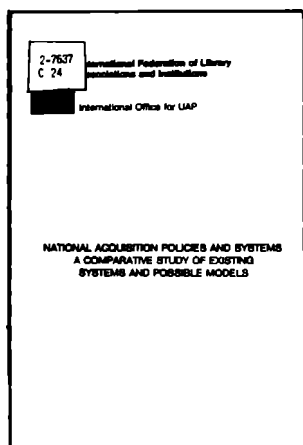
* * *

Személyi hírek az IFLA Journal legújabb számából

- az Österreichische Nationalbibliothek új főigazgatója *Magda Sreblj*;
- *Ronald Mitchell* lett a 60 000 tagot számláló International Reading Association (Nemzetközi Olvasási Egyesület) új ügyvezető igazgatója;
- *Willie Dehennin*, a Leuven-i Egyetemi Könyvtár korábbi igazgatója váltotta fel *Kenneth Humphreys-t* a European University Institute Library (Firenze) igazgatásában;
- *Sir Harry Hookway* lett a Board of Publishers Databases Ltd. elnöke.

IFLA Journal 1984. 4. sz.

Könyvtári Figyelő 31(1985)2

COLLINS, J.: *National acquisition policies and systems*. Wetherby, IFLA International Office for UAP, cop. 1982. VI, 221 p.

Az országos méretű állománygyarapítás elmélete és gyakorlata. Tanulmány a nemzeti szintű könyvtári gyűjtemény-építés létező rendszereiről és lehetséges modelljeiről

Az UAP, a kiadványok egyetemes hozzáférhetősége kívánalmi között – természetesen – szerepel az is, hogy egy-egy ország önmaga számára is biztosítsa a kiadványok egy részének (a hazai kiadványtermésen túli részének is) ország-
gon belüli hozzáférhetőségét. Magától értetődő, hogy megfelelő állománygyarapítási politika és gyarapítási gyakorlat nélkül egy ország sem juthat el a hozzáférhetőség elfogad-

ható szintjére, és a könyvtárközi kölcsönzési rendszerek is céltalanok, ha a dokumentumokat soha senki nem szerezte be. Az UAP programnak tehát szerves része az állománygyarapítás átfogó politikája, s így ez a tanulmány is, amely a Deutsche Forschungsgemeinschaft támogatásával jött létre.

A kérdés tanulmányozását a szerzők a vonatkozó szakirodalom 1950-ig visszamenő áttekintésével kezdték, majd (különböző szempontok alapján) 21 országot választottak ki részletes bemutatásra, amely függeléként jól kíséri és motiválja a szerzők számos megállapítását. A másik függelék 358 tételes bibliográfia, amely először az állománygyarapítás és a könyvtári rendszerek általános irodalmát (60 tétel) regisztrálja, utána országokként sorolja a címeket. A Hungary címszó utáni 12 tétel mennyiségére nem panaszkodhatunk. Talán csak azt sajnálhatjuk, hogy a hazai „gyűjtőköri kooperáció” nagy korszakának néhány jelentősebb írása, az újabb irodalomból pedig a „könyvtári rendszer szervezéséről és működéséről” megjelent jogszabályt elemző, ismertető cikk nem jutott az összeállítók tudomására, aminek – láthatóan – az a fájdalmas tény is oka, hogy a HLISA nem került a kezükbe.

A szerzők eleve meghatározták a nemzeti állománygyarapítás fogalmát, és ennek tényleges meglétét, elemeinek működését kutatták az egyes országokban. Így jutottak el a lehetséges modellek felvázolásához is, amely elméleti modellek különböző adottságú országok számára nyújtanak lehetőséget a nemzeti állománygyarapítás esetleges megvalósításához.

Mi tehát a „national acquisition policy” (amit csak nem akaródzik nemzeti – vagy országos – szerzeményezési *politikának* magyarítanom)? Az alkotója annak a programnak, amely a rendelkezésre bocsájtás (hozzáférhetőség) igényével gyűjti és ellenőrzi egy nemzet (ország, esetleg együttműködő országcsoport) könyvtári információforrásait; a gyűjtés határai (pozitív vagy negatív formában) formálisan is rögzítettek; az ily módon

szervezett gyűjtemény az ország használatára van rendelve; mindezt egy országos testület (akár központi hatóság, akár együttműködési megállapodásokon alapuló bizottság) hirdeti meg. Tegyük mindjárt hozzá: a gyakorlatban ilyen szintű, formálisan is szervezett nemzeti állománygyarapítás nem létezik.

Ha a nemzeti állománygyarapítási „policy”-t tekintjük stratégiának, akkor az állománygyarapítási rendszer („system”) az ezt kiegészítő taktikák összessége, azaz: megtervezett és világosan meghatározott együttese mindannak az eljárásnak és gyakorlatnak, amely végül is nem más, mint az elmélet által előírtak betöltésének gyakorlati mechanizmusa; illetve – elmélet hiányában – a könyvtári anyag beszerzésének folyamata és gyakorlata. A rendszer nagy jelentőségű lehet azokban az országokban, ahol az elmélet hiányzik, vagy a gyűjtést csak negatív formában határozták meg.

Ekként meghatározva a nemzeti állománygyarapítás elméleti és gyakorlati fogalmát, a nemzeti könyvtár szerepét vizsgálják először, azonnal figyelmeztetve, hogy a nemzeti könyvtár állománygyarapítása – bár szerepe igen fontos lehet – semmiképpen nem azonos a nemzet könyvtári állománygyarapításával. A nemzeti állománygyarapítás nem függ a nemzeti könyvtár lététől, működésétől, de ahol a nemzeti állománygyarapításnak legalább egyes elemei megtalálhatók, elvárható, hogy ebben a nemzeti könyvtár részt vegyen vagy éppen vezető szerepet vállaljon. A különböző típusú – enciklopédikus vagy szakosodott gyűjtésű, egy- vagy többfunkciójú, országosan egyetlen vagy regionális jellegű – nemzeti könyvtárak szerepe a nemzeti állománygyarapításban, az országon belüli „hozzáférhetőség” biztosításában igen sokféle lehet.

A gyakorlatban létező állománygyarapítási programokat tekinti át a tanulmány következő fejezete, előjáróban megállapítva, hogy e tekintetben a nemzeti állománygyarapítás igen szorosan összefügg a könyvtárközi kölcsönzéssel és az UAP alapelveivel. Általában megállapítható, hogy az állománygyarapítási gyakorlat (bármely országban) sokkal inkább pragmatikus, mintsem elméleti, filozófiai alapozottságú, és hogy az igazán nemzeti méretű gyarapítási program rendkívül kevés. Sokkal gyakoribb az alacsonyabb szintű állománygyarapítási együttműködés, többnyire önkéntes alapon, gyakran még le sem írt elvek alapján. Az ilyen együttműködés első lépése gyakran egy központi katalógus igénye és megvalósítása, innen vezethet az út a területi, könyvtártípusok szerinti, illetve szakterületi együttműködés kialakulásához.

Lényeges különbség mutatkozik a központosított és az osztott állománygyarapítási programok között; míg az előbbieket a hagyományosan centralizált jellegű országokban (például Nagy-Britannia, Franciaország), működnek, a decentralizált együttműködés jellemzi a szövetségi államformájú, több etnikumú vagy regionális felépítésű országok (például Jugoszlávia, NSZK, Szovjetunió) könyvtárügyét.

A tanulmány a regionális könyvtári rendszerek, a nemzetközi hálózatok és a szakkönyvtári együttműködés különböző formáinak (országos szakkönyvtárak, tudományos hálózatok, egyetemi könyvtári hálózatok) áttekintése után az országos állománygyarapítási elmélet és gyakorlat fellelhető, működő elemeit mutatja be az NSZK, Anglia és az európai szocialista országok könyvtári gyakorlatában. Körültekintően szól az állománygyarapítási rendszerek működési mechanizmusáról, kitérve az előfeltételek, a tervezés és irányítás, a pénzügyek, a tartalom, a módszerek, a résztvevők körének és a folyamatos megfigyelés-ellenőrzés fontosságának kérdéseire.

A jelenlegi helyzet alapos áttekintése és ismertetése után a tanulmány izgalmasabb része, a lehetséges jövő(k) felvázolása következik: milyen lehet egy ország állománygyarapítási rendszere, és miként valósítható meg? Az előfeltételek között néhány határozott döntés is szükséges: meg kell határozni a centralizáció mértékét, az irányítás módját (hivatalos hatósági jellegű, vagy önkéntes együttműködésen alapuló). Tiszta, világos célokat kell minden résztvevő – és az egész rendszer – elé állítani: meg kell határozni a hozzáférhetőség biztosításának pontos körét (dokumentumtípus, forrás, nyelv, tárgy, szint, időhatár stb. szerint). Ezt számos tényező befolyásolja, így a meglevő igények szintje és mennyisége, a hazai publikációs tevékenység és a tudományos-műszaki élet, az ország nyelvismereti struktúrája, a külföldi források (például adatbázisok) használatának mértéke, a nemzeti kiadványtermés gyűjtésének mechanizmusa (a kötelezpéldány-ügy szabályozása) és így tovább. Egymondatos, de fontos figyelmeztetés: egyensúlyt kell teremteni a jelen és a jövő szolgálata között.

Ám mielőtt – e döntéseket megfogalmazva – bárki választani kívánna a felvázolt modellek közül, vagy azok elemeit kombinálva kidolgozná saját modelljét, a szerzők önvizsgálatra szólítanak, mindössze öt kérdéssel:

- Egyetért-e a könyvtarostársadalom az UAP elveivel?
- Találkoznak-e az UAP-elvek a kormány egyetértésével, támogatásával?
- Támogatja-e a könyvtarostársadalom a nemzeti állománygyarapítási program megvalósítását?
- Van-e megbízható anyagi forrása a könyvtárügy hosszú távú fejlesztésének?
- Lehetséges-e a nyomtatott és egyéb könyvtári anyag külföldről való beszerzése, viszonylag függetlenül az esetleges jogi, politikai vagy gazdasági nehézségektől?

Ha ugyanis e kérdések bármelyikére nemleges a válasz, a szerzők kevés esélyt adnak az országos állománygyarapítási program megvalósításának és működőképességének.

A kérdés tanulmányozása során szerzett ismereteik alapján a szerzők – végeredményként – öt nemzeti állománygyarapítási modellt dolgoztak ki, amelyek közül az egyes országok adottságai szerint (esetleg a szerzők által összeállított „döntési vezérfonal” segítségével) választható ki a leginkább megfelelő.

Az „A” modell egy központi intézményt igényel, mint elsődleges, legfontosabb forrást. Ezt az intézményt az egész ország (esetleg több együttműködő ország) finanszírozza, s az intézmény kb. 85%-ig fedezi a lényegi irodalom iránti kéréseket. A kurrens tudományos és műszaki időszak kiadványokból erőteljes gyarapítást folytat az általában ismert nyelveken. Lényegében fedeznie kell a hazai és a fontosabb nemzetközi másodlagos szolgáltatások forrásanyagát. Egyúttal országos tárolókönyvtárként is működik: egy országra kiterjedő (nemzeti) rendszer esetén a nemzeti könyvtár része. A központi intézmény által ki nem elégíthető kéréseket a szakkönyvtárakba kell továbbítani.

A „B” modell olyan decentralizált, regionális alapú rendszer, ahol a központi intézmény végső megoldásként szerepel. Elsősorban szövetségi államformájú vagy többnyelvű, illetve nagy kiterjedésű vagy nem megfelelő távközlési hálózattal rendelkező országok számára alkalmas, azonban több ország együttműködésével is megvalósítható. Ebben a rendszerben a helyi szakkönyvtárak saját szükségletüknek megfelelően gyarapítják állományukat, de gondot fordítanak a fontos (és drága) anyag beszerzésére a regionális könyvtár ál-

tal szervezett (irányított) kooperáció vagy koordináció alapján. A jelentős állományt építő regionális könyvtárt a régió és a központi könyvtári hatóság is támogatja. A hazai kiadványtermés kötelezpéldányainak is el kell jutni a régiókba. A központi intézmény (esetleg a nemzeti könyvtár, patriotika-funkciói mellett) a marginális anyagot gyűjti, és azokat a szakterületeket illetve dokumentumtípusokat, amelyek a rendszerben máshol nincsenek „lefedve”.

A „C” modell a központositott országos szakkönyvtárak rendszere. Ebben a modellben az ország szakirodalmi igényeinek ellátása 4–5 országos feladatkörű szakkönyvtár között oszlik meg. Ezek egyike lehet a nemzeti könyvtár (a patriotika irodalom és például a humán tudományok területén), a parlament könyvtára lehet felelős a társadalomtudományok és két-három egyetemi könyvtár a természet- és az alkalmazott tudományok szakirodalmi ellátásáért. A kötelezpéldányokból legalább két példány szükséges: egy a nemzeti könyvtárba, egy a szakterületileg illetékes könyvtárba kerüljön. Ez a rendszer különösen a határterületi és az interdiszciplináris szakirodalom tekintetében kíván hatékony koordinációt.

A „D” modell teljesen decentralizált rendszer. Fejlett könyvtárüggyel, viszonylag sok közepes nagyságrendű könyvtárral, erős és hagyományosan jól működő könyvtárközi kölcsönzési (vagy másolatszolgáltatási) gyakorlattal rendelkező országokban válhat valóra. Megvalósításához nem kell új intézményt alapítani, de a kiválasztott könyvtárak országos jellegét jogi eszközökkel is ki kell nyilvánítani, le kell szögezni. A rendszer különösen erős központi szervező és koordináló tevékenységet kíván, hiszen a szakirodalmi ellátás felelőssége 25–50 jól működő, egy-egy szakterületen jelentős könyvtár között oszlik meg. A résztvevő könyvtárak a vállalt szakterület gondozásához anyagi támogatást kapnak.

Az „E” modell sok tekintetben az „A” modellhez hasonló, azonban a központi intézmény csak a leginkább használt szakfolyóiratokat gyűjti, az országos igények viszonylag magas hányadának minél olcsóbb kielégítése érdekében. A központi periodikagyűjtemény mellett a nemzeti könyvtár gyűjtse a hazai kiadványtermést és a patriotika-irodalmat. Az egyéb igények (például szakkönyv, nem hagyományos dokumentum, központilag nem gyűjtött periodikum) kielégítése ad hoc alapon, bel- vagy külföldi könyvtárközi kölcsönzés útján elégíthető ki. A szerzők fiatal és szegény fejlődő országok esetében tartják elképzelhetőnek e modell alkalmazását.

Ha a recenzáló végül még egy mondatot fűz ide, csak azért teszi, nehogy – éppen ez a leginkább kiagyaltnak és elfogadhatatlannak tűnő modell kerülvén az ismertetés végére – rossz ízt hagyjon maga után az alapos feltáró munkára épülő, számos figyelemre méltó megállapítást és kíváncsalmat tartalmazó, az UAP programmal, könyvtárak együttműködésével, szakirodalmi ellátással, vagy éppen gyűjtőköri kooperációval, koordinációval foglalkozók számára hasznos olvasmányul kínáló tanulmány.

MOHOR Jenő

A FŐVÁROSI KÖNYVTÁR ÉVKÖNYVE
XIX.

A FŐVÁROSI
SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁR
ÉVKÖNYVE

XIX.
1979 - 1980

BUDAPEST, 1980

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Évkönyve XIX. 1979–1980. (Szerk. DOBOS Piroska) Bp., FSZEK, 1983. 235, XII p. (A fővárosi könyvtár évkönyve 31.)

Megszokták az elődeink, megszoktuk mi is, remélem az utánunk következő generáció számára is természetes lesz, hogy a főváros vezető közművelődési könyvtára sokkal több, mint a magyar könyvtári rendszer egyik tagja, vagy egyik intézménye. Nemcsak azzal több, hogy Budapest lakosságának könyvtári ellátását végzi, összefogja és irányítja, hanem számomra mindenekelőtt azzal, amilyen feladatokat a magyar könyvtárügy egésze érdekében, példamutató önzetlenséggel, becsületességgel és színvonalon vállal és végez.

Szabó Ervin a XX. század első évtizedének egyik legnagyobb politikai egyénisége volt, könyvtárosként és könyvtárpolitikusként viszont még a jövő számára is példakép lehet és lesz. A fővárosi könyvtár korszerűségét az a szakmai igényesség, társadalmi nyitottság és elkötelezettség határozta meg, amelynek alapelveit Szabó Ervin nemcsak megfogalmazta, hanem a gyakorlatban is érvényesítette. Ennek kisugárzó hatása még a két háború közötti időszakban is lemérhető volt. (Veszprémben például a harmincas években, amikor Nagy László vezetésével a múzeumi könyvtár nyilvános szolgálatot vállalt, a fővárosi könyvtár tevékenységét tekintette példának, s ennek az intézménynek a segítségével tudott – sajnos csak rövid ideig – mai szemmel tekintve is korszerű közművelődési tevékenységet kialakítani, az adott politikai és társadalmi viszonyok között haladó állománygyarapítást és színvonalas feltáró munkát végezni.)

Ilyen és hasonló gondolatok jutnak eszembe, ha a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár valahol a beszélgetés témája. Akkor is, ha a kezembe került az elmúlt évtizedek során az intézmény viszonylag rendszeresen megjelenő évkönyvének valamelyik száma, s most is, amikor a 19. kötetet – a Könyvtári Figyelő megbízásából – alaposabban tanulmányoztam. Szabó Ervin szellemi örökségét, és az intézménytől megszokott példamutató kezdeményezőkézséget vártam és kerestem mindenkor. Örültem annak, hogy ebben az évkönyvben is megtalálhattam.

Farkasinszky Lajos, a Fővárosi Tanács elnökhelyettese is úgy fogalmazta meg 1979 őszén, a könyvtár 75. évfordulója tiszteletére rendezett emlékülésen, hogy az intézmény „... hű maradt ezekhez az elvekhez, hosszú története nehéz napjaiban is.” Az elveket pedig négy pontban így foglalta össze: „... mindenki számára váljék elérhetővé a könyv, ... az elkülönített kis egységek helyett szükséges létrehozni a könyvtárak munkamegosztáson alapuló rendszerét, ... legyen együttműködés a könyvtárak között, ... a könyvtárak szervezési elve a hálózat legyen. ...”

Az évkönyv utolsó része foglalkozik közvetlen módon az évfordulóval, helyesebben itt olvashatjuk az emlékülésen elhangzott előadásokat. Közülük *Révész Ferenc* – a nyugállományba vonuló főigazgató – az intézmény 75 évének történetét foglalta össze. A könyvtár és hálózata forgalmának és tevékenységének növekedését mutató eredmények mellett joggal állapította meg, hogy a könyvtári szakma több területén is kezdeményezést vállalt a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Például az elsők között volt a szabadpolcos rendszer bevezetésében, az önálló gyermekkönyvtárak létesítésében, a zenei gyűjtemények szervezésében, a könyvtári klubok működtetésében, a korszerű propagandaeszközök alkalmazásában, hasznos bibliográfiák megjelentetésében, a helyismereti kutatás segítésében stb. Ugyanakkor őszintén felvetette a gondokat és a problémákat is, amelyekkel a fővárosi könyvtár és hálózata, mindenek előtt a rendkívül mostoha működési feltételek miatt küszködik. Bízunk benne, hogy optimizmusa megalapozott, amikor azt írja: „Szilárd meggyőződésem, hogy a századforduló végén. . . fővárosunknak korszerű, világ-színvonalon álló hálózata és központi könyvtára lesz.”

Szőke Tiborné főként az intézmény terveivel. *Remete László* pedig a könyvtárnak mint szellemi kisugárzó központnak a szerepével foglalkozott. „. . . ez a gyűjtemény e századi közéletünkben időnként az ország határain is túlterjedő hatósugárral igen hatékonyan segítette a haladó politikai és kulturális mozgalmakat.” – írja *Remete László*. Tanulmányából megtudhatjuk azt is, hogy 1919-ben „. . . Kun Béla és társai bebörtönzése után megalakult második illegális vezetőség igazi központja Szabó Ervin utóda, *Dienes László* jóvoltából a Fővárosi Könyvtár igazgatói szobájá volt.”

Köhlmi Bélának azon hagyaték részében, amelyet leánya a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárnak ajándékozott egy nagyon érdekes kéziratra akadt *Remete László*. Szabó Ervin ebben vázlatosan feljegyezte a könyvvel, a könyvtárral és annak társadalmi környezetével kapcsolatos gondolatait. Az ötvenöt pontban megfogalmazott vázlat közül kettőre szeretném a figyelmet felhívni. Az egyikben arról ír, hogy a könyvtár ügye „Állami ügy”. A másikban pedig azt fejtegeti, hogy a könyvtár „. . . a művészetet is megelőzi, mert az élet összességének használatára tanít.”

Váradi Sternberg János és *Jevgenij Jegorov* (mindketten Ungvárról) Szabó Ervin oroszországi kapcsolatait, és a forradalmi Oroszországhoz való viszonyát elemzik egy jó tanulmányban. Idézik többek között *Jászi Oszkár* visszaemlékezését, amely szerint Szabó Ervin „. . . orosz légkörben vált vérbeli forradalmárrá és marxistává.” A tanulmányból azt is megtudjuk, hogy az orosz forradalmárok közül többel is rendszeres kapcsolatot tartott Szabó Ervin, és ennek kihatásai végigkísérték egész pályáján. Halála előtt néhány héttel a fiatal orosz proletárállam Szocialista Akadémiája a tagjai sorába választotta; R. Luxemburg, N. Krupszkaja, C. Zetkin, F. Mehring, R. Rolland és mások társaságában.

Remete László külön tanulmányban foglalkozik a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár szociológiai periodikum állománya keletkezésének és fejlődésének történetével. Ebből megismerhetjük ennek a gazdag gyűjteménynek a sokrétűségét és társadalmi hasznosságát, de egyben a gyarapítással és a hiányok pótlásával együtt járó gondokat és problémákat is.

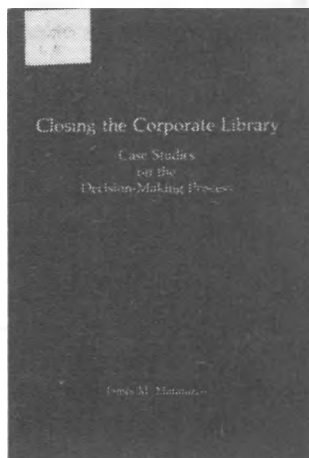
A főváros térképeinek történeti áttekintése c. tanulmány *Faragó Éva* munkája nemcsak a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest-gyűjteményét, hanem a többi fővárosi közgyűjteményben található dokumentumokat is számbavette. Hasznos történeti

áttekintést és helyzetelemzést kapunk, amelyet alapos irodalomjegyzék, és néhány régi térképnek mellékelteként történő közlése egészít ki. *Mikó* Zoltán írása a fővárosi könyvtárhálózat szemléltető propagandájáról meggyőzően bizonyítja, hogy a közművelődési könyvtáraknak mindenkor alapvető feladata a környezetével való állandó kapcsolattartás, az olvasók és a lakosság rendszeres tájékoztatása, a gyűjtemény szolgáltatásainak színvonalas propagálása. A tanulmány szelleme, s annak mellékletei meggyőzően tanúsítják: a színvonalas könyvtári propagandára szükség van, arról nem elég csak beszélni, azt csinálni kell.

Még további fél tucat tanulmány foglalkozik az intézmény és a hálózat egyes egységeinek, gyűjteményeinek és tevékenységi formáinak elemzésével. Köztük a Budapest-gyűjteményben található, 1948 előtti származású, munkásmozgalmi vonatkozású grafikai plakátok katalógusa; a 35. sz. kerületi könyvtárban létesített Kisduna Galéria tevékenységének tapasztalatait, a 12. sz. könyvtár, valamint a 44. sz. könyvtárban működő ifjúsági művelődési kör történetét feldolgozó írások.

Az évkönyv első részében nagyon alapos és részletes, számadatokkal és táblázatokkal jól kiegészített elemzést kapunk a főváros tanácsi közművelődési könyvtárhálózatának 1979. és 1980. évi tevékenységéről. Az adatokból és a beszámolóból is kitűnik: a könyvtárak működésének rossz feltételei, és főként társadalmunk fejlődésének általános tendenciái miatt a hetvenes évek második felétől a főváros könyvtárainak tevékenységére is a stagnálás, egyes mutatók tekintetében a mérsékelt ütemű növekedés vagy visszaesés, nem a mennyiségi, hanem a minőségi követelmények és igények kielégítésére való törekvés a jellemző.

VARGA Béla

MATARAZZO, J. M.: Closing the corporate library: case studies on the decision making process. New York, Special Libraries Association, 1981. 154. p.

A vállalati könyvtárak megszüntetése: esettanulmányok a döntési folyamatokról

Nem hálás, – de igen hasznos – feladat tanulmányt írni a vállalati könyvtárak „kimúlásáról”. A könyvtárak megszüntetésének tényleges okait ugyanis különböző objektív és szubjektív tényezők következtében sok esetben nehéz feltárni, elemzésük ugyanakkor rendkívül fontos lehet a „túlélni” akaró könyvtárak számára. Úgy tűnik a szerzőnek sikerült eleget tennie a korántsem egyszerű feladatnak, hiszen könyve alapjául a pittsburghi egyetem rangos Könyvtár- és Információtudományi Tanszékén megvédett doktori értekezése szolgál. (Ez egyébként tükröződik a tanulmány rigorózus felépítésében és „tálatásában” is, jó példáját adva az amerikai szakirodalomban gyakran emlegetett felmérési módszerek alkalmazásának, s illusztrálva az egyetemi dolgozatokkal szemben támasztott szigorú tartalmi és formai követelményeket.)

Az Egyesült Államokban az elmúlt néhány évtized során igen gyorsan növekedett a vállalati könyvtárak száma (becslések szerint csaknem 8000 vállalati könyvtár működik jelenleg az országban), ugyanakkor e *könyvtár* típus helyzetével, tudományos alapon nem-igen foglalkozott a szakirodalom. Pedig egy sajátos jellegzetességük miatt érdemes lett volna már korábban is vizsgálódás tárgyává tenni a könyvtárakat: *a vállalati szakkönyvtárak igen nagy számban keletkeznek és igen nagy számban szűnnek meg, azaz „mortalitásuk” igen magas.*

A szerző célja a vállalati szakkönyvtárak megszüntetését megelőző döntéshozatali folyamat vizsgálata volt. Az öt esettanulmány mintavételes, kérdőíves felmérés eredményeinek felhasználásán alapul, amelynek során nem csupán a megszüntetett könyvtár vezetőjét, de az adott vállalat igazgatóját vagy felelős vezetőjét is „megszóltattatta” a szerző. (A módszer mintájául egyébként az Apolló-űrprogramban részt vevő tudósokra vonatkozó felmérésben Mitroff által alkalmazott eljárás szolgált, amely lehetővé teszi az előre rögzített kérdéseken kívüli egyéb témák felvetését és figyelembevételét az interjúk során.)

A név nélkül említett vállalatok a legkülönbözőbb kategóriákhoz tartoznak, közöttük a legnagyobb 3000, a legkisebb 125 főt foglalkoztat. A megszüntetett könyvtárak viszont megközelítőleg hasonló adottságokkal rendelkeztek: monográfiaállományuk 2000

és 2500 kötet, folyóiratállományuk pedig 65 és 250 cím között mozgott. (A megszüntetett vállalati könyvtárak között olyan is volt, amely még 1934-ben kezdte meg működését!) A szerző hangsúlyozza, hogy a minta nem tekinthető reprezentatívnak, csupán egy szűkebb földrajzi régióban, csaknem találomra kiválasztott esetekről van szó. Ez azonban csak részben csökkenti a levont következtetések értékét, pláne ha figyelembe vesszük a mintavétel módszeréből fakadó korlátokat és a tanulmány problémafelvető jellegét.

Az interjúk során feltett kérdések a felhasználók és a könyvtár kapcsolatára, a könyvtárnak a vállalatban belül elfoglalt vélt és tényleges helyzetére, a kapcsolódó vállalati egységek helyzetére, a könyvtár megszüntetésének közvetlen okaira és az újramegnyitás lehetőségeire irányultak. Az interjúk mellett a szerző az adott vállalatok írásos anyagaira (éves jelentések, bizottsági beszámolók, egyéb hozzáférhető dokumentumok) is támaszkodott. Az esettanulmányok első változatait az érintettek írásban módosíthatták, illetve véleményezhették.

A vizsgálatok számos tanulságos következtetésre adtak módot. Az elemzett vállalatoknál a szakkönyvtárakat a kutatási és/vagy a termékfejlesztési tevékenységek szolgálatára hozták létre s amikor e tevékenységek súlya a vállalatnál csökkent, a könyvtári szolgáltatásoknak tulajdonított érték is alacsonyabb lett. A könyvtárak megszüntetéséről általában a felsőszintű vezetés hozta a döntést, tehát *a vezetőknek éppen az a kategóriája, amely valószínűleg a legkevésbé vette igénybe, következőképpen legkevésbé ismerte a könyvtár szolgáltatásait*. Az esetek többségében hiányzott a könyvtárak tevékenységének szisztematikus értékelése (pl. a könyvtári szolgáltatások paramétereinek rendszeres összevetése az USA Szakkönyvtári Szövetsége által kiadott „normákkal”, az *Objectives and standards for special libraries*” előírásaival, amelyet egyébként a könyv függelékében a szerző közread), mind a könyvtárvezetés, mind a vállalati vezetés részéről. Érdekes megállapítás, hogy míg a könyvtárak megalapításához és létrehozásához elegendő volt egy-két ember erőfeszítése, ugyanennyien képtelenek voltak megakadályozni, hogy a vállalatvezetés a költségek csökkentését ne a könyvtárak megszüntetése révén valósítsa meg. A pénzügyi helyzet rosszabbodása az esetek többségében döntő volt a könyvtárak megszüntetését megelőző döntési folyamatban. A finanszírozási krízis azonban nem önmagában váltotta ki a „végzetes” döntéseket, hanem csak arra ösztönzött, hogy a vezetők mérlegeljék a könyvtárnak a vállalati célokhoz való hozzájárulását.

A könyvtárak megszüntetésében ugyancsak fontos tényező volt a vizsgálat tanúsága szerint a külső könyvtári források fizikai közelsége, illetve hozzáférhetősége, mivel sok esetben a külső könyvtár részben vagy egészben helyettesíthette a saját szakkönyvtárat.

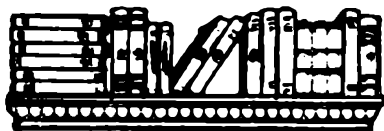
A döntéshozatali folyamatok elemzése végül arra is rámutatott, hogy a könyvtárvezetők *csak kevésbé vagy egyáltalán nem voltak informálva a vállalatot fenyegető pénzügyi gondokról vagy az új értékelési-vezetési módszerek bevezetéséről*. Ez egyben arra is utal, hogy a szakkönyvtárak megszüntetésének tényleges okait elsősorban a vállalat vezetői tudják megadni.

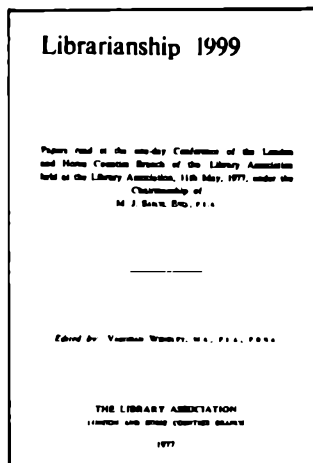
A tanulmány külön érdeme, hogy nem marad meg a „diagnózis” mellett, hanem kísérletet tesz a „terápia” előírására is, azaz a könyvtárak megszüntetésében kulcsfontosságú szerepet játszó tényezők felsorolása kapcsán felhívja a figyelmet az „aggasztó” je-

lekre és javaslatot tesz a megelőző lépésekre. A vállalati könyvtár relatív súlyának csökkenése például már az olyan egyértelmű jelekből is lemérhető, mint a könyvtár rendszeres használóinak ritkulása. A felső vezetésnek a vállalati szakkönyvtárak megszüntetésében játszott szerepe miatt fontos, hogy a vállalati célok megvalósításához való tényleges hozzájárulás mértékét a könyvtár vezetője minél hatásosabban tudatosítsa a vezetés felső szintjének képviselőiben. (Ennek egyik jó, bár nem mindig megvalósítható módja az, ha a könyvtárvezető maga is tagjává lesz a vállalatvezetés „elitcsoportjának”.) Elengedhetetlen a könyvtár teljesítményének rendszeres, belső értékelése, amely fényt deríthet a funkcionális eltolódásokra és lehetővé teszi a könyvtár számára az állandó alkalmazkodást. Ez a „túlélés” előfeltétele. A váratlan vagy hirtelen külső értékelés a már említett súlyos következményekhez vezethet.

Sorolhatnánk még a „túlélés” érdekében javasolt lehetséges cselekvési irányokat, de befejezésként talán érdemes idézni a tanulmány alapvető megállapítását, miszerint *sem a könyvtárosok által nyújtott szolgáltatások minősége, sem a könyvtár állománya és egyéb feltételei nem képezték fontos elemeit a könyvtárak megszüntetését előíró döntéseknek* (p. 131.). Természetesen ez nem azt jelenti, hogy e jellemzőknek egyáltalán nincs szerepük a megszüntetésben. Inkább arról lehet szó, hogy a vezetés elsősorban a vállalati célok megvalósításához való hozzájárulást vizsgálja az adott esetekben. Mindenesetre érdekes volna olyan összehasonlító vizsgálat eredményeit olvasni, amely a „túlélést” sikeresen elérő könyvtárak tapasztalatait is figyelembe veszi, mivel az ilyen típusú elemzés egyértelműen kimutatná azt, hogy milyen összefüggés áll fenn a nyereségesség, a kutatás vagy termékfejlesztés és a könyvtári szolgáltatások között.

HEGEDŰS Péter

Librarianship. 1999. Papers read at one-day conference of the London and Home Counties Branch of the Library Association. 11. May 1977. London, The Library Association, 1977. 47. p.

Könyvtárak 1999-ben.

A brit Könyvtáros Egyesület London környéki szervezete már évekkel ezelőtti (1977-es) konferenciáján megvitatta a könyvtárak várható jövőjét a század végéig. Sűrűn találkozhatunk mostanában az ún. „gombnyomós” társadalom közelgő eljövételének megjövedülésével. Bennünket most az érdekel, hogy a felvázolt jövő keretébe miként illeszkedik a könyvtár.

A közművelődési könyvtárak feltehetőleg még 1999-ben is nélkülözhetetlen szerepet fognak játszani a közösség életében. Ezt három ok is alátámasztja.

Az első az okok között az a misszió, amelyet a könyvtár a helyi érdekű dokumentumok gyűjtésében, fontosságuk tudatosításában betölt. Olyan tudnivalókról van itt szó, amelyek zömmel csak helyi jelentőségűek, tehát azokat az országos hálózatba betáplálni nem volna célszerű. A helyi jellegzetességek felkutatásának, összegyűjtésének és megőrzésének legtermészetesebb helye a helyi könyvtár, ahol az érdeklődők megtalálhatják legváltozatosabb tevékenységeikhez az információhordozókat.

A másik okot az emberek magánéletének alakulásában lehet megtalálni. Technikailag valóban megvalósítható, hogy 1999-ben az egyes otthonok bekapcsolódjanak a számítógépes és telekommunikációs áramlásba, bár milliók számára – anyagi korlátok miatt – bizonyára elérhetetlen marad. Ezért ismét csak a könyvtár lesz az a hely, ahol a közösség a rendelkezésre álló valamennyi információs szolgáltatásban részesülhet.

Végül a harmadik ok, az információrobbanás. Tanúi vagyunk újabb és újabb információhordozók megjelenésének, melyek rohamos terjedése nemcsak gazdasági tényezőknek, vagy az emberek vizuális igényeinek következménye, hanem az egyre fenyegetőbb fahiánynak is. Az új információhordozók megkívánják az olyan technikai eszközöket, amelyekkel az információ korlátlanul mobilizálható.

A nem-könyv dokumentumok kapcsán nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy használatuk, keresésük, olvasásuk, böngészésük sajátos feltételeket kíván. (Szemben a könyvtárosok között elterjedt téves nézettel, tény, hogy valamilyen módon minden dokumentumtípusnak megvan a maga „böngészési” technikája.)

A szóbanforgó információhordozók négy főbb csoportja különböztethető meg: alapanyagok szerint: papír, (evvel e helyütt nem szükséges foglalkozni) a film, a mágneszalag és műanyaglemez.

Állóképek. A papíralapra nyomtatott képek bizonyára előbb-utóbb el fognak tűnni a könyvtárakból. Nagymérvű csökkenésük már 5–6 éven belül bekövetkezik, s egyszerűs mind fokozatosan más információhordozók lépnek helyébe. Hasonlóképpen rövid idő jósolható a 35 mm-es diáknak, sőt az új, ún. 110-es diák sem lesznek alkalmasak könyvtári tárolásra. A jövő a mikroformátumoké. Minden valószínűség szerint a jelenlegi nyomtatványok és állóképek zömét mikrofilmlapon fogják kibocsátani. Igen alacsony áron kapható már a jó minőségű színes mikrofilmlap is. Van már hanggal szinkronizált mikrofilmlapot előállító berendezés is. A mikrofilmlapok házi készítését a jackets-rendszer könnyíti meg. Megjelentek már a piacon a japán és az amerikai gyártmányú hordozható leolvasók, amelyek kis méretüknél és súlyuknál fogva, akár a buszon is használhatók. Nem is tartozik a fantázia birodalmába az a jóslás, mely szerint a fűzött könyvek (paperbacks) még vagy tíz évig maradnak meg jelenlegi formájukban, hogy azután helyüket a mikroformátumok vegyék át. (Házi könyvtárunk egy kézításkában vagy akár a belső zsebünkben is elhelyezhető lesz.)

Mozifilm. Feltételezhető, hogy 1999-ben már nem lesz a mai értelemben vett mozifilm, kivéve legfeljebb a filmproducer által használt kópiát; erről az eredetiről készülnek majd a videoszalagok. A 16 mm-esről a 8 mm-es filmre való áttérés jelenlegi folyamata mintegy tíz éven keresztül tarthat még, hogy azután a film végleg letűnjön és helyébe valamelyik video-formátum kerüljön.

Műanyaglemez. A különböző célokat szolgáló műanyaglemezek közül a századfordulót valószínűleg csak a számítógéppel feldolgozható adatokat hordozó műanyaglemez éri meg. A könyvszekrények polcain fognak sorakozni ezek az információtároló lemezek a házi számítógép számára.

Mágnesszalag, audio és video. A nyitott szalagtárcsás hangszalag kezelése igen nehézkes volt, helyettük a kazetták váltak általánossá. Kezelésük, tárolhatóságuk egyszerű.

Hanglemezekkel 1999-ben már aligha lehet találkozni. Mai, látszólag szilárd helyzetüket annak köszönhetik, hogy a lemezjátszók gyártása még virágzik, és ezekhez a készülékekhez lemezekre is szükség van. Viszont biztosra vehető, hogy 1999-re már csak kazettás hangszalagok lesznek forgalomban.

A képszalag (video tape) sorsa érdekesen alakul. Jelenleg még nyitott tárcsás képszalagok, cartridge-ok, kazettás rendszerek stb. egyaránt forgalomban vannak. Színesíti, s egyben bonyolítja a választékot a közben megjelent képlemez (videodisc). Alapos okkal lehet feltételezni, hogy a video ügye – miután túljutott a videolemezen, – végül is a videokazettánál fog megállapodni.

Mit is jelentenek a feltételezett változások a könyvtáros számára? A könyvtár valóban csak – mint egyes szakírók hangoztatják, – afféle szortírozó központi, transzmissziós helyé válnék? A századvégi „ideális” jövő képe a legijesztőbb. E kép szerint az ember ül majd az otthonában, munkája végzéséhez sem kell kimozdulnia, minden szükséges információt gombnyomásra helyben megkap; minden feljegyzés a hivatala és lakása között facsimile formájában történik és minden adatanyagot számítógépes szalag vagy lemez rögzít; természetes, hogy a párbeszédnek képtelefonon folynak. A látomás iszonyattal töltheti el az embert, hiszen ez egy torz társadalom vízióját foglalja magában.

Ha megállíthatatlannak is tűnik a trendről, a sivár számítógépesített társadalom közeledése, mégsem szabad megfélemlkezni arról, hogy az emberi természet nem nélkülözheti, sőt megköveteli a megértést, a bizalmat. Lehet, hogy a századforduló időszakában ezeket az alapvető életszükségleteket éppen a közművelődési könyvtárban fogják az emberek megtalálni? Felkeresik mindazon információkért, amelyek nem érhetők el a saját képernyő-lexikon (ceefax) révén; el fognak menni a könyvtárakba azért is, hogy személyesen eszmét cserélhessenek valakivel, akinek személyes véleményére és tanácsára számítanak. A hivatása magaslatán álló közművelődési könyvtárt sokkal inkább tanácsadó központként, mint anyagok tárházaként fogják elismerni és felkeresni. De természetesen nem fognak hiányozni a könyvtár használói közül azok a polgárok és szervezetek sem, akik és amelyek nem tudnak vagy nem is szándékoznak saját berendezésekre költeni s ezért számukra a számítógépesített adatbázisokhoz való hozzáférés egyetlen lehetősége a könyvtár, s az ott segítségükre levő szakember, a korábban könyvtárosnak nevezett keresésszerkesztő (search editor).

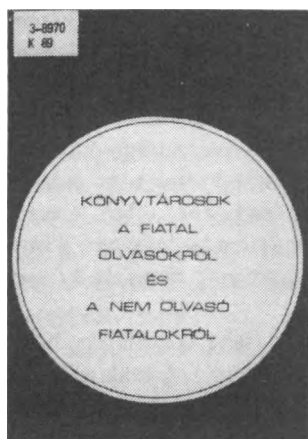
Ilyen távlatokat kínál tehát a nem is oly távoli jövő, s nem lehet közömbös, hogy ebbe a számítógépesített környezetbe hogyan illeszkedik be a könyvtár. A szakirodalom bővelkedik szélsőséges elképzelésekkel, de újabban azokkal szemben, akik a könyvtár alkonyáról, túlhaladottságáról beszélnek, erősödik azoknak száma, akik éppen a könyvtár megújódását, a közösségben betöltendő szerepének kiteljesedését jövendölik.

Napjainkra és a következő évtizedekre általában a decentralizálódás trendje jellemző, ebből következően a közművelődési könyvtárak megerősödése, vonzásterületük kiszélesedése várható.

A helyi könyvtár azáltal válik valóságos információs központtá, hogy az őt körülvevő közösség tagjai mind nagyobb számban keresik fel. Ezt a fordulatot magának a könyvtárnak is siettetnie kell következetes közönségkapcsolati munkájával.

Az új információhordozók befogadása számos problémát vet fel a könyvtárban: meg kell oldani a különféle formátumú, kisméretű nem-könyv jellegű információhordozók feldolgozását, továbbá ki kell alakítani a tárolási, a kölcsönzési módszereket és rendezésre vár éppen az újabb másolási- szokszorosítási lehetőségek miatt ellenőrizhetetlen, megoldatlan szerzői jog (copyright) problémája is.

ZOLTÁN Imre

Könyvtárosok a fiatal olvasókról és a nem olvasó fiatalokról. (Szerk. Károlyi Ágnes) [Közread. az] Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ és a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Ifjúsági Könyvtárosok Szekciója. Bp. OSZK–KMK, 1983. 157 p.

A kötet a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Ifjúsági Könyvtárosok Szekciója 1981-ben meghirdetett pályázatára érkezett pályaművekből ad válogatást. A közölt tanulmányok egyetemisták, középiskolások, szakmunkástanulók körében végzett vizsgálatokról számolnak be.

Frick Mária: Egyetemi hallgatók olvasási kultúrája c. (első díjjal kitüntetett munkája) egyetemi hallgatók szabadidős olvasási szokásait vizsgálja *Szentirmai László* korábbi

kutatásainak kérdőívei alapján. (Csak dicsérhetjük az azonos szakterületen dolgozó kutatók ilyenfajta együttműködését.) Mintája fő kategóriái a nem kötelező szakirodalom, az ismeretterjesztő irodalom, a szépirodalom (ez utóbbit további csoportosításban is szerepelteti). Az adatokat sokféle szempont szerint elemzi (tartalmi, műfaji megoszlás, az irodalmi ízlés, az olvasást ösztönző és gátló tényezők, olvasótípusok), mégpedig oly módon, hogy a szerző a vonatkozó szakirodalomban alkalmazott fogalmakat, kategóriákat használja fel. Statisztikákkal alátámasztott biztató következtetései mellett érdemes lenne további vizsgálat tárgyává tennie a számszerűen ugyan kevés, de mélyebb okokra utaló negatív tendenciákat (például a lektűrök magas százaléka az olvasmányokon belül, vagy a nem kötelező szakirodalom olvasásának alacsony aránya).

Eberhardt Csabáné a pályázaton dicséretben részesített tanulmányából, Az egyetemi hallgatók tájékozódási szokásainak vizsgálata, nyilvánvalóvá válnak a szakirodalmi forráskutatás oktatásának hiányosságai, illetve a vonatkozó oktatásmódszertan kidolgozásának szükségessége. A könyvtári ismeretek fokozatos, több szakaszban való elsajátításának alapelveivel, amelyet a szerző fontosnak tart, egyetértünk, de tudnunk kell azt is, hogy ma már a könyvtárban való tájékozódás tudnivalóival tantervi követelményként az általános iskola harmadik osztályától kezdve találkoznak a tanulók, s a betűrendes és a szakkatalógusban való eligazodás az ötödik osztály tantervében szerepel. (Természetesen a helyi iskolai könyvtárak állapotának függvénye, hogy a tantervi követelmények teljesíthetők-e vagy sem.) Az egyetemi könyvtár betűrendes katalógusa nyilván jóval bonyolultabb műszer, mint egy iskolai vagy kis közművelődési könyvtaré, a hallgatók könyvtárhasználatának oktatásában mégis előbb-utóbb törekedni lehet és kell a korábbi lépcsőfokokon szerzett ismeretekre.

Zsoldosné Cselényi Györgyi díjazott művét, Itt és most. Könyv- és könyvtárhasználatra nevelés a nyíregyházi Kölcsey Ferenc Gimnázium és Szakközépiskolában, minden

gyakorló könyvtáros haszonnal forgathatja. Miután a szerző bemutatja a könyvtár - siralmasnak nevezhető - adottságait, beszámol a több éve folyó munkájáról. A tárgyszerű leírás önmagáért beszél. Mindaz, amit a könyvtári tárgy szakórákról (minden év elején, minden osztályban egy könyvtárhasználatra orientált magyaróra!), az osztályfőnöki órák keretében a Megyei Könyvtárban tett látogatásokról, az osztálykönyvtárosi hálózat munkájáról elmond, helyettesít statisztikát, felmérést, elemzést. Az a magas színvonalú munka, amely az írás tényszerű soraiból élénk tárul, lelkesedést kelt, biztatást ad a hasonló (vagy még mostohább) körülmények között dolgozóknak.

Szelei Béla, Szakközépiskolás tanulók könyvtárhasználati szokásai c. munkája közérdeklődésre nemigen tarthat számot.

Szekely Pálma dolgozata szintén szakközépiskolai könyvtári munkáról számol be. Érdekes írásában szívesen olvastuk volna egy-egy terület (például könyvtárhasználat a tanítási órákon) részletezőbb elemzését. Valószínű, hogy a szerző nem akart elveszni a részletekben, így viszont úgy tűnik, mintha kissé távolról szemlélné saját munkáját. A hasonló funkciójú könyvtáraknak mégis például szolgálhat az egyes évfolyamokkal végzett tervszerű munka, amelyről a szerző beszámol.

Szaktanulók, fiatal munkások a könyv harmadik ciklusának címe. Szabó Tiborné díjazott pályaműve az iskolai könyvtár felől közelít a témához. Röviden, nagyon lényegre törően vázolja a múltat, a könyvtárrá alakulás folyamatát, amíg a tiszteletdíjas, majd órákedvezményes könyvtárosokat főállású könyvtáros váltotta fel, akinek nyakába szakadt, s több évre munkát adott az utólagos selejtezés, feldolgozás, tudatos állománykialakítás. Sok intézmény kénytelen hasonló utat végigjárni. A mintegy 1800 szaktanuló könyvtárhasználatát négy szempont alapján elemzi (tanulmányi munka, szabadidős tevékenységek, családi háttér, iskolai tantervek), statisztikákkal, sokoldalú háttérbemutatóval. A szaktanulók rossz olvasási készségéről ismét megdöbbentő adatokat kapunk. A növekvő életkorral párhuzamosan csökken az olvasási kedv (ez általános gyerekkönyvtári tapasztalat is). Okainak feltárásához több fontos adalékot szolgáltat Szabóné. Szociológusokra, tankönyvírókra, oktatásméleti szakemberekre vár a további feladat: a sokfelől érkező, egybehangzó tényeket tudomásul venni, s a változáshoz vezető út módzatait, elemeit kidolgozni.

A szaktanulók iskolai és munkakörülményeit vizsgálta a tapolcai Városi Könyvtárban Farkas Mihályné. Iskolai könyvtár hiányában a Városi Könyvtár látja el évek óta ezt a feladatot is, ők szolgáltatnak az egyik szaktanulóképző intézet diákjai számára. A közismerten lehangoló képet erősíti a cikkben említett néhány adat (például az ipari szaktanulóképző intézet első osztályában a magyar irodalomórák száma 13); úgy tűnik, a tantervek módosítása, illetve a körülmények javítása (iskolai könyvtár létesítése főállású könyvtárossal) nélkül a könyvtáros legfeljebb csak próbálkozhat. . .

Draveczné Nozdroviczky Ilona beszámolója viszont azt a helyzetet elemzi, amikor a külső körülmények ugyan adottak az "olvasóvá neveléshez", azonban a tantervi követelmények nem igénylik a könyvekkel végzett önálló munkát, s harmadévre az addigi könyvtári tag tanulók is leszoknak a könyvtárhasználatról.

Vitézné Bárány Éva, Fialatok könyvtári ellátása című dolgozata gyakorló közművelődési könyvtárosok számára adhat hasznos ötleteket. A szaktanulók egész évi

rendezvényeiről nyújt áttekintést. Jó lenne azonban tudni, hogy a folyamatosan, több évig könyvtári tag tanulók milyen arányban, mennyi időn keresztül és milyen intenzitással veszik igénybe a könyvtár különféle szolgáltatásait. Érdemes lenne azt is tudni, hogy a könyvtárat rendszeresen (a tanulóéveik alatt folyamatosan, esetleg csoportosan is) látogató tanulók az iskola elvégzése után is tagjai maradnak-e az adott közművelődési könyvtárnak. A könyvtári munka eredményességét igen nehéz leméni, egyik módja lehetne e vizsgálat.

Wald Gáspárné dicséretben részesített dolgozata, *Mérlegen: mit tett egy közművelődési könyvtár az ifjúságért?* hat év színvonalas eredményes munkájának értékelése. Saját munkájáról számol be, a sorok mögött megmutatkozó igényesség önmagáért beszél. Az iskolákkal, a dolgozó fiatalokkal kiépített kapcsolat, a klubról szóló beszámoló, a rendezvények bemutatása az olvasóban azt a meggyőződést erősíti, hogy a mohácsi könyvtáros "lámpása" városának.

Havas Judit díjazott pályaműve, *Széljegyzet egy könyvtári klubról*, többéves munka folyamatát, elemeit, célját fogja át. Jó lenne, ha minden, ifjú olvasókkal foglalkozó könyvtáros kezébe kerülne a tanulmány, mert kipróbált, jó módszereket vehetnek át a kollégák a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 44. számú fiókja gyakorlatából.

Mozgalmak, pályázatok futnak országszerte évről-évre, mindezek az olvasók tájékozódását, aktivitását, emberré formálását célozzák. Saját könyvtárában azonban minden egyes könyvtáros a maga útját járja, legyen szó olvasómozgalomba való bekapcsolódásról, művelődési kör, könyvbarát klub életre hívásáról, előadássorozat szervezéséről. Nem is szabad központilag előírni az egyes könyvtárak (könyvtártípusok) éves programját. A kötetet olvasva mégis az a benyomásom, hogy elméleti és gyakorlati szakemberek közös erőfeszítésével, központilag kellene megoldani néhány olyan, főként módszertani problémát, amelyekkel egy-egy könyvtáros a maga területén, a mindennapi munkája során kénytelen egyedül megbirkózni. Csak példát sorolok erre: szakórák tartása a könyvtárban (ki tartsa az órát: a könyvtáros-e vagy a szaktanár?); a szakmunkásképző intézetek könyvtári ellátása; az iskolai és a közművelődési könyvtári feladatok tervszerű összehangolása. Sok szó esik ezekről, de a megnyugtató megoldások késlekednek. Ha a következő pályázatra beérkező pályaművek ezekre a kérdésekre keresnek megoldást, érdemesek lesznek arra, hogy közkinccsé tegyék őket.

SARLÓS Vera

**A comprehensive abstracting service in
library and information science**

Library and Information Science Abstracts

- **international scope and unrivalled coverage**
LISA provides English-language abstracts of material in over thirty languages. Its serial coverage is unrivalled; 550 titles from 60 countries are regularly included and new titles are frequently added.
- **rapidly expanding service which keeps pace with developments**
LISA is now available monthly to provide a faster-breaking service which keeps the user informed of the rapid changes in this field. The number of abstracts included has increased by more than 50% in two years.
- **extensive range of non-serial works**
including US Government Reports (provided by the National Technical Information Service), theses, conference proceedings and monographs.
- **wide subject span**
from special collections and union catalogues to word processing and videotex, publishing and reprography.
- **full name and subject indexes provided in each issue**
abstracts are chain-indexed to facilitate highly specific subject searches
- **available in magnetic tape, on-line and in conventional hard-copy format**
Twelve monthly issues and annual index

**Subscription: UK £134.00 Overseas (excluding North America) £160.00
North America US\$296.00**

**For free specimen copy, write to Sales Department, Library Association
Publishing, 7 Ridgmount Street, London WC1E 7AE, England.**

Ára: 30,— Ft